ZVON

6 • 2018

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNI ESEJ • Janko Kos: Ivan Cankar in slovenska samozavest
SMER LITERATURA • Elizabeta Miklavčič
POEZIJA IN PROZA • Jože Snoj • Božidar Radoš
Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • Antropohigiena
POGOVOR • Jože Snoj
PORTRET • Valentin Vodnik
IN MEMORIAM • Alojz Rebula
IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE • Zimski večeri v starosvetni slovenski vasi
MUZIKOLOGIJA • Te Deum laudamus
ESEJ • Andrej Rahten • Aleš Maver • France Pibernik • Herta Maurer-Lausegger • Edvard Kovač
PREDBRANJE • Uprite se! • Bog z nami

UVODNI ESEJ
3 Janko Kos: **Ivan Cankar in slovenska samozavest**

SMER LITERATURA
7 Elizabeta Miklavčič: **Pesmi**

POEZIJA
10 Jože Snoj: **Stihožitja in distonije**

PROZA
16 Božidar Radoš: **Na straži**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE
20 Matija Remše: **Antropohigiena**

POGOVOR
24 Jože Snoj: **Med Bogom in Rogom**

PORTRET
37 Jože Faganel: **Valentin Vodnik, razsvetljeni dušni pastir in slovenski umetnik**

IN MEMORIAM
40 Andrej Arko: **Alojz Rebula (1924–2018)**

IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE
42 Dušica Kunaver: **Zimski večeri v starosvetni slovenski vasi**

MUZIKOLOGIJA
44 Primož Kuret: **»Te Deum laudamus«**

ESEJ
48 Andrej Rahten: **»Prakatastrofa 20. stoletja« in Slovenci**
53 Aleš Maver: **Modrijan, skrit pod goro nepojedenih pomaranč**
57 France Pibernik: **Usoda Balantičevega pesniškega dosjeja po njegovi smrti**
62 Herta Maurer-Lausegger: **Andrej Šuster - Drabosnjak (1768–1825)**
67 Edvard Kovač: **Strast po večnosti**

PREDBRANJE
74 Peter Opeka in Pierre Lunel: **Uprite se!**
78 Semjon Frank: **Bog z nami**

KNJIŽNE OCENE
82 Edvard Kovač / Ljubka Šorli: **Goriške pesmi**
82 Andrej Arko / Vladimir Kos: **Kot sonca zlat zaton**

KULTURNI ODMEVI
84 Ifigenija Simonović: **Indija v eni sapi**

87 **Celoletno kazalo 2018**

ZVON | Najstarejša slovenska revija za literaturo, kulturo in družbo

2018, ŠTEVILKA 6, LETNIK XXI

UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

IZVRŠNA UREDNICA
Cvetka Rezar

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
Matija Remše
Marko Tavčar

OBLIKOVANJE
Uroš Čanžek

LEKTORIRANJE
Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Jože Planinšek CM in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
urednistvo@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk d. o. o.

NAKLADA
600 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Elizabeta Miklavčič,
Ona – mati, 2017, olje – platno, 130 cm x 75 cm

ISSN 1408-645X

Dr. Tanja Ozvatič,
ravnateljica in odgovorna urednica
Celjske Mohorjeve družbe

Leto, ki se izteka, je bilo posebej pestro. Obeležili smo leto kulturne dediščine, na pobudo Slovenije prvi svetovni dan čebel. Vrstijo se spominski dogodki ob stoletnici konca vojne, s katero se je izteklo tudi življenje največjega slovenskega pisatelja Ivana Cankarja. Tudi vse to je odzvanjalo v reviji *Zvon*, kot je razvidno iz bogatega celoletnega kazala vsebine na zadnjih straneh zadnje letošnje številke, ki jo imamo v rokah.

Leto pred začetkom božičnega časa tako sklepamo z upodobitvijo matere in svetosti življenja na naslovnici v sliki ter v pesmih Elizabete Miklavčič; odnos do matere, življenjskih banalnosti na eni ter samozavesti slovenskega jezika in duha na drugi strani v delih Ivana Cankarja pa tokrat osvetljujeta Janko Kos in Aleš Maver. Čas med dvema številkama *Zvona* je v svojo večnostno dimenzijo vzel še enega velikana slovenske misli, Mohorjevega najplodnejšega ustvarjalca Alojza Rebulo, samorastnika slovenske besede, ki jo je doživljal kot kelih za zajemanje skrivnosti. Njegovo duševno zdravje je krepko presegalo njegovo telesnost, ki se je tega novembra vdala in legla v loško zemljo; njegov duh pa ostaja ne le v njegovih literarnih delih, ampak tudi kot občudujoči vzor temeljnih vprašanj antropohigiene, ki se ji na Slovenskem najvidneje posveča Jože Ramovš. Usahnil je vrelec misli velikanov slovenstva Capudra in Rebule, zato se toliko bolj veselimo prodorne, jasne, neposredne in pesniško umetelne misli Jožeta Snoja v tokratnem obsežnem intervjuju, v katerem nas umetnik besede kot neuklonljivi ljubovalec »neznosni lahkosti družbene uspešnosti« sprehodi skozi strokovno in duhovno plat svojega ustvarjalnega življenja.

Ob stoletnici konca prve svetovne vojne ponujamo pregledni zapis o študijah, ki so bile objavljene o tem vojnem času, ki pomeni še eno pomenljivo stoletnico: v času velikega pomanjkanja v zadnjem letu vojne je imela najstarejša slovenska založba Mohorjeva družba največje število naročnikov na knjige v vsej svoji zgodovini: 90.512! V tem času se sprehodimo še skozi glasbeno življenje Ljubljane; kako malo je svetovni zgodovini prineslo premirje 1918, pa se spomnimo tudi ob 75. obletnici smrti najočitneje zamolčanega pesnika Franceta Balantiča. Proti zatiranju pisateljev se še danes bori društvo PEN, o svoji indijski izkušnji piše njegova slovenska predsednica, k uporu proti brezbrižnosti pa kliče tudi Peter Opeka. Z dvestoto obletnico smrti Valentina Vodnika se že oziramo v leto 2019 in vas ponosni na odlične odzive kulturnih in družbenih ustvarjalcev ter bralcev *Zvona* vabimo k naročilu na nov letnik vaše revije *Zvon*.

Dr. Janko Kos

Ivan Cankar in slovenska samozavest

Ko govorimo o slovenski samozavesti, uporabljamo to besedo v njenem običajnem in splošnem, ne pa v kakšnem posebnem filozofskem pomenu. Samozavest nam pomeni prepričanje o vrednosti lastne osebe ali skupnosti več takih oseb. Ko torej razmišljamo o slovenski samozavesti, pripisujemo skupnosti Slovencev vrednost, ki nam daje občutek osebnega dostojanstva in ponosa.

Zgodba slovenske samozavesti ima za sabo večstoletno zgodovino, čas je vanjo prinašal velike spremembe in prelome. Največjega med njimi, še danes odločilnega, je vanjo vnesel Ivan Cankar. In da bi ta prelom prav razumeli, je treba vsaj v obrisih videti, kako se je slovenska samozavest spreminjala od svojih začetkov pa do Cankarjevega časa.

Njen prvi zasnutek sega v 16. stoletje, ko pojem slovenskega naroda še ni bil izoblikovan, a je bilo Slovence, takratne Kranjce, že treba postaviti v zgodovinski čas in prostor, da bi jim v njem lahko dodelili pravico do vrednega obstoja. To je bila naloga slovenskih protestantov. Prvi korak v to smer je zastavil Adam Bohorič v slovnici *Zimske urice*. Vrednost Slovencev in s tem temelj njihove samozavesti se mu je pokazala v tem, da imajo svoj poseben jezik, drugačnega od drugih, sosednih in tudi slovanskih. Toda pri Bohoriču je obširno predstavljen še drugačen argument, zakaj se Slovenci lahko s ponosom sklicujejo na svoj položaj sredi Evrope. To je dejstvo, da so kljub svoji majhnosti del velikega slovanskega sveta, ki sega od Afrike do Azije, od Jadrana do Baltika, od turških do moskovskih dežel – zaris, ki je prav tako domoljuben kot zgodovinsko domišljijski.

Ta prvi, geografsko-historični zasnutek slovenske samozavesti se je ohranjal skozi naslednja stoletja do Prešerna in še po njem. Najdemo ga v uvodu Pohlinove *Kranjske gramatike*, kjer je obramba slovenskega jezika povezana z mislijo o razširjenosti slovanskih ljudstev in narodov. Podobno je bila naravnana Vodnikova skrb za čast slovenstva. Tudi njemu je poglavitna stvar, ki naj Slovencem podeli vrednost pravega naroda, njihov jezik. Kot je Pohlin ločil slovenščino od vladajoče nemščine, jo je Vodnik s Zoisovo pomočjo zavaroval pred rivalsko hrvaščino. In tudi Vodnik je v *Povedanju od slovenskega jezika* kot argument za slovensko samozavest uporabil predstavo o razširjenosti »slovanskega naroda« od srednje Evrope do Daljnega vzhoda. Toda v *Iliriji oživljeni* je šel koral dlje, v skrbi za slovensko samozavest si je pomagal z mislijo o obnovi nekdanjega »ilirskega« kraljestva, ki naj da Slovencem zgodovinski temelj, kot si ga lastijo drugi narodi. Pretežno geografski argument o razširjenosti Slovanov naj se dopolni s historično-političnim.

Takšna so bila prizadevanja za utrditev slovenske samozavesti do časa, ko je vanje posegel Prešeren. Prvi jo je utemeljil z argumenti, drugačnimi

od tradicionalnih. Tudi Prešernu je slovenski jezik poglavitna vrednota, ki loči Slovence od drugih narodov in je temelj njihove samozavesti. Pač pa ne vidi več odličnosti slovenskega naroda v njegovi pripadnosti svetovni razširjenosti Slovanov. V *Uvodu* h *Krstu pri Savici* se sicer oglasi z verzom »narveč sveta otrokam sliši Slave«, v *Zdravljici* se po Kollarjevem zgledu pojavi »mati Slava«, toda Prešeren ne verjame več v slovansko edinost kot jamstvo za slovenski obstoj. V epigramih na Kollarja in Vraza poudarja medslovanske razlike, nasprotja in neenakosti. Zato odklanja jezikovno-kulturna spajanja s Hrvati in drugimi slovanskimi narodi. Celo Vodnikova ideja o zgodovinski odličnosti Slovencev mu je tuja, izbriše jo z verzom »minuli sreče so in slave časi«. Črtomir v koncu *Krsta pri Savici* opusti politične boje, da bi se posvetil duhovnemu delu za Slovence. S tem je položen temelj za novo slovensko samozavest. Prešeren ga je v *Sonetnem vencu* opesnil s prividom orfejskega poslanstva, ki ga je upravičeno prisodil lastni poeziji. Tisto, kar naj Slovencem povzdigne in zagotovi samozavest, je lahko samo visoka duhovna kultura – poezija, umetnost in znanost. Prav to je postalo nova paradigma slovenske samozavesti. Toda v Prešernovem času je bilo otipljivo zagotovilo zanjo samo njegovo pesništvo.

Po Prešernovi smrti in do konca stoletja je slovenstvo živelo predvsem od stare vere v vseslovanstvo, nazadnje v skupnost Jugoslovanov. Šele Cankar je obnovil s Prešernom začrtano misel o temelju, ki naj Slovencem zagotovi vrednost samozavestnega obstoja. Cankarju sta takšna podlaga znova postala in ostala slovenski jezik in z njim podložena duhovna kultura, ne pa nekakšna slovanska univerzalnost ali umišljena zgodovinska preteklost. Podobno kot Prešeren je branil avtonomnost slovenskega jezika, kot so jo pred poskusi jugoslavizacije branili Trubar, Vodnik, Zois, Kopitar in Prešeren. Ta se je ostro odzval na staro ilirstvo, Cankar se je dvignil zoper novo ilirstvo po letu 1900, ko je bil precejšen del kulturnega izobraženstva naklonjen sprejemu kakega drugega slovanskega jezika kot izrazila duhovne kulture na Slovenskem, predvsem v znanostih, morda še v literaturi. Nevarnost jugoslavizacije je bila velika, pa tudi razumljiva spričo premalo trdne slovenske samozavesti v nevarnem času tik pred prvo svetovno vojno. Cankar je z največjo odločnostjo dvignil glas zoper jezikovno in kulturno stapljanje slovenstva z južnoslovanskimi kulturami. Leta 1913 je v predavanju *Slovenci in Jugoslovani* izrekel misel, da nismo kulturno prav nič podobni svojim južnim sosedom, ampak nam je dosti bližji življenjski svet srednje Evrope. Že leta 1911 je v pogovoru z Izidorjem Cankarjem navrgel ironično misel, da nima prav nič zoper to, da bi Hrvati za svoj jezik sprejeli slovenščino, da pa o nečem nasprotnem ne more niti pomisliti. To pa ne iz prazne trme, ampak ker je slovenski jezik že s Prešernom dosegel odličnost, značilno za velike evropske jezike, z bogato izraznostjo in posebno zvočno estetiko. V podporo temu prepričanju je bilo Cankarju samozavestno spoznanje, da je slovenski jezik to najvišjo raven ponovno dosegel prav v njegovi poetično oblikovani prozi in v delih pesnikov slovenske moderne. Na tej podlagi je nato lahko formuliral tisti pogled na slovensko samozavest, ki ga je dognal že Prešeren, a mu je bilo šele zdaj mogoče podložiti trdnejšo misel o obsežnosti in vrednosti slovenske duhovne kulture.

Cankar je v svoji publicistiki, literarnih kritikah, esejih, predavanjih in polemikah od prvih let svojega javnega dela zelo odločno zagovarjal prepričanje, da je slovenska kultura v njegovem času dosegla raven, ki je evropska in hkrati izvirno slovenska, s tem pa zadostna podlaga za slovensko samozavest. Ta sega iz kulture v socialno življenje in nazadnje tudi v politiko, ki se mora opirati na duhovno kulturo Slovencev in od tod razmišljati o državnosti, v katero naj se vključijo Slovenci.

S tem namenom je moral znova in znova dokazovati, da je slovenska kultura na pragu 20. stoletja dosegla raven, ki je vrhunska in je zato vreden del svetovne kulture. Pri tem mu je bilo pred očmi dejstvo, da je zlasti naša književnost s svojimi najvrednejšimi deli segla v širino, ki je Prešernov čas še ni poznal. Takoj po Kettejevi smrti je o njegovih pesmih spregovoril z najvišjo pohvalo. Podobno je leta 1911 imenoval Murna »velikega lirika«, bil mu je eden od tistih pesnikov, ki jih »odkrivajo kasni časi«, kar se je z Murnom dejansko zgodilo. V središče najvišje literarne umetnosti, ki naj dokazuje, da je slovenska kultura trdna podlaga slovenske samozavesti, je postavil Otona Župančiča. K osrednjim avtorjem vrhunske moderne je seveda štel tudi sebe, o njegovi osebni samozavesti pričujejo polemike v *Krpanovi kobili* in polemični esej *Bela krizantema*. Ta se konča z mislijo, da bo na enem od lističev »bele krizanteme«, simbola slovenske umetnosti, »napisano moje ime«. Med dosežke slovenske literature svojega časa je uvrstil Medvedovo poezijo in Kraigherjevo *Školjko*. Na vprašanje Izidorja Cankarja, kako sodi o našem današnjem slovstvu, je odgovoril: »Da je šlo zelo visoko, da stoji ob rami svetovni literaturi, medtem ko Hrvati in Srbi, npr. niso svetovni.« V takšno duhovno kulturo je s posebnim poudarkom štel naše slikarstvo in kiparstvo. Bil je prvi, ki je razglasil evropski pomen slovenskih impresionistov in ob njem kiparstvo Franca Bernekerja. Podobne dosežke je iskal v slovenski glasbi, našel jih je v skladbah Antona Lajovca.

Posledica Cankarjevega spoznanja, da je samo vrhunska kultura lahko trdna podlaga slovenske samozavesti, je bila kritika slovenske nekulturnosti, nespoštovanja ustvarjalcev in njihovega dela. O tem govorijo številne polemične strani od romana *Tujci* in *Pohujšanja v dolini šentflorjanski* do *Bele krizanteme*. S tem je sledil Prešernu, ki je v *Glosi* zapisal o pesniku »Kranjec moj mu osle kaže«, v *Elegiji svojim rojakam* pa verz »Pevcov svojih ne spoštuješ …« Pri Cankarju se ta kritika stopnjuje v sodbo, ki je ne samo estetska, ampak že kar socialna in politična. Leta 1904 je zapisal: »V nikoli plačanem, od nikogar priznanem naporu, zasmehovani in v boljšem slučaju pomilovani, so napravili slovenski umetniki za čas svojega naroda več, nego tisti neštevilni in vseskoz prezaslužni kričači različnih naših strank, ki pretresajo dan za dnem nedolžni zrak s svojim dobrorejenim rodoljubjem.«

In tako je s Cankarjem duhovna kultura postala in ostala prava podlaga slovenske samozavesti. Svojo končno izpolnitev je dosegla leta 1991 s političnim dejanjem državne osamosvojitve. Pa tudi po tej ohranja še zmeraj svojo veljavo kot pravo jamstvo slovenske samozavesti.

1851

Celjska Mohorjeva družba

Prva slovenska založba

vabi

v ponedeljek, 10. decembra 2018, ob 11. uri
v **knjigarno Celjske Mohorjeve**
na Nazorjevi ulici 1 v Ljubljani
na literarno matinejo

Cankarjevo leto 1918 2018

pred sklepom Cankarjevega leta

IVAN CANKAR

Na novo bodo poglede na delo in življenje
največjega slovenska pisatelja
v pogovoru osvetlili:

akad. dr. Janko Kos
dr. Igor Grdina
Mihael Glavan
Jože Faganel

Vabljeni!

Dogodek je del kulturnega programa knjigarne, ki ga sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Elizabeta Miklavčič

Pesmi

*

Pojdi moja ptica,
vzleti k soncu na jadrih vetra,
pogrej si srce,
izmij žalostne oči,
saj te vse, kar biva, ljubi.
Lepa si v svoji nepopolnosti,
mogočna v šibkosti in
edinstvena v mnoštvu barv svojega perja …

Naj te nosi drevje,
oblaki in vetrovi neba,
objemi zvezde, luno in osončja,
poljubi temo vesolja,
izlij se v srce stvarstva;
tvoj dom je preko meja,
na oni strani doumljivega,
v neskončnih poljanah neizrekljivega.

Pojdi, ne oziraj se nazaj,
tam ni več prostora,
čas je že minil,
ne opajaj se z nadami mrtvega,
saj si otrok nebeške Iskre,
znanilec začetka in konca,
utelešenje rojstva ljubezni …

Izpusti, naj gre,
saj ni težko iti preko in čez,
da se razpreš,
prelomiš v celoto,
ko trenutki dneva slikajo neminljivo podobo.

Elizabeta Miklavčič se je rodila leta 1984 v Ljubljani, , zdaj pa živi in ustvarja v Nemčiji (Holzkirchen). Preden se je podala na slikarsko pot, je po končani gimnaziji vpisala študij geodezije in postala inženirka. Po nekaj letih dela in iskanja se je odločila slediti želji po slikanju: vpisala je študij slikarstva ter leta 2017 diplomirala na Šoli za risanje in slikanje pri prof. Petru Ciuhi.
Poezija ji pomeni zapis trenutka. Zavestno se z njo lažje približuje presežnemu, neizrekljivemu; navdih in ideje za slikanje pa pogosto črpa prav ob prebiranju svoje poezije. Vendar slika ni ilustracija poezije, le-ti mnogokrat nista povezani.

*

Mati

Šele zdaj počasi
skozi priprta vrata
z oddaljenim pogledom
zrem nanjo.
V lepoti njenega bivanja,
nemoči in preseganja,
ko kakor deklica
z nasmehom razoroži,
čeprav so roke že trudne
in koža siva cesta;
bo kmalu prispela do kraja.
Gledam njeno obličje
neštetih sledi,
tja notri sem vtkana,
iz tam poslana …
V pozdrav ali slovo
jo ljubim
in grem – izpolnit obljubo.

*

Nisem zbežala stran,
ko si se spet rodila,
pretresla moje telo,
da je v solzah
sapo lovilo.
Prijela sem te za roko,
moje malo bitje,
da greš z mano,
med ljudi;
da nisi sama
v brezimnih sobanah,
tam nekje v globinah srca,
kjer spomin se izgubi
in se čudim, ne vem,
kateri ključi
odpirajo tvoje duri.

Včeraj si bila z menoj.
Cepetala in zbadala si me
z iglami obtožb
in bolečimi lažmi;
hotela, da te izpustim,
znova ranim,
zapustim.

Moja mala deklica,
kaj ne vidiš,
jaz sem ti!
Odpeljem te pod sonce,
v novi svet ljudi
da smeh napolni tvoja pljuča,
se nahraniš z Lepoto
in znova uzreš.

Jože Snoj

Stihožitja in distonije

piši pesem
vrzi se iz sebe
valjaj se pred sabo

strí lepoti s pêto
plôsko kačjo glavo
in umrí
od strupa, ki si jo z
njim napajal

zdrži pesem, upaj
si do kraja

poševno bežijo na noč z luno
sence izpod krošenj, podojêne
z mesečino se raz
kres
nič
ijo
v i
sk
r
e zjutraj so rosne
spet pod drevesi
nevidno je Luč
v vidnem, ne
uvid
ljívo

biló je danes, pozno

popoldne
zaspal sem pod višnjo, ki se je
že najókala in
nasmejála svoje sladkogrenke
teže
na pecljih za ušesci

biló je polno višnjeve
tišine nad mano, ko se mi je
oglásil svet za ograjo

dober večer, gospod spanca
je rekel in šel mimo
in šel mimo

nocoj sem se proti jutru, spotên od blodnih sanj, vrnil
iz Bruslja
s trga iz mnogo-nadstropno visokega
baroka, vsegà
iz brona, na izbočenih oblinah zlizanega od sonca do
psevdo pozláte, sicer pa na njem vseokrog še na gôli
višini mezanina jekleno peklenski mraz

nisem mogel
iz vodotesno zledenele mišelovke, kako naj se miška
s svojimi votlimi zobki preglôda iz sebe
miška iz brona
miška iz medenine, kljuka sama svojih bronénih vrat

***

zdaj sem zbujên, centriran z buciko skoz drobovje, še
oddihujoč se od klavstrofobije, spet v
Ljubljani, ljubljenec
njenih uzrtih ali nikdar zapaženih fasad, zaljubljen v
njene tri oranže – zdaj
bi
zlahka kamorkoli, a se ne spomnim več
kod
nimam – roko na to potajêno srce – več
kam
ogabno, opazim, sem oblézen in obgrizen od golazni
nič več, bi rekla moja mama po domače, za nikamor
z vsakim večernim postiljanjem bolj založêno otroški

ko goltaš vse živo, ko ti ne bodo
ušli ne Homer, ne Shakespeare
ne Ur, ne Hamurabi, ko se
nazadnje zadušiš sama s
sabo, *kratka zgodovina*
niča, od Vsega ne bo
več nič česar koli

in kje šele Vegova z menoj na poti na
Rimsko k materi na večerjo, k Lini
še na Kolezijsko, še z Nove revije
tudi še óne stare, novorevijaške
z voglom v trg treh cesarjev
z rogom v drob revolucije
odtekle za zmeraj vame
z menoj in brez mene
v sotočje s Stiksom
pri Sveti Luciji z
lokom čez Sočo
kakor kamen-
kost iz lego
kock trd-
nim

o dies
irae, dies illa
o nostalgija črva
o eshatologija nocturna

in kje kak miljnik, ki bi tekal za
Emono in kričal počakaj, počakaj

tiho se ugaša dan
v tihotíšje
v hiši ostajam sam
otihôten

gledam svoje hoje
mimohod
mimohójen, spre
gle
dan
že bivši, stihotíšen

Božidar Radoš

Na straži

Ovinkasta, po kačje vijugasta makadamska cesta, posuta z zdrobljenimi prodniki in večjim grobim kamenjem, je bila znana krapinska Bregovita cesta, po domače le Bregovita. Tako je bila poimenovana zaradi kar se da preprostega razloga. Iz mesta, iz ozke doline ob rečici Krapinici, ob njej spremljajoči progi iz Slovenije – iz Grobelnega proti Zagrebu – je s trga mesta, trga Ljudevita Gaja, preko mostu nad rečico in preko zavarovanih železniških tirov peljala na enega od slikovitih zagorskih bregov, ki so skoraj krožno objemali mesto in ga varljivo varovali pred vsem hudim, kar so iz dneva v dan ponujala zlovešča vojna leta. Bregovite so torej poti v brege! V tiste slikovite in zložno nizke zagorske brege.

Da naj bi bregovi varovali naselja in njihove ljudi pod svojimi vznožji? Pred mrzlimi zimskimi vetrovi in neurji že mogoče, pa še pred temi ne vedno in povsod. Pred vsem drugim, grozečim in tujim pa že ne, nikoli in tudi takrat, v nesrečnem času vojnih spopadov ne, takrat še najmanj. Dovolj dolgo in predolgo smo že tukaj, da tega ne bi razumeli in vedeli.

Bregovi sami zase so nepreudarni, ne bi bilo lepo reči še brezumni, ker sami ne morejo opaziti česar koli nevarnega v polnih pletenih košarah, ki so jih upognjene ženice težko nosile s hribov v dolino in si jih utrujene predevale iz ene roke v drugo. Še manj kaže, to pač vsi vemo, zaupati možem s težkimi koši. Pod zelenjavo, zrelimi rumenimi in rdečimi bučami, pod kurami z zvezanimi nogami in perutmi, ki se kar same s čebljanjem ponujajo lačnim očem meščanov, je lahko še marsikaj drugega, tudi iz jekla kovanega, ulitega in brušenega! Nikoli ne veš, kaj bo kateri od prišlekov prinesel v mesto in potem še nemara odnesel kar koli iz njega, ogrožajočega najprej oblastnike in še nedolžne ljudi v mestu in hribih okoli njega.

Zaradi vsega povedanega in kljub že zadnjim mesecem pred koncem vojne so se vojaške oblasti mesta odločile, da bodo le za streljal više, po tistem, ko cesta v bregove prečka železniško progo, postavile prej zasilno leseno kot kako utrjeno, betonsko stražarnico. Dovolj primerno le za dva stražarja, enega nemškega in še za enega, bolj prijaznega in bolj domačega domobranca iz bližnjega garnizona. Ta se bo vsaj znal pogovoriti s hribovci, ki

bodo namenjeni v mesto po opravkih in ki se bodo po nekaj urah spet vračali v svoje domove nad mestom. Prebrali smo že, da predvsem po kupčijskih, lakota je vse preveč rada takrat trkala na vrata družin, predvsem tistih, obdarjenih z več otroki. Bog je za trenutek pozabil, da prevelika obdarjenost z otroki v času vojaških spopadov ni njegovo najprijaznejše darilo. Vojske se nebes nikoli ne dotaknejo, le kako bi lahko razumel najprej srečno obdarjene in potem vse bolj obupane zemljane, ko so se vse dni srečevali z lakoto v očeh svojih otrok!

V mestu je bila nemška uprava, vrhovna in za vse odločujoča. Ustašev v tem mestu vsaj takrat, hvala bogu, ni bilo. Avtor okruškov ni maral njihovih dolgih nožev, zataknjenih v škornjih, ki so jih v strah in trepet razkazovali vsem sodržavljanom, tudi otrokom, starcem z opozorilom in terjanjem popolne pokornosti vseh. Bili so nekaj takega tisti noži kot gladisi rimskih gladiatorjev. Še danes mu v prsih od strahu zaledeni srce ob podobi, ko so v škornjih in z zataknjenimi noži v njih udarjali v taktu po cestnem tlaku. Bilo je v mestu Zlatarju, kamor so se najprej zatekli iz okupirane Slovenije.

In tu nemška uprava mesta Krapine? V Neodvisni državi Hrvaški? Razumi, kdor more!

Domobranci so bili le bolj domači vojaki prostaki, starejši rezervisti, ki so bolj kot ne le na papirju dopolnjevali število za spopade pripravljenih. Ni jih kazila ustaška ideologija. Le za strašenje partizanskih enot, ki so se v nočeh vse pogosteje oglašale z neurejenim streljanjem z oddaljenih in bližnjih hribov. Streljanja so opozarjala na previdnost tudi vračajoče pripadnike nemškega wehrmachta, ki so se skozi mesto vse pogosteje umikali z južnih balkanskih front. Po že omenjeni železniški progi, ki je tekla skozi mesto proti oni, ki je povezovala Trst z Dunajem in Nemčijo, so se vozili v oklepnih vagonih v tistih zadnjih mesecih vojne. Iz Grčije in južnega Balkana čim prej domov, v domače hiše, ki so mogoče vsaj ponekod le še ostale cele.

Železnica skozi mesto je bila najkrajša pot za umik tja, od koder so se, polni nadutosti pred nekaj leti, napotili osvajat kar ves svet. Bilo je tisto osvajanje brez zapovedanega dvorjenja in ljubimkanja, vsaj starejši se tega še predobro spomnimo. Tako je svet pač naravnan – pri takem osvajanju velja le vzemi in imej in ne vprašuj nikogar! Dokler so ti bogovi naklonjeni, dokler se dokončno ne zberejo in ne pretuhtajo, kaj je prav in kaj ni prav! Knjige o lepem in primernem vedenju so med zamudnim oblačenjem takrat še zlikanih uniform tako in tako ostale na domačih policah, če jih je kateri sploh kdaj imel in bral.

Oče je bil orožniški narednik v mestu Krapini. Pred dobrima letoma je zbolel za jetiko, takrat smo ji rekli sušica, že nekaj mesecev pa je bil invalidsko upokojen. Biti kar naprej doma in se počutiti odvečnega ni bilo po njegovi meri. Zagnano je že leta preganjal tiste, ki so ogrožali ljudi in njihovo imetje. Moral je vedeti, kaj se

dogaja v mestu in njegovi okolici, vsak dan je hotel biti obveščen o vsem tistem, kar je sam poklicno počel vse življenje. V prvih letih preteklega stoletja, na novega leta dan, se je rodil še zadnji otrok visoke in pokončne matere iz rodu Vukadinov, krepke žene Magdalene iz vasi Seonice, v hrvaški Hercegovini. Od štirinajstih rojenih je bil med le petimi preživelimi. Rodil se je v hiši, ki je še komaj spominjala na kar koli hiši podobnega, nizki po turško krojeni in le z enim, z zemljo tlakovanim, bivalnim prostorom in le enim majhnim oknom. Odraščal je dobesedno na hercegovskem kamnu in kamen je bil dolga leta njegovo prvo orodje, tudi orožje, ko je kdaj, bog ne daj, zaslutil v bližini ovac klateškega volka. Z metanjem kamnov je tekmoval z vrstniki. Kmalu je bil med tistimi, ki so zalučali kamen najdlje in najbolj natančno v kar koli, kar so si pač izbrali kateri dan za primerno tarčo.

Brat Magdalene, stare mame Mande Vukadin, poročene z Rafaelom Radošem, avtorjevim starim očetom, je bil vaški brdavs, silak, ki ga niso zaman klicali Ljudina. Bil je očetov stric in v vasi znan še po enem, le zanj izbranem imenu Čevro Ćuprija. Le od kod zdaj še to ime? Mimo vasi, pod planino Lib, je tekla reka Ričina. Velikokrat je bila podobna prej kakemu bližnjevzhodnemu ali afriškemu vadiju, le kamniti strugi brez vode. Ko se je pa po neurnih vodah napolnila do roba, nihče ni mogel na njen drugi breg po opravkih na zahodnem obrobju doline. Le kje bi se naučili plavati? Na kamenju največkrat prazne struge? Vukadin Čevrić Ivan je bil močnejši od naraslih voda, zaskrbljene potnike si je preprosto naložil na široka mogočna ramena in jih suhe prenesel na drugi breg. V uradne prostore pač niso mogli priti mokri. Poznate knjigo *Na Drini ćuprija*? Napisal jo je nobelovec Ivo Andrić. Ćuprija je seveda most, tudi zaradi Andriča danes to skoraj vsi vemo. Vukadin Čevrić Ivan je bil in ostal še za današnji čas Čevro Ćuprija. Ljudem je bil priročen in prijazen most preko narasle Ričine!

Od takrat, ko se je oče leta pozneje prvič v življenju srečal z umetnostjo in spretnostjo kegljanja, se mu je za vedno zapisal. Mimogrede je ugotovil, da je v rokah ohranil vso že v otroštvu pridobljeno dovršenost metanja, natančnost zadevanja in da z lahkoto premaguje tudi najboljše nasprotnike. Pri tem mu nikakor ni bila v zanemarljivo pomoč še podedovana moč Čevra Ćuprije, materinega brata. Krogle za kegljanje so se tako lepo, skoraj mehko, ulegle v dlan in po močnem lučaju veselo in natančno poletele proti urejeno postavljenim kegljem. Njegova temno zagorela roka z dolgimi prsti se je krogle oprijela z vso močjo, kot so se nekoč oprijele roke vaškega brodnika sovaščanov, ki se jim je mudilo po opravkih na drugem bregu domače reke. Kroglo je izpustil šele v natančno dognanem in pretehtanem trenutku. Ko se je oko dokončno ujelo s kroglo in keglji, ki jih je že videl podrte na tleh. Tako se mora ujeti oko strelca z merilnikom, muho in ciljem.

»Soseda, imam občutek, da je tvoj soprog ob kegljih že spet pozabil, da ura teče in ji ni mar za njegove uspešne mete krogel! Boš pač morala spet po njega, saj ne bo prvič. Pred uro sem se vračala z mesta, v stražarnici je spet oni prijazni stari domobranec. Ne bo ti delal težav. Mlademu Nemcu ob njem je pa tako vseeno, prepričan je, da se bo že jutri ali najpozneje v tem tednu odpeljal domov z vlakom iz te ponorele države, kjer nikoli ne veš, od kod bo priletela krogla, v svojo domačo Bavarsko. Fanta vzemi s seboj, morala ga boš pustiti pri njima, drugače ti že zaradi onega Nemca stari ne bo upal in tvegal zaupati. Ta tvoja mala pa ima mene vsaj tako rada kot tebe. Veš, da bom pri njej, dokler se ne vrneta!«

Odšla sta iz velike meščanske hiše, ki je bila le za streljaj više od stražnice ob Bregoviti cesti.

Halt, zavpijeta skoraj oba hkrati. Mama se seveda takoj ponižno ustavi. Ne bi si ju bilo pametno že na začetku narediti za sovražnika. Pogovor je kratek in dogovor hitro sklenjen. Mladi Nemec je zadovoljen in vesel, ker ga žena zna ogovoriti tudi po nemško. Smo že blizu domačim krajem, tu ljudje govorijo že tudi po naše. Prekleti Hitler, kam nas je raztepel po svetu! Naj ga hudič pobere čim prej. Stari prime fanta za roko in ga odpelje s seboj k ognju, ki sta ga malo prej zakurila. Je prej ogenjček kot kak velik kres. Le zakaj bi se komur koli ponujala v božični razsvetljavi?

Nihče jima pri tej zadnji zgodbi tudi ne bo mogel ničesar očitati. Po človeško sta le zaupala zaskrbljeni ženski, ki je očitno tudi njima po človeško zaupala sina! Nad razžarjenim ogljem vrtita na ražnju zabodeno neko majhno odrto živalico. Fant je že toliko velik, da z lahkoto prepozna veverico. Na visokih smrekah, ki na gosto obkrožajo izbrano mesto stražnice, se vedno veselo podijo te ljubke dolgorepke. Kolikokrat jih je že občudoval na visokih vejah teh dreves. Le malo niže pod stražarskim mestom prisopiha vlak, ki pelje proti Sloveniji. Do meje niti ni prehudo daleč. Tam so bili nekoč doma, mu je že tolikokrat pripovedovala mama. Pred kratkim so s hriba ponoči opazovali bleščeče razsvetljeno nebo v smeri proti severozahodu, kjer so zavezniki bombardirali Pragersko, Maribor ali oba kraja hkrati. Oče in mama sta očitno bila natančno poučena, kaj se dogaja tam v zadnjih mesecih vojne.

Že z mostu čez Krapinico se oglasita dva glasova. Oče in mama sporočata, da prihajata in ne naklepata ničesar hudega. Fantu je le za hipec rahlo žal, ker veverica očitno še ni pečena. Bi mu ponudila vsaj košček od nje? Bila sta že tako prijazna, da bi mu dala pokusiti vsaj drobno nožico. Še danes jo vidi, tisto nožico, in vidi še vedno oba stražarja, ki bosta v njem za vedno ostala zapisana kot prijazen, človeško topel okrušek spomina. Tudi vojaki sveta so najprej ljudje. Le kje se skriva moč v nekaterih, da iz njih naredijo podivjane zveri? Je le strah za izgubo lastnega življenja tisti, ki jim za vselej ukrade razsodnost duha?

Matija Remše

Antropohigiena

Od alkoholizma do sožitja v družini

Če vzamemo z Mohorjeve knjižne police knjige, ki jih je pri nas objavil dr. Jože Ramovš, zazija na njej kakih petnajst centimetrov praznine, seveda pa ne na enem samem mestu, saj so izhajale v naših rednih zbirkah od jeseni davnega leta 1981, ko je izšla prva z naslovom *Alkoholno omamljen 1* (12 cm x 18 cm, 195 str.), do lani, ko smo prav tako v redni zbirki dobili, upajmo, da ne zadnjo, njegovo knjigo *Sožitje v družini* (13,5 cm x 21 cm, 530 str.). Leta 1983 je izšel *Boj za življenje družine* s podnaslovoma *Zdravljenje alkoholizma in urejanje neskladne družine (Alkoholno omamljen II)* (12 cm x 18 cm, 523 str.), leta 1986 druga, dopolnjena izdaja *Alkoholno omamljen* (12 cm x 18 cm, 198 str.), leta 1990 *Sto domačih zdravil za dušo in telo 1.* (14 cm x 19,5 cm, 262 str.) in leta 1994 *Sto domačih zdravil za dušo in telo 2.* (14,5 cm x 20 cm, 263 str.).

Ob Viktorju E. Franklu in dr. Antonu Trstenjaku je tudi soavtor naše knjižice s petdesetimi stranmi iz leta 1993 z naslovom *Gora in človek*.

Dr. Jože Ramovš, antropolog in socialni delavec, znanstveni svetnik in izredni profesor, je bil rojen leta 1947 v Šentrupertu na Dolenjskem. Po gimnaziji je diplomiral na Višji šoli za socialno delo v Ljubljani iz skupinskega socialnega dela z ljudmi in na Teološki fakulteti v Ljubljani iz pastoralne psihologije pri profesorju dr. Antonu Trstenjaku. Podiplomski študij pri njem je končal z doktoratom iz antropološke tematike človekovega doživljanja resničnosti. Dokler je profesor še živel, je bil ves čas njegov najbližji sodelavec. V letih od 1988 do 1992 je kot prvi iz takratne vzhodne Evrope opravil podiplomsko specializacijo iz Franklove logoterapije pri Elisabeth Lukas v Münnchnu. Dela kot raziskovalec in predstojnik na Inštitutu Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje v Ljubljani, katerega ustanovni pobudnik je bil leta 1992. Ves čas povezuje praktično socialno delo s temeljnim znanstvenim in pedagoškim prizadevanjem. Samopomoč in solidarnost ima za osnovna vzgiba človekovega osebnostnega in socialnega samoobrambnega preživetvenega sistema. Vsa leta opravlja tudi socialno terapevtsko delo z ljudmi v različnih življenjskih stiskah. Razvija in vodi vrsto tečajev za kakovostno staranje in sožitje med generacijami. Razvil je idejo krajevnih medgeneracijskih središč. Njegova strokovna bibliografija obsega več kot tisoč enot, od tega dvajset samostojnih knjig.

Jože Ramovš, *Sto domačih zdravil za dušo in delo 2.*, Mohorjeva družba, 1994

Še kar dobro imam predvsem v vidnem spominu tisto sončno poletno dopoldne leta 1981, ko sem »zapregel« družinskega fička in s krtačnimi odtisi prvega *Alkoholizma* v aktovki odbrzel na Golnik, kjer je Jože preboleval neko vnetje pljuč. Kdo bi tedaj slutil vso elektronsko informacijsko revolucijo, ki se je že pripravljala in je tako spremenila svet in razširila človekove oblikovalske in komunikacijske možnosti. Sproščeno sva se pogovarjala ob kupu knjig na omarici poleg njegove postelje. Besedila sem mu pustil v korekturo in se čez nekaj dni vrnil ponje. Takrat je šlo še po človeško, iz oči v oči, ne preko ekrana po e-pošti. Bilo je osebno srečanje.

Prav osebni pogovor je bil vedno tudi Jožetova močna plat. Zaradi te dialoškosti v njegovi drži, si mislim, so bili vedno tako dobro obiskani tudi mohorski večeri v Celju, kadar je bil naš gost ob izidu in predstavljanju katere od njegovih knjig, ali pač kar tako. Ljudje mu radi prisluhnejo in ga radi berejo, saj se v svojem delu dotika resničnosti življenja, ne skozi ideologijo, predsodek in vnaprejšnje zahteve, ampak skozi izkušnjo in spoznanje. Takšna je bila njegova življenjsko-študijska pot.

Takšne so tudi njegove knjige. Vedno jih v uvodih pojasni, razloži njihov ustroj, bogato iluminacijo, opremljenost s citati in navajanjem domače in svetovne literature ter nazadnje demokratično prepusti bralcu, česa se bo najprej lotil, teorije ali prakse. Več kot tri desetletja sodelovanja pri Slomškovi dediščini niso malo in ga na neki način postavljajo ob bok sloviti poljudno psihološki seriji knjig profesorja Trstenjaka, ki so prav tako izhajale v redni zbirki Mohorjeve desetletja pred Ramovševimi.

Zato naj mi bo dovoljeno, da nekoliko drugače zastavim kot sicer v teh prispevkih in se ne ustavim pri vsaki od knjig posebej, ampak se sprehodim skoznje skozi njihovo svojevrstno celoto, ki se razvija v času, se gradi in dopolnjuje, čeprav je že v kali vse v njej, kar se pozneje izrecno pokaže. Ne začnem na časovnem začetku, temveč nekje v sredini. Tam namreč, kjer si dr. Ramovš v prvi knjigi domačih zdravil za dušo in telo zastavi načelno vprašanje o tem, kdo in kaj je človek.

> To osnovno človeško vprašanje je na začetku našega dela kakor angel stražnik pred vhodom v rajski vrt po Adamovem izgonu iz njega: prav usmerjeno odgovarjanje nanj odpre vrata v lekarno pravih antropohigienskih zdravil za dušo in telo, napačni ali pomanjkljivi odgovori pa nas – ne da bi se tega zavedali – zavedejo v podzemska skladišča, ki so tudi bogato založena z ›zdravili‹, toda čas potem pokaže, da ne preprečujejo in ne zdravijo človeških tegob, v resnici človeka omamljajo in ugonabljajo.
>
> Vprašanje, kdo in kaj je človek, še nikoli ni bilo tako živo, kakor je danes, še nikoli ni bilo toliko odgovorov nanj; dodati moramo: dobrih in slabih odgovorov. Dobri odgovori so široki, upoštevajo vso zgodovinsko izkušnjo človeškega rodu, kolikor je dostopna, vse sodobno strokovno znanje, ki ga potrjuje dobra življenjska izkušnja, vso modrost različnih ljudi, ljudstev in kultur ljudi, ki danes – kakor nikoli doslej – postajamo ena sama velika vas, drug drugemu v pomoč ali v napoto – za kar se pač odločimo.

In odgovarja v razmišljanju, da je človek snovno, duševno in duhovno bitje, ki predvsem s svojim duhom kultivira sebe in svet. Je pa tudi občestveno bitje, vraščeno v zgodovino. Ne uči se le sin od očeta, ampak tudi oče od sina. Temeljna celica človeštva je družina. Sleherni človek prispeva nekaj novega, izvirnega. Vsak človek je enkraten. Integralni del človeka in izraz njegovega duha je tudi verovanje. Hkrati pa ves čas ugotavljamo tudi neskladje med tem, kar bi radi bili, in med tem, kar resnično smo, oziroma med tem, kakor naj bi bilo v svetu, in tem, kar se resnično dogaja. Bolje je delati dobro kakor delati zlo, bolje je hrepeneti in si prizadevati za boljše kakor se prepuščati propadu in slabosti. Človek se za svoj pogled nase in na svet lahko odloči in ga zmore tudi gojiti.

Vsa prva polovica te knjige je torej teoretična zasnova smiselne vsakdanje skrbi za krepitev telesnega in duševnega zdravja, za vsakdanje usklajevanje medčloveških odnosov ter za duhovno in kulturno poglabljanje sodobnega človeka. Vse to pa je zaobseženo v pojmu antropohigiene.

Obstajajo poti, spoznanja, prizadevanja in načini, ki človeku to omogočajo. Teh je štirideset naštetih v prvi knjigi, šestinpetdeset pa v drugi.

Ne bom tu našteval vseh, nekaj pa jih za pokušino in vtis lahko: arhitektura, branje, glasba, hoja, igra, petje, pisanje, planinarjenje, pogovor, praznovanje, spanje, sprostitev, šport, zadovoljevanje potreb, zdržnost iz prvega dela, pa še delo, gostoljubje, jok, kesanje, molk, občudovanje, odpuščanje, opravičilo, počitek, pogum, pozaba, preseganje preteklosti, prošnja, resnicoljubnost, sprava, strah, trpljenje, vadba, vzorniki, zmernost, žrtvovanje iz drugega.

Obe knjigi vsakdanjih antropohigienskih sredstev je »treba jemati kakor knjige zdravilnih rož ali kakor kataloge farmakoloških zdravil: po pameti. Živo se je treba zavedati, da nobeno zdravilo ni čarovnija, temveč le krepilno sredstvo, če uporabimo pravo za določen primer, v pravem trenutku, na pravi način in v pravem odmerku. V tem primeru vsaj deloma pomaga, olajša ali izboljša stanje, če nas že povsem ne reši tegobe.«

Povežimo zdaj to antropohigiensko sredico z začetkom in koncem, če je začetek alkoholizem in konec sožitje v družini. Takole pravi Jože Ramovš leta 1981:

> V začetku sedemdesetih let sem se pripravljal na diplomo o skupinskem delu v okviru socialne pomoči ljudem v težavah. Od blizu sem hotel spoznati razne vrste dela s skupinami pri nas. Videl sem, da se družinsko zdravljenje alkoholikov najbolj približuje dobremu skupinskemu delu, kot ga prikazuje teorija. Že zato me je pritegnilo, da sem ostal prostovoljno na praksi skoraj dve leti v ambulanti za alkoholizem na ljubljanski polikliniki. Medtem me je zamikalo tudi samo delo z družinami alkoholikov. Spoznaval sem široko pahljačo težav, ki ljudi onesrečujejo in ugonabljajo zaradi alkoholizma. Tako rekoč rastel sem z družinami, ki so se uspešno zdravile in postajale iz razrvane podrtije vzorno urejeno družinsko gnezdece. Segal sem po domačem in tujem slovstvu o alkoholizmu, o družinski terapiji in o skupinskem delu, nadaljeval svojo prakso in spoznaval delo po raznih drugih ustanovah, ki tudi zdravijo alkoholizem. /.../ Zame je bilo delo in življenje z njimi velika življenjska univerza.

Ne gre mu za preganjanje alkoholikov ali za križarsko vojno proti pitju alkoholnih pijač. Gre le za čim bolj izčrpno, sodobno in stvarno informacijo o alkoholizmu in o reševanju težav, ki jih ta povzroča zlasti v družinah.

Zanimivo in poučno je poglavje o zgodovini nasprotovanja opijanjanju in ukrepov zoper alkoholizem od bibličnih časov naprej in po vseh deželah sveta do sodobnih dni v drugi knjigi. »*Kdo ima gorje? Kdo stisko? Kdo prepire? Kdo tarnanje? Tisti, ki pozno sede pri vinu, ki hodijo poskušat dišavno vino. Ne glej vina, kako se rdečkasto iskri, kako se v kozarcu lesketa in gladko teče! Naposled piči kakor kača, brizgne strup kakor gad! Tvoje oči gledajo čudne reči, tvoje srce govori neumnosti*« (Prg 23,29–33). Bogat je zaklad svarilnih modrosti iz ljudskega izročila, ki ga avtor ilustrativno navaja. Pretresljive so družinske zgodbe, kakor so jih zapisali prizadeti, ki so se prebijali in prebili skozi boj za osvoboditev in preživetje. Najzgovornejše so pač življenjske izkušnje.

Kakor družinsko doživljanje zaključuje drugo knjigo o alkoholni omami, tako se lani spet pojavi knjiga o družini in sožitju v njej, kot doslej dosežena najvišja stopnja avtorjevega spoznanja o človeškem bitju in žitju. Tudi tu sega na široko in globoko. Opozarja, da se v stoletju starih ljudi, kakor so poimenovali 21. stoletje na evropski celini, ob doslej uspešnem razvoju materialne blaginje zastavlja nuja po primerno skladnem razvoju lepega sožitja – medčloveških odnosov, komuniciranja in sodelovanja. Nastaja cela vrsta novih položajev, dojemanj in odzivov, med katerimi je treba najti tisto smer, ki bo vodila k občemu in osebnemu dobremu. Potrebna je orientacija, usmerjenost. Potrebno je razvijanje starostnih in spolnih vlog na eni strani, na drugi pa učenje komuniciranja in sodelovanja.

> Šele tik pred prelomom v 21. stoletje je zaživela smer pozitivne psihologije, ki zbira spoznanja o žitju in osebnostni rasti iz dobrih izkušenj urejenih družin, ki uspevajo v sožitju in smiselnem osebnostnem razvoju vsakega od družinskih članov. Pri nas je tovrstno usmerjenost gojil že Anton Trstenjak, v svetovnem obsegu Viktor Frankl. /…/ Zaupanje v premoč dobrega nad hudim bi rad ohranil do zadnjega diha in odšel z njim čez prag smrti. Toda zadnji dih bomo vsi prihranili čisto za konec, je rada dejala moja pokojna mati. Do takrat pa imamo možnost, da svoje velike človeške moči vpregamo v učenje lepega sožitja, k čemur spada tudi vstajanje po padcih in pomoč drugemu, da bi bilo čim manj padcev v sožitju.

Avtor ni daleč od pojmovanja, da se v medgeneracijskih odnosih družina razteza v vse človeštvo. To je optimističen pogled v času pluralizma družbenih interesov in vsesplošne neiskrenosti in lažnivosti v medčloveških odnosih na vseh ravneh. A ga potrebujemo kot Sahara vodo.

Nazadnje naj omenim še sodelujoče pri vseh knjigah. Kot lektorja sta navedena Rafko Vodeb in Janez Gradišnik. Knjige so oblikovali Marjan Paternoster, Mihaela Svetek in Rok Ločniškar. Grafikone je pripravil avtor sam, ki je tudi izbral ilustracije iz zaklada slovenskih galerij in arhivov ter si izprosil dovoljenje za objavo. Posebej sta prispevala svoje še Ivan Razboršek, zbiralec in ohranjevalec motivov slovenske ljudske ornamentike, pa ilustratorka Marija Prelog. Knjigo o sožitju v družini je uredil Ivan Mohar.

Končam še z enim navedkom iz te knjige: »Nihče ni več vreden od drugih in nobena generacija ni več vredna. Nobena ni ne prva ne zadnja, vsaka pa je nepogrešljiva pri prenašanju življenja in vrednot iz roda v rod, kar je tako nazorno prelil v verze Oton Župančič: *Iz veka v vek, / iz roda v rod, / krvi gre tek, / duh išče pot.*«

POGOVOR

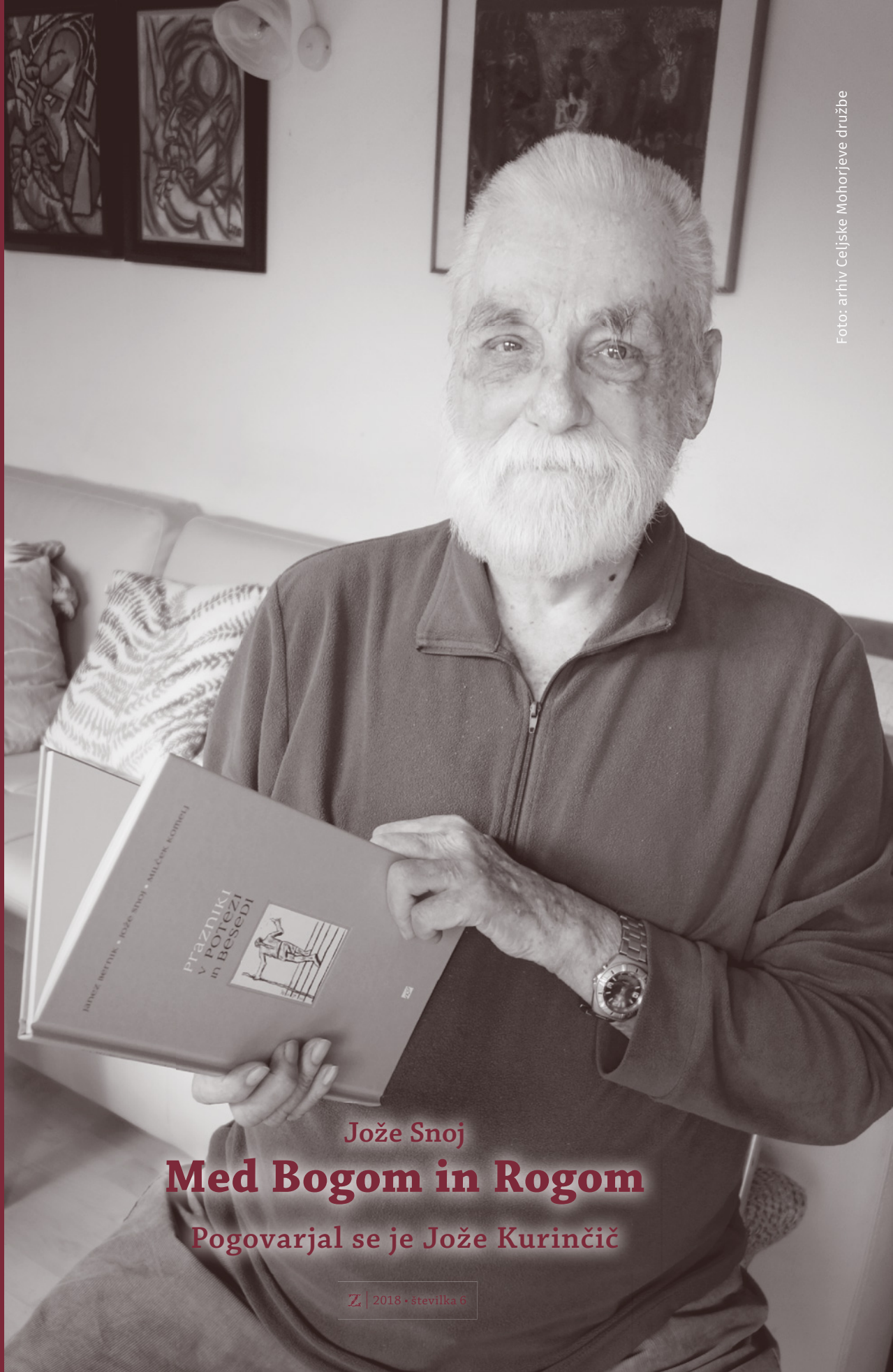

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Jože Snoj

Med Bogom in Rogom

Pogovarjal se je Jože Kurinčič

Z | 2018 • številka 6

Jože Snoj (1934), pesnik, pisatelj, dramatik, esejist, novinar … Rodil se je v Mariboru, študiral v Ljubljani, leta 1960 je diplomiral na Filozofski fakulteti iz slavistike in primerjalne književnosti. Od 1961 do 1971 je bil najprej lektor pri *Delu*, potem pa novinar v njegovem kulturnem uredništvu, od 1971 do 1993 pa resorni urednik pri Državni založbi Slovenije. Živi in dela v Ljubljani.

Je izredno plodovit avtor; Cobiss navaja kar 60 naslovov njegovih del. Za svoje literarno delo je prejel mnoga priznanja in nagrade: Tomšičevo nagrado za novinarsko delo, dve Levstikovi nagradi za mladinsko literaturo, nagrado Prešernovega sklada za roman *Negativ Gojka Mrča*, Rožančevo nagrado za eseje *Med besedo in Bogom*, Veronikino nagrado za zbirko *Kažipoti brezpotij*, Prešernovo nagrado (2012) za življenjsko delo.

Rodili ste se v Mariboru in tam preživeli rosno mladost. Leta 1941 so delali tisto deželo spet nemško in odpravili ste se na Dolenjsko, kjer pa so kmalu komunisti delali deželo proletarsko, od koder ste se pred njimi umaknili v Ljubljano. Kateri od teh krajev vas je najbolj zaznamoval? Kako pa primarna družina?

Pogovor začenjam z drobcenim, a bistvenim popravkom: nismo se odpravili, temveč smo bežali, in to tako prvič kot drugič. Drugič konec novembra 1943 na italijansko-nemško mejo pri Šentjanžu, torej pod oblast tistih, pred katerimi smo zbežali prvič. V nemško postojanko sredi požganega kraja, ki je v tistih obmejnih spopadih prehajala iz roke v roko, smo se po plundri in blatu nevarne »nikogaršnje zemlje« privlekli do svojega »dednega sovražnika« v upanju, da se bomo od tam prek Sevnice in Zidanega mosta prebili v Ljubljano. Do take ponižujoče nezaslišanosti nas je prignala bratomorna državljanska vojna: oče je namreč dobil partizanski mobilizacijski poziv in vedeli smo, da bi v partizanih kot trden kristjan s kroglo v čelo ali v hrbet zagotovo padel. Več srečnih naključij je botrovalo, da smo se po skoraj tedenskem cijazenju od postaje do postaje (med nenehno pretnjo, da nas pošljejo v Nemčijo) znašli sredi Ljubljane: jaz, še ne desetletni pobič, z očetovimi visokimi čevlji št. 42 na nogah! Prsti me srbijo v to smer pripovedovanja, a dovolj: vse to sem tu in tam že neštetokrat opisal.

Iz povedanega je razvidno, da me je zgodovinsko zaznamovala Dolenjska, življenjsko pa Ljubljana. V občutenje življenja, torej nazorsko, pa sta me usmerila in pri tem vseživljenjsko »obtežila« in »obremenila« pretehtano modri oče in preprosta, a impulzivno intuitivna in uporniška mama, oba kremenita kristjana, za kar jima bom do smrti (in, upam, tudi po njej) brezpogojno hvaležen.

Vaš stric Franc Snoj je bil pomemben politik v predvojni, medvojni in v prvi povojni vladi, potem pa je bil leta 1947 na *Nagodetovem* procesu obsojen na sedem let zapora. Menda je poskušal med seboj spraviti domobrance in partizane. Kako ste doživljali njega in njegov angažma?

Zaradi mojega strica Franceta Snoja smo bili vsi te rodovine, ki smo med okupacijo padli pod nemško oblast, določeni za izselitev in tudi izseljeni – ne le njegovi ostareli zagorski starši, ampak tudi nekajmesečni dojenčici dveh drugih bratov, mojih stricev. Zaradi njega smo bili vsi tega priimka osumljeni in tako ali drugače prizadeti tudi pod komunistično oblastjo, za kar sem mu (vsaj jaz osebno zagotovo) tudi hvaležen

in nanj ponosen. Ko so v Londonu leta 1944 Alojz Kuhar, Izidor Cankar, Boris Furlan in on z grozo ugotavljali, da politika protikomunističnega boja v domovini tlakuje udeležencem pravo pravcato avtostrado v pogubo, je bil France Snoj tisti med njimi, ki je tvegal pot v levje žrelo na tako imenovanem osvobojenem ozemlju Bele krajine in Kočevskega. Zaradi potokov že prelite krvi in brezobzirnega boljševiškega nasilja je bilo seveda naivno in iluzorno doseči enoten nastop obeh sprtih strani, a bil je poskus (žal štiri leta prepozen), ki bi lahko (če bi se domobranstvo končno sprevrglo v slovensko različico poljske »armije krajove«) opral čast tisočev kasneje kot ovce poklanih slovenskih fantov in mož.

V analih zgodovine je France Snoj dandanes tako rekoč neobstoječ: za »leve« je kajpak izbrisan (na znanih fotografskih posnetkih prve Kidričeve vlade orwellovsko dobesedno), za »desne« je, očitno, domala izdajalec. Kjer le morem, ga v svojem pisanju kličem v zgodovinski spomin. Ravno toliko sem do njegove prerane smrti že dozorel, da sva se ujela in da se v marsičem (tudi glede na reakcije omenjenih notorično okostenelih polov) počutim njegovega dediča. Kar zadeva dolgo roko ozne oziroma udbe, pa samo ta epizodica: tisto leto, ko je njegov drugi sin Branko kot »monarhoklerofašist« v kacetu v Strnišču že prestajal tako imenovano administrativno kazen (po vrnitvi od tam se je, telesno in duševno izčrpan, ubil v Kamniških planinah), sem v strahu, da se mu pridružim, naredil čez tristo tako imenovanih udarniških ur, ki sem jih hodil s potrdili registrirat na tako imenovani teren, ki je baje soodločal o aretacijah.

Ko ste študirali, Dušan Pirjevec na primerjalni književnosti še ni predaval, a zdi se, da je zaznamoval tudi vašo generacijo. Kdo je sicer med študijem naredil na vas največji vtis?

Anton Ocvirk me je učil misliti in izražati se ostro in jedrnato, na taisti način mi je odprl pogled v svetovno literaturo, še posebno v evropski modernizem in, še zlasti, v estetsko-idejne probleme modernega romana. Spoštoval sem zanos, s katerim je Anton Slodnjak obravnaval starejša obdobja, in bil presenečen nad njegovim poznavanjem in pronicljivim vrednotenjem tekočega literarnega dogajanja. V seminarju Marje Borštnikove pa sem sodeloval pri pretresanju diplomskih nalog, zadevajočih sodobne ali sodobnejše avtorje.

Že iz zadnjih gimnazijski let sem bil vajen »biti sam poti vsem«. Na realki v Vegovi sem se vsesplošno propagiranemu materializmu v brk uporniško namreč jasno in glasno opredeljeval za svetovnonazorskega idealista in bil bržkone po zaslugi dveh izjemnih profesorjev, mlade primorske levičarke Nadje Mikluž in levičarske intelektualne korifeje Uroša Kraigherja, obvarovan česa hujšega: ko so po drugih gimnazijah zapirali morebitne bodoče lemenatarje, nam je, recimo, pri njegovih urah filozofije sošolka Anica Mikuž poročala o francoskih eksistencialistih.

Na univerzo pa sem navzlic temu prišel s črno zvezdo klerikalca na rokavu, kar pa me v mojem takratnem mladeniško neprevidno slepem lirskem, verskem in posledično idejno-političnem zanosu ni oviralo pri vsakomer, če si me je le upal poslušati, na vso ihto pohitet z razlago, zakaj in kako da je za Kosovelom (takrat Murna še nisem »odkril«) Balantič največji slovenski pesnik dvajsetega stoletja. A vse je (navzven, seveda) potekalo gladko in »bóga« Marja Borštnik (za vrati jo je že

čakala kadrovska »odstrelitev«) me je menda že videla kot svojega bodočega asistenta, ko sem v svoji diplomski nalogi Josipa Murna za tiste »na liniji« mučno dokazljivo razglasil za očeta slovenske moderne, postprešernovske poezije, pri čemer vztrajam še dandanes. Takrt je počilo. Na smrt prestrašena Marja je razglasila, da bo v prihodnji semester vključila še en predavateljski kurz, ki da bo iz seminarja pregnal vzduh Snojevega (ojezes, jezes) eksistencializma.

Na vso božjo srečo je tako po vodi odplavala moja univerzitetna kariera, hkrati z njo pa je žal odneslo tudi poskus, da bi v samozaložbi izdal svojo prvo pesniško zbirko *Mlin stooki*. Odšel sem v vojsko in Marji iz Bileće poslal obešenjaško dovtipno razglednico.

Pol leta zatem me je v južnosrbskem Leskovcu major Bajić zasliševalsko seznanjal s tajno karakteristiko, ki jo je spisal meni močno prepoznaven soslušatelj – poudarek je na tenko poslušati in natanko poročati. V njej sem bil označen kot religiozen, zahodno orientiran eksistencialist, za nameček pa še kot velik propagator Franceta Balantiča na filofaksu. *Pa ko je taj Balantić*, je – nejevoljen spričo takega piškavega podatka – revsknil sicer čisto priljuden možak. *Stvarno bez veze, druže majore*, sem odmahnil pritrjevalno omalovažujoče, *jedan koji je poginuo u narodnooslobodilačkom ratu*. In je zaleglo: miroljubnež je prvič slišal za eksistencializem in Balantiča. Zapomnil pa si je, da sem veren in na nekem štabnem sestanku mi je, naveličan mojega pomanjkljivega orientacijskega čuta, zabrusil, *orientir crkva, valjda znaš gde stóji, valjda si religiozan*. Na oči mi je padla megla, pa sem (oprosti mi, sveto pravoslavje, za tisti vročični izbruh v tisti nori južnosrbski vročini) bleknil *Znam, ali to nije moja, znači naša crkva*. Nastala je grobna tišina, major Bajić pa, kakor da me je preslišal. Bil je borec s sremske fronte, očitno je razumel vsakršne nore korajže.

Dušan Pirjevec se me v stroki ni dotaknil. Prav narobe: nikoli nisem prenesel njegovega notoričnega nihilizma. Kot prosluli »ciganski« Ahac pa mi je bil v *Gavžen hribu* (sem pač nepoboljšljiv realnež in moram imeti nekaj konkretnega pred očmi, ko kaj opisujem) služil za lik Hudiča. Po Vprašanju o bogu, uvodu v *Brate Karamazove*, pa mi je v domišljiji slikovito »zaigral« kot kak spreobrnjen in pomenišen ataman Kudejar iz znamenite ruske biline o dvanajstih razbojnikih. Ko je z besedami *k. pa tak bog, ki je odvisen od tebe*, menda zavrnil Rožančevo personalistično voljo do Boga, pa se mi je znova potrdilo, da se žal ni prebil skozi metafizični nihilizem vseh vrst nasilnih spreminjevalcev sveta in da bi si svojega eventualno priznanega boga še zmeraj predstavljal kot kakega vsemogočnega šefa kake kominterne. Ne edini in ne edinkrat v zgodovini človeštva. Kajpak, da ne, saj je bil boljševizem le obrat črne v rdečo inkvizicijo in Dušan Pirjevec (ki je, kadar je bil v rožcah, baje prepeval *kjer so farji, tam so dnarji, údri farja po trebuh, naj živi slovanski duh*) samo njen na rdeče prebarvan rabelj, torej eno v istem.

Čeprav niste bili »organizirani« – v partiji, ste bili od 1961 do 1971 lektor in novinar pri *Delu*. Kako ste vijugali med cenzuro in samocenzuro? Je bilo treba biti glede verskega prepričanja Nikodem? Kako ste se upirali nevidni, a vseprisotni nadvladi in represiji *velikega brata*?

Verjeli ali ne, ampak vseskozi (kot dijak, študent, novinar in založniški resorni urednik) sem hodil k nedeljskim mašam. Prvič sem se tudi javno cerkveno poročil, vseh svojih pet otrok sem dal

javno krstiti in vseh pet sem pošiljal k verouku. Božično smrekico sem nosil s trga kot prapor, ki še zlomljen in strt zelení. Edini okrasek, ki sem ga kdaj imel, je bil v mojih novinarskih časih zlat križec na verižici pri (poleti seveda) široko odprti srajci. Niso bili ravno svetniški tisti moji časi, a nisem ga odložil niti v savni in vsakič (kako simbolno, kajne, pa še res je!) me je, segret od vročine, rahlo opekel.

V tem obnašanju je bilo, tako sodim zdaj, več zoprvanja ideološkemu diktatu kot vere. Vero – zavest o tem, da smo, kot je preprosto govorila moja mama, v Božjih rokah –, ki mi jo je v možgane in srce vcepil med vojno doživljani smrtni strah, sem prej »moško« sramežljivo skrival, kakor razkazoval. Obredno besedje v arhaični dikciji Dalmatinove Biblije z vrhom v ljudski nabožni pesmi sem prej estetiziral, kakor prakticiral, postalo je neprecenljiv pratemelj moje pesniške govorice.

Vera se mi je prevešala v poezijo kot vrba žalujka v deročo vodo. V strašni lepoti narave, kakor sem jo in jo v svojem pisanju še doživljam, v soglasnem navzkrižju odmevata angelska milina in numinozno veličastje vsepričujočnosti,

ki ji rečemo tudi božja in katere misteriozno in mistično protipolnost skuša v moje upesnjevanje kot stilno sredstvo nebogljeno revno priklicevati besedni paradoks. V tem smislu je vse moje besedno početje religiozno. Takó – namreč takó nebogljeno doumljeno in jecljajoče izraženo in izpovedovano – je z mojo vero navznoter. In kako je bilo s Cerkvijo, v katero sem narôjen, kot njeno pričevalko pri meni navzven?

Ko je bila trpeča in preganjana, sem jo že v gimnaziji glasno branil, in za lasek mi ni žal, čeprav sem zato zapravil neznosno lahkost družbene uspešnosti in bil ter ostal samotni jezdec, nikogaršnji na nikogaršnjem oziroma na nič-emer – torej, kot od nekdaj, sam. Da bo v trpljenju doživela katarzo, pa je bila mojega čistega srca čista iluzija. V getu, kamor so jo stlačili, se je namreč zgodil enačaj med osamitvijo in samozadostnostjo, med zidom okrog in okostenelostjo znotraj (podrobneje glej Krščanska množica, *Nova revija,* št. 144, letnik 1994, ali knjižna zbirka esejev *Metamorfoza groze*, Slovenska matica 1999). Iščoči intelektualizem, katerega neogibni metodični dvom ji očitno vzbuja apriorni sum, ji je odtlej zmeraj bolj tuj, krščanski intelektualec, ki se ne ustraši ekstremnega razmišljanja, je (vsaj na Slovenskem zagotovo) tako rekoč izumrla vrsta.

Jaz pa sem, kaj morem, dedič tistih katoliških intelektualcev (Jože Udovič, Edvard Kocbek, Bogo Grafenauer, Stane Gabrovec, na svoja stara leta moj prijatelj in neposredni pričevalec o tistem dogajanju, itd., itd.), ki so tik pred drugo svetovno vojno na dveh Bohinjskih tednih oživljali in podoživljali tako imenovani krščanski realizem, to je življenjsko polnost in z njo telesno-duhovno razkrižje (posledično križanost) Kristusovega nauka, kateremu pri Dostojevskem veliki inkvizitor v znamenju ognja in meča (ne križa!) prisoja čistunsko grmado.

In kot tak dedič sem, logično, da le kaj, bil in ostal kristjan drugega vatikanskega koncila, ki je nasilno reevangelizacijo preusmerjal v blago deinstitucionalizacijo Jezusove blagovesti. Tiste blagovesti, v kateri Kristus z najvišje (bogupodobne ali -lične) stopnje človekovega zemeljskega zavedanja sporoči, da je Luč, ki je tema tega sveta ne bo nikoli sprejela, pa gre (kakšen nedoumljiv odrešenjski

absurd!) za Njo in zanj vseeno vdano, brez upa zemeljske zmage, na križ.

Iz hipne eksistencialne razprtosti drugega koncila je, skratka, blisnil, pa v skorajšnji (začasni?) priprtosti spet potemnel absurd križa kot kristal tiste realitete človekovega bitja in žitja na zemlji, skozi katerega se v kriku groze in vzkliku vzhičenja lomi žarčenje neke nam (še) nedogledljive poslednje Resnice.

Kristusov nauk je s tem absurdom kot največjim smislom v nesmislu na filozofskem in civilizacijsko-kulturnem vrhu vseh obstoječih veroizpovedi. Če (in dokler, seveda) bo ta civilizacija zmožna dojemanja tega nedojetja (paradoks, kajpada!!!), bo živ in tvoren še milenije. A, *predragi mi v Gospodu*, brez pesniško inspiriranega krščanskega intelektualizma (Dante, Frančišek Asiški, pa iz polpreteklosti Rilke, Unamuno itd., itd.) ne bo šlo. Z Vladimirjem Truhlarjem sem se imel srečo o tem in še marsičem pogovarjati ure in ure v nočeh do jutra. Kot kak angelski odposlanec me je pohitel seznanjat s koncilskim dogajanjem. Kmalu potem je namreč, nesprejet doma, umrl na tujem, meni pa se je v spominu pomešal s prav tako prerano preminulim tvorcem drugega koncila, papežem Janezom XXIII., imenovanim tudi Dobri, se pravi, »blagovestno« Blagi.

Z dediščino Bohinjskih tednov in presvetljen s sporočili drugega koncila sem v znameniti številki 57 *Nove revije* sodeloval z zornega kota kristjana. Če – mimogrede povedano – tega spisa v njej ne bi bilo, se iz nje ne bi dalo razbrati, da v Sloveniji sploh žive kakšni kristjani. Prav nič mimogrede pa tole: pričakovanje, da bodo (bomo) v narodu kristjani prevagali nihilistično pogubno in pogoltno postkomunistično maso, se niso izpolnila. Moja rekapitulacija v 300. številki *Nove revije* govori o tem.

In še na kratko o mojem krmarjenju skozi komunistično enoumje. Kot, očitno, »perspektiven kader« so me, še pubertetnika, povabili v skoj. Še zdaj sem ponosen na to, kako sem vabilo brez najmanjšega oklevanja odklonil. Pa so me kasneje vseeno še dvakrat snubili v partijo, obakrat z zelo vabljivimi obljubami. A za mene so bili takrat in so še zdaj tisti, ki so se izgovarjali (in se še mažejo iz blata), da brez članstva v partiji ne bi mogli storiti tega pa tega velepomembnega ali celo genialnega, usmiljenja vredni konformni bedniki ali hipokritski karieristi. Vabili sem kajpak z zgovornim nasmeškom zavrnil. Seveda pa sem doživljal cenzuro in tudi popuščal v samocenzuri: z glavo naravnost v zid gre samo norec. A da na takem gnojišču ostaneš kolikor se da čist, iz tistih izkušenj nekaj pravil: a) odkrito pokaži, kaj si, pa se te ne bo dalo z razkrivanjem ustrahovati in izrabljati, b) naj ti bo jasno, da dlje, kot ti bo dovoljeno, v svoji drugo- ali tretjerazrednosti ne boš prišel, c) vedi, da moraš biti boljši od drugih in da boš delal za tri, ter d), ki je hkrati alfa in omega, nikoli ne izgubi iz zavesti, zakaj vse to počneš. Jaz, recimo, sem se zaklel, da bom pisal, pa če ošpičene prekle padajo z neba. In tako izpovedoval, kaj se mi (se nam) dogaja.

Pa za ilustracijo še anekdotica o cenzuri in samocenzuri. Me pokliče Franček Šetinc, takrat odgovorni urednik *Dela*, pa reče *tole v tekstu črtaj, saj ne bo proti tvojim nazorom*. Pa rečem v prikritem zadoščenju nad táko mini »avtonomnostjo« *pa naj bo, Franček,* pa prečrtam.

Ko Jože Smole, takrat glavni urednik *Dela*, rdeč v lice kot kuhan rak, tolče po mizi in – ker odklonim napisati tak in tak dirigiran uvodnik – kriči *to je Petöfi klub, nismo mi Madžarska*, je šlo pa za las.

Ne prvič in ne zadnjič. Leta 1970 sem pri Založbi Obzorja izdal izbor svojih knjižnih recenzij in knjigo naslovil *V vrsticah in med njimi*. Takó, med vrsticami, je bilo treba takrat brati polemično pridušêna, polzadušêno podtalna besedila od Trsta do Vladivostoka.

Ko je Beno Zupančič, takrat urednik Cankarjeve založbe, podobno tolkel po mizi in svarilno hrôpkal *za ta verz bi vas še pred kratkim ustrelili* (verz se je glasil *in zvezda ni več rdeča*, z njim sem z njihovim lastnim simbolom hotel podkuriti rdečkarjem), je bilo to znamenje, da moja prva pesniška zbirka še kar nekaj let ne bo zagledala belega dne. Zajc in Taufer sta s svojima prvencema še »prišla skozi« v samozaložbi. Meni kot tretjemu pa so že preprečili. In ko je moj *Mlin stooki* pri Založbi Obzorja končno izšel, tistega verza seveda ni bilo več v njem. V drugih »mlinih« (ni hujšega od revolucije) sem poskušal »mleti« naprej.

Kot urednik pri Državni založbi Slovenije (1971–1993) ste prejadrali svinčena sedemdeseta in dočakali osamosvojitev. V tem času ste se močno družbeno angažirali, predvsem v krogu sodelavcev *Nove revije*. To je bil tudi čas vaše izredne literarne ustvarjalnosti (*Gavžen hrib*). Kako ste zmogli delati na toliko področjih?

Na Državni založbi Slovenije je soba, polna škatel z lističi gesel neke sovjetske splošne enciklopedije (takrat računalniki še niso bili v rabi), ostala brez urednika in treba je bilo najti norca, ki jih bo spravil v red in knjižno obliko. Po srečnem naključju (res naključju ali »naključni nenaključnosti«?) sem malo prej v Nairobiju spoznal Ivana Bratka, njenega direktorja, in spomnili so se mene. Sprejel sem ponudbo in po kakih dveh letih garanja to boljševiško solato spravil v še kar užiten in uporaben red v treh debelih zvezkih knjižne izdaje. Tudi Franceta Balantiča in Ivana Hribovška sem, recimo, vštulil v dodani slovenski del in takoj doživel prijavo. Zanjo se je očitno potrudila gospa, nekdanja prvoborka, ki mi je bila (prav tako očitno, navsezadnje sem bil tudi sicer po udbi »nadzorovana oseba«) dodeljena za kontrolo. A sem jima ubranil mesto v enciklopediji in bil ne glede na incident za izdajo celo pohvaljen. In nastopilo je delovno manj zahtevno obdobje ravno v času, ko sem po kakih tridesetih letih samote po zaslugi Nika Grafenauerja in v prikrito nejevoljo Tineta Hribarja končno zaživel v skupinskem projektu somišljenikov, ki se je imenoval *Nova revija*. Tudi v *Besedi*, pa *Reviji 57*, pa *Perspektivah* sem že sodeloval (v zaplenjenih številkah vseh treh je tudi po en moj prispevek), a v nobeni nisem mogel do ožjega programskega kroga. V *Novi reviji*, kjer smo začeli »delati državo«, pa sem se, kot deklariran kristjan sicer še zmeraj sam, znašel v pravem času na pravem mestu. Da po izidu 57. številke previharimo viharje, sem (kot zadnji vprašan sem bil prvi, ki ni rekel ne) kako leto opravljal tudi funkcijo glavnega urednika – družno z drugimi z Damoklejevim mečem nad glavo.

In kako, da se mi je vse to srečno in s pridom izteklo (roman *Fuga v križu* je v letu 1986 izšel že tako rekoč brez trohice samocenzure)? Odgovor je v točki d) mojega odgovarjanja na prejšnje vprašanje. Vera v poslanstvo je kot vera v Boga: trdna je v omahovanju – ni je močnejše od travne bilke v viharju.

Je osamosvojitev bolj podarjena ali izbojevana – dar neba ali delo pomladnega vrenja med Slovenci?

Nikoli nisem bil iskreneje trdnejši v tradicionalni konfesiji kot v času naše osamosvojitve. Doživljal sem jo

kakor epifanično znamenje časa, kot napovedovano po prerokih.

Po letu 1991 ste se tako kot mnogi drugi literati nekoliko umaknili iz družbene sfere k primarnemu opravilu – pisanju. Je bilo to sad spoznanja, da po doseženih temeljnih spremembah v politiki niste več nujno potrebni, ali je bil umik sad razočaranja nad politiko?

Sem izpovedovalec, ne katere koli sorte večji ali manjši zapovedovalec. Nikoli nisem bil v nobeni stranki. Je ni še tako dobre, ki ne bi zahtevala strankarske discipline, jaz pa hočem od a do ž misliti s svojo glavo. Tak sem, mi je prav žal, tudi kot kristjan. Slednje sem in bom ostal, v politiki pa do nadaljnjega volim Janšo in z njim kolikor mogoče tudi zapuščeno zapuščino Jožeta Pučnika.

Kot izpovedovalec v nobenem obdobju niti za hipec nisem opustil pisanja. Pišem tudi, ko spim.

Ni vse, kar prinašajo sanje, somnambulno – včasih so signal iz globin, kaj v resnici si. Buden pa ne sanjarim sentimentalno humanistično, ampak včasih zabentim nad naivnostjo in neumnostjo, licemerjem in nepoštenjem. Nikoli pa ne bom v slogu Lidije Šentjurc vzklikal *Smo se zato toukl?* Ja, tudi zato. Življenje, hvalabogu, ni nikoli do kraja dotolčeno.

V osemdesetih in devetdesetih letih ste bili dejavni tudi med kulturniki trnovskega kroga. Se je po smrti župnika Janeza Pogačnika »trnovski krog« razšel?

Janez Pogačnik je imel kardinalno vizijo, kako umetnost približati oltarju, in (še kako bistveno!) tudi oltar umetnosti, pa žal ni bil ne škof ne kardinal s kakšno, temu ustrezno močjo, ampak navaden nemočen župnik zdrave pameti in širokega srca. Tak je znal privabiti in za lepo stvar ogreti tudi druga sŕca. Niso vsa, če niso, recimo, ravno deklarirano katoliška, ledena in ozka, nikakor ne, še posebno umetniška ne. Saj ta so vendar pod napônom božanskega (božjega) navdiha, med ustvarjanem vedno za lasek do tistega, kar je kot *sursum corda* pri maši slišati od oltarja, mar ne?!
Z Janezovo prerano smrtjo je cerkev (trnovska), predvsem pa Cerkev (na Slovenskem) izgubila ravno na novo porajajoče se soglasje (spevno soglasnost) z umetnostjo, katero bi v zdajšnji duhovni gluhôti zunaj in znotraj slovenskih src krvavo potrebovala. Župnišče, ki je videlo in poslušalo Finžgarja, Medveda, Izidorja Cankarja, Jalna, soseda Plečnika in, med Janezovim župnikovanjem, še mnoge izmed tako ali drugače duhovnih, je opustelo.

Pišete tako rekoč vse besedne vrste in zvrsti – tako epske kot lirske, domač vam je tako roman kot pesem ali dramsko besedilo, literatura za odrasle kot za mladino, fiktivna literatura kot esej. A zdi se, da bi vas vendarle najbolje opredelila beseda »pesnik«. Kako se vi vidite?

Čeprav me hkrati obliva rdečica sramu, vam pritrjujem. Pesnik, ki po mojem edini sme, more in – kot Prešeren »pekel al nebo« – mora nositi ta naziv, je neki nedoumljivi in nedoumljeni Stvarnik sam. Svet je njegova pesem. In ker ni pesmi brez krvi in duhá, je ta strašno lepa. Lepa v duhu in strašna v krvi. A čeprav so v njej vse naše jecljave pesmice že napisane, stvariteljska pramuka (in z njo naša vprašanja od kod, kako in zakaj, zakaj zabóga) ostaja v nas očitno še zmeraj ena in ista. Kot da se vse godi v enem brezčasnem in onkrajmerno nabito praznem hipu. Kot ob Vélikem

poku? Zakaj se torej ob dognanjih, tako nabitih s skrivnostjo vesolja, še zmeraj tako panično (Galilejev sindrom) bati znanosti? Kaj se pred našimi očmi spet na Enem in Istem, ki je Cona Boga, spet ne zbližuje po zôri naše civilizacije med seboj oddaljujoča se spoznavnostna trojica: poezija, teologija in znanost (filozofija)?

Nekje pravite, da se v svoji literaturi (in nemara tudi v življenju) gibljete med dvema temama – med Bogom in Rogom. Torej filozofija-teologija in polpretekla zgodovina. Obe temi sta bili skoraj ves čas vašega ustvarjanja v slovenskem prostoru nezaželeni in celo nevarni. Ne samo zaradi komunizma, ki je skrival Boga in Rog, ampak tudi zaradi poprepreproščenega ali dogmatično ukalupljenega Boga in politične instrumentalizacije Roga.

Vašim ugotovitvam, seveda posplošenim, ni kaj ugovarjati. Posebno z izpeljavo, da sta bili vsebina in smer mojega pisanja za takratno »družbo« nezaželeni in zaznavani celo kot nevarni, ste, kot se reče, zadeli žebljíco na glavíco. Velja si jo zapomniti!!! Sicer pa sem (si) svojo »obojestransko izvisélost«, ki še traja, skušal razložiti že v odgovoru na četrto vprašanje. Torej pogumno nezamudno naprej.

Roman *Gavžen hrib*, v katerem dovolj jasno ubesedujete grozo Roga, je izšel že 1982. Kako je ušel strogi cenzuri, kako je bilo s samocenzuro?

Moj žal že pokojni prijatelj Janez Mušič, urednik pri Mladinski knjigi, je na preskok rdeče v zeleno na nekem nevidnem semaforju čakal kako leto dni. Tudi ko bi bil še živ, vam z menoj vred ne bi vedel povedati več. Šli pa smo, novorevijaši, za prvi šank od veselja, ko je knjiga izšla. Samocenzure je bilo v njej za škêc, torej tudi šans, da bo zagledala beli dan (pili smo rdeče vino), bore malo. Če se pa želite seznaniti s knjigo, v kateri začrní Rog že tako rekoč brez samocenzure, vzemite v roke roman *Fuga v križu* (knjiga mi je pri Založbi Obzorja izšla 1986. leta). Roško grozo sem lahko stopnjeval le z blasfemijo: v njej so (kot v kuharskih bukvah) »recepti«, kako okusno »pripraviti« krepkega in zdravega slovenskega fanta. In ob njih, seveda, kdo, kako in po kaki zli sreči (tudi zavožena politika protirevolucije je k njej pripomogla) je zakuhal to krvavo pojedino.

Presenečen sem prebral v vašem eseju *Strniševi Ljudožerci in Rog*, da ste vi Gregorju Strniši povedali »zgodbo o fantu, ki je jedel fanta«, o pobeglem domobrancu, ki se je rešil iz jame pod Macesnovo gorico. Zgodbo je kasneje vkomponiral v svojo dramo *Ljudožerci*. Ti da so nastajali kot odmev na vojne grozote in kot moraliteta ob grozi praznega neba – cerkev, v kateri koljejo ljudožerci, je brez stropa, brez transcendence. A nobena od predstav Strniševih *Ljudožercev* v slovenskih gledališčih po mojem mnenju ni predstavila te zgroženosti nad ljudožerstvom spričo praznega neba, še manj odrešenosti, ki izhaja iz prehranjevanja s trdim kruhom iz onostranstva; vse predstave so šle bolj v smer polzabavne grozljivke. To kaže na to, da Slovenci nočemo, ne znamo misliti tega, kaj se nam je kot narodu in kot civilizaciji zgodilo, da plešemo groteskni ples ob morilskih breznih. Vaša literatura razkriva to stanje duha, a zdi se, da velja za takšno ustvarjalnost in pesnika Smoletova oznaka o »nekem pesniku, ki tuli v

luno«. Kako ohranjate ustvarjalni naboj spričo take neodzivnosti?

Resnično pravi pesnik je v svojem okolju in za njegovo publiko zmeraj novum in kot tak (kakor svetopisemski preroki) glas vpijočega v puščavi.

Strniševega (v tem imate še kako prav) doslej noben režiser ni slišal – ni hotel ali zmogel slišati. Literarna kritika (dandanšnji je pri nas tako rekoč ni več) za pesniško dikcijo krščanske provenience že najmanj pol stoletja (izvzemam pero Tarasa Kermaunerja) nima več ušes. V Mrtvaškem plesu, sklepnem prizoru *Ljudožercev*, črne maše za vse poklane, ne vidi in ne zazna Strniševe genialne upesnitve evharistije. Ja, za Murnom in Balantičem je v dvajsetem stoletju Gregor Strniša zagotovo naš največji poet. On je tisti, ki si je pri nas prvi drznil z blasfemijo kot vrhuncem groze prebujati za vse sveto in posvečeno oglušela srca.

V *Re kapitulacijah* (2017) se vam slovenski (politični) prostor kaže kot bivališče različnih pujsov (morda pod vplivom Orwelove *Živalske farme*), o teh pujsih napišete celo nekakšne litanije (*Pujsi podrepniki. // Pujsi ritolizniki. // Pujsi klečeplazci. // Pujsi navadni birokrati. // Pujsi komolčarji in stremuhi. …*) in se sprašujete: *Bi bilo mogoče biti taka veličina, da te gnoj, po katerem tacaš, ne bi prav nič odrekal?* In odgovarjate: *Vsakomur v hlevu se gnoj prej ko slej prilepi na čizme. Vsem, razen, seveda, vam svetohlinski čistuni, dušni hipokriti.* Kaj je našo domovino spremenilo v tak Avgijev hlev in kdo bil lahko naš Herkul, da bi ga čistil?

Pujsov si mi ni bilo treba izposojati na Orwelovi živalski farmi. Vsi v (kot pravilno ugotavljate) blasfemičnih litanijah so domače reje. In kdo – po vaše – da si bo upal čistiti ta naš svinjak, kdo bo tvegal (kar nekaj takih tvegajočih je v naši literaturi hvalabogu že bilo, jih je in jih zagotovo še bo) do gležnjev in komolcev v ta drek? Dušni hipokrit gotovo ne!

Kdor si (ker vendar ni lepó) ne upa ali noče umazati rokic, ušesk, očkov itd., itd., naj se ne loteva gnêtenja in oblikovanja realitet življenja, ki je (najmanj toliko kot iz duhá) iz krvi in gnoja.

In potem naj se ne čudi in naj ne tarna, ko resnično, neponarejeno dogajanje gre mimo njega, on pa solznih oči, kolikor sploh niso le krokodilje, ostaja v namišljeni, če ne že kar zlagani, poneumljajoči idili. Večina »širokim ljudskim množicam« namenjene literature je že bilo in je še take. Računa na njen ležeren, miselno nezahteven in neutrujajoč, vsebinske in slogovne konvencije privajen okus in cilja na popularnost. In jo, žal, prenekaterikrat tudi dosega. Vi, gospod Kurinčič, ki ste, kot se reče, človek od stroke, pa gotovo veste, da se zlepa ne zgodi, da bi bila literatura, ki razbija take okostenele okvire, ne le na svojem začetku, ampak tudi sicer, množično brana. Menite, da bi bila recimo Dantejeva *Božanska komedija* (v kateri v pekel na vrat na nos, tja, kjer najbolj smrdi, leti tudi papež) lahko ena kakšnih množično prebiranih večernic? Prepričan sem, da vam še v sanjah ne bi kaj takega padlo na pamet. Smo pač druge sorte izbirčni tiči, ki se duhovno hranimo s takimi vrhunskimi plodovi umetnosti, mar ne?!

Vašo literaturo literarni zgodovinarji uvrščajo pod rubriko *modernizem*, vaše romane pod *moderni roman*, pripovedni postopek

POGOVOR

kot *beleženje toka zavesti* … In zdise, da se sami tem oznakam ne upirate, saj tudi sami sebe opredeljujete kot modernista. Kaže, da se hočete v svoji literaturi izogniti vsaki cenzuri – tudi moralni samocenzuri in zato prosto pripovedovanje o tabujskih področjih. Izogniti se tudi diktatu urejajočega racija, ki zahteva vzročno-posledično in tekočo zgodbo. Vaša literarna dela je pogosto težko opredeliti, ali gre za romaneskno ali memoarsko pripoved, gre za fikcijo ali pripoved o realnem svetu …

Zdi se, da je taka navidezna razpuščenost za literata sorazmerno udobna, za bralca, ki je navajen klasične urejene zgodbe z bolj ali manj jasnimi oblikovnimi, zvrstnimi in celo idejnimi okviri, pa naporna. Včasih tako zelo, da jezen vrže knjigo v kot in si reče: Ne morem več slediti! Kako bi zastavili apologijo svoje poetike? To sprašujem tudi zato, ker so bralci *Zvona* in drugih edicij Mohorjeve družbe nemara bolj vajeni brati klasično, »urejeno« literaturo.

Seveda sem modernist. In veste, kdaj sem postal? Takrat, ko je na Slovenskem vladala zahteva po gluhem soc-realizmu in suhi lopatarski poeziji. Takrat smo nekateri mladi na dediščini odrivanega simbolizma in zatolčenega ekspresionizma (tudi in še posebno Balantičevega!!!) ter loveč spodbude iz sočasne svobodne Evrope poskušali iz pesemskega besedja (seveda z novimi, seveda z drznimi, seveda z za okostenelo dojemanje »nerazumljivimi« metaforami in drugimi oblikovno izraznimi prijemi in sredstvi) izvabljati TISTO neizrekljivo in nedojemljivo, ki dela umetnost duhovno in se Mu lahko reče tudi božje, in stopili v takrat edini odprt boj z diamatsko dežurno ideologijo ter bili pri tem zavirani, zatirani, tudi kaznovani. Torej nikakor ne zato, da bi v tej jej jej modernistični »zapletenosti« udobno in brez nadzora urejajočega in oblikujočega uma počeli kar koli, ampak da bi z njo razkrivali, kar je diktatura skušala držati skrito. Bi se midva v mojem primeru pogovarjala recimo o kakem modernističnem *Gavžen hribu*, če ne bi bilo tako? Bi se vam, ki ste, naj ponovim, od stroke, splačalo na néčem, kar ne bi imelo najmanjše zveze z življenjem, delati ta intervju? A vi me niste zabrisali v kot, češ, naj se s to umsko neurejeno, etično in moralno neodgovorno in za povrhu še politično preračunljivo konformno solato ubada, kdor se hoče. Kje neki! Še zdaleč ne! Bravo!

V šoli so nas učili, da je bil Cankar simbolist tudi zato, da se je laže izognil cenzuri. Kratkovidni in kratkoumni g. cenzor recimo ni mogel obsoditi *Podob iz sanj* kot protivojno literaturo oziroma kot protest zoper nesmiselno vojno klavnico, ker se je pisatelj izražal simbolično. Ima tudi vaš modernizem kake tovrstne razloge? Saj je v modernistični pripovedi misel bolj neujemljiva, pogosto manj jasna. In še za nekaj je bilo nemara (politično) »sprejemljivo« modernistično pisanje. Tovrstno literaturo bere sorazmerno ozek krog ljudi, »ljudske množice« pa raje berejo lažje, lepo tekoče pisanje z jasno zgodbo in sporočilom. Nemara so tudi zato tudi v najbolj svinčenih časih izhajala modernistična literarna dela: npr. Šalamun, Šeligo, tudi Kovačič …, ker se oblasti zaradi ožjega kroga bralcev niso zdela nevarna. Še več, z njimi je oblast lahko dokazovala širino

in da nad literaturo ne zganja represije kot v kakih diktatorskih režimih. Je torej bil modernistični slog tudi sredstvo samocenzure ali je šlo le za željo po premagovanju tudi vsakršne notranje cenzure: moralne, ideološke, estetske …?

Mislim, da se nama po izpeljavah v zadnjih dveh odgovorih ni treba več vrteti okrog pomislekov na račun moderni*zmov*, saj je na videz enostavno blefiranje v njih kratke sape in nog. In vse se mi tako dozdeva, da nama Šalamun, Šeligo, Kovačič in še marsikdo tam v onostranstvu pohvalno in hvaležno prikimavajo: niso blefirali, ko so iz razpok in špranj zrahljanih konvencij vseh vrst izvabljali iskrice Žara, v katerem se (metaforično zagotovo) po temàh in tesnobah tuzemskega življenja sončijo zdaj.

Vsi trije (in še marsikdo) so šli skozi režimska idejno-politična sita različnih luknjic in s tem tudi različne prepustnosti. Sprva se tako rekoč ni dalo skóznje. Na vsak poskus je režim bliskovito reagiral: diskvalificiral, tudi likvidiral (obešeni Narte Velikonja). Z leti je moral popuščati in je končno ugotovil, da se s sankcijami ne splača sankcioniranemu avtorju delati reklame, pa se je (recimo pri moji *Fugi v križu*) naredil gluhega, pa je zoprna »motnja« neslišno šla mimo. Sreča in nesreča imata pač različne učinke. Moji že itak spregledovani in zamolčevani literaturi je, denimo, taka »sreča« škodila. Kocbeku pa je, recimo, halo okrog *Strahu in poguma* naredil življenjsko uslugo. Če bi mu (kot sicer res spoštovanja vredno do konca deklariranemu katoliku, tragično odrinjenemu v roško komunistično žrelo) »roška tovarišija« še naprej vsaj formalno dopuščala delitev časti in oblasti, bi (beríte njegove dnevnike!!!) skoraj zagotovo ostal njen apologet in s tem (spreten besedovalec, kot je bil) neposredno tudi, milo rečeno, objokan »tolmač« (blažena krivda ubijalcev, ampak samo iz tabora revolucije) režimovih zločinov.

Pred leti je bilo z nagrado Prešernovega sklada nagrajeno delo *Čefurji raus*, roman Gorana Vojnovića. V katoliških krogih, tudi bolj intelektualnih, so Vojnovićev roman odklonili, in sicer ne le zaradi teme, ker da Slovenci pa že nismo taki, da bi kot grdi Nemci koga gonili iz dežele, ampak tudi zaradi njegovega jezika. V romanu je namreč ogromno »grdega« besedja, slengizmov, s katerimi avtor naslika svet prebivalcev ljubljanskih Fužin. Seveda gre za zbir balkanske »jebentilogije«. Prijatelj mi je, ko sem branil Vojnovićev literarni postopek, domala s solzami v očeh govoril, kako gre za mazanje slovenskega jezika, za katerega lepoto in čistost so se trudile generacije plemenitih ljudi. Zdaj pa se tako svinjanje še nagrajuje, in to z nagrado Prešernovega sklada. O tem sem premišljeval, ko sem bral vaše *Re kapitulacije*, še prej ob romanu *Balkan sobranie* in druge, kjer je tudi ogromno vulgarizmov in sploh je jezik spuščen z vajeti. Nisem sicer zasledil, da bi se kdo zgražal nad vašim jezikom, a bi se – kot ob Vojnoviću – lahko. Sprašujem se, ali zato, ker vas niso brali, ali zato, ker ste pač »naš človek«. Kako bi predstavili svojo jezikovno poetiko oziroma apologijo svojega pisanja?

V višjih in visokih duhovnih legah je tudi jezik, vsaj v mojem primeru, visok (nič lepšega od lepe slovenščine, darú prve Besede, za moje uho in mojo dušo), v nižavah, ko se žitje sprevrača v žrtje vseh proti vsem, je nizek, vse nižji. Če

si realnež (kot sem, kaj morem, jaz) in če hočeš (in moraš!) izpovedovati tudi gnev nad življenjskim »podnom«, ker (ne si zatiskati solznih óčk) žalibog obstaja, se tega ne moreš lotiti z jezikom visokih duhovnih in dušnih tančin. JLA (*Balkan sobranie*) ni bila otroški vrtec (tudi Fužine, navsezadnje, niso), in če (to naslavljam nekemu v tem vprašanju navedemu objokančku) sporočila o tem in takem ne preneseš v takemu ambientu edino ustreznem žargonu, potem pač nikoli ne boš izvedel, kaj in kako se je tam (in še kje) godilo: konkretno za ta uvid (pa še kakšnega!!!) si revnejši in manj pripravljen na spopad z njim, pa še s čim podobnim. Torej posplošeno: krvavo resnično življenje gre mimo tebe in nanj s svojo »blaženo nedotakljivostjo« ne boš imel nobenega vpliva. Sveta jeza me grabi, krščanski realizem Bohinjskih tednov mi spet prihaja na misel. O, prekleto, saj ne vedo, kaj blebečejo, si zelo naglas (!!!) šepečem.

Kaže, da klasična oblika katolištva in Katoliška cerkev preživljata hudo krizo. V kakšni smeri bi morala iti prenova, da bi dospeli do »nove zemlje in neba«?

Dva če-ja mi ob tem vprašanju, od koder bralca tega intervjuja napotujem nazaj k četrtemu odgovoru, silita v misel.

Kristusov nauk je nauk prihodnjih milenijev, če kaka globalna katastrofa še ne bo uničila naše civilizacije in če se bo krščanstvo ovedlo najskrivostnejše vseh resnic tega absurdnega sveta, ki jo nosi v svojem jedru: največjega smisla v nesmislu, absurda križa. Drugi koncil je kažipot.

Živimo v času upora zoper institucije. Posebno zoper Cerkev, a brez nje, brez tega okvira in servisa (ki nam ne nudi le obredja in prostorja duhovnega prehranjevanja, ampak tudi organizatorja kulture, izdajatelja duhovne literature od Svetega pisma naprej) si danes ne moremo predstavljati kulturno-duhovno-moralnega prostora. Kdo bo uradna moralna avtoriteta, ko bo Cerkev dotolčena?

Cerkev ne bo dotolčena, če (spet nazaj k četrtemu odgovoru) jo bo neko novo (ne okostenelo formalistično) krščanstvo kot ustanovo, ki nosi Kristusovo blagovest, v dinamični živosti nenehnega iskanja in najdevanja, najdevanja in iskanja, sproti prilagajalo stopnjam znanja in zavesti iščočega in raziskujočega človeškega duhá. Takrat se ji bo tudi tak bav-bav, kot se, denimo, »konzerviranim« kreacionistom prikazuje evolucija, razkrival kot Stvarnikov stvariteljski akt, prosto po Francetu Vebru, našem največjem, v komunističnem režimu onemogočenem in še zdaj spregledovanem filozofu krščanske provenience, tudi dej imenovan.

Ste optimist ali pesimist glede prihodnje usode slovenskega človeka?

Dokler bomo mislili, čustvovali in govorili slovensko, bomo Slovenci. Misliti čustvo in čustvovati misel pa me vodi k Neizrekljivemu. Poezija incipit, Deo gratias.

Spoštovani g. Snoj, izredno sem vesel, da sem tudi skozi ta najin pogovor nekoliko bolje spoznal vaš notranji poetično-miselni svet. Hvala vam tudi v imenu bralcev *Zvona*. Bog vas ohrani zdravega in ustvarjalnega!

Jože Faganel

Valentin Vodnik, razsvetljeni dušni pastir in slovenski umetnik

V starosti komaj 61 let je 8. januarja 1819, zadet od kapi, umrl eden največjih kulturnikov na prehodu iz 18. v 19. stoletje, nekak predhodnik Slomška in Prešerna, Valentin Vodnik. Na ljubljanski tržnici gleda upodobljen v bronu visoko na spomeniku v višave Ljubljanskega gradu. Pod njim pa beremo na kamnitem podstavku njegovo kulturno oporoko, ki se glasi:

Ne hčere, ne sina po meni ne bo,
dovolj je spomina:
me pesmi pojo.

V čem je bil Slomškov predhodnik? Sicer v duhu razsvetljenstva, ki se je v Franciji v marsičem oddaljilo od Cerkve, ko je izdvojilo iz celovitosti človeka razum in ga povzdignilo nad druge prvine duha, se je kot vneti dušni pastir z vso vnemo posvečal izobraževanju širših slojev. Na pobudo svojega kulturnega mecena Žige Zoisa, ki ga je povabil v svojo neformalno akademijo modrih, je začel izdajati pratiko s poučnimi, koledarskimi, razvedrilnimi krajšimi članki in z naborom preprostih pesmi in zabavne proze. Od 1795 do 1797 je izdajal *Veliko pratiko*, od 1798 do 1806 pa *Malo pratiko*. V tem ga že poldrugo stoletje posnema Slomškova Mohorjeva.

Poskrbel je celo, da je izšel prvi medicinski učbenik v slovenščini Makovicovo *Babištvo* (1818), kar je za ohranitev Slovencev nadvse koristen podvig. Danes si skoraj ne moremo misliti, da bi zaoral ledino na tako specifičnem področju kak nemedicinec, kaj šele duhovnik. A predstavljati si je treba, da so se s smrtjo novorojencev bridko soočali tudi duhovniki ob pokopavanju malih krst. Zavedali so se namreč, razsvetljeni dušni pastirji, kakršen je bil v naravoslovju razgledani Vodnik, da je z znanjem vodenja poroda mogoče rešiti mnogo otrok.

Vodnik je izdal celo prvo slovensko »kuharico« *Kuharske bukve*, ki je prava enciklopedija razkošnih jedi (a ne kmečkih), po kateri je mogoče kuhati še danes (prim. prenovljeno izdajo Mohorjeve iz leta 2012 v uredništvu etnologa, specialista za hranoslovje Janeza Bogataja). In za povrhu je začel izdajati še prvi slovenski časnik *Lublanske novize* (1797–1800), ki so neverjetno pritegnile celo sedanjega župana Ljubljane, da časnik z Vodnikovim naslovom spet prihaja med ljudi v dobi interneta. A v Vodnikovih časih je bil časopis v slovenščini nekaj res nepredstavljivega in skregano z vsako komercialno logiko, saj so si izobraženci hitreje pridobivali informacije iz nemških glasil.

Rojen leta 1785 v Šiški, ki tedaj še ni bila del Ljubljane, je pristal v frančiškanskih šolah najprej v Novem mestu pri stricu p. Marcelu, kasneje se je šolal v Ljubljani tudi

pri jezuitih v latinščini in postal frančiškanski pater s posvetitvijo leta 1782. Z vojno napovedjo samostanom cesarja Franca Jožefa, ki je imel za bregom državno Cerkev, je z razpustitvijo samostanov moral zapustiti frančiškanski red, a ne duhovniškega poslanstva, saj je deloval kot tako imenovani »svetni« duhovnik. Zelo se je razveselil francoskega »okupatorja« Napoleona, ker je v Ilirskih provincah dovolil tudi višje šole v slovenščini, zato je imel zaradi svoje hvalilne pesmi Francozom *Ilirija oživljena* težave po odhodu Francozov, tako da še knjižničarske službe ni smel opravljati. Zanimivo je, da mu slovenska proticerkvena humanistika ni nikoli očitala kolaboracionizma z okupatorjem, kar so dejansko bili Francozi. Nikogar od njih niso zmotile francoske simbolne oznake na njegovem kipu na tržnici ali celo slavilni spomenik Francozom v Ljubljani med Narodno in univerzitetno knjižnico in Križankami v osrčju kulturne Ljubljane. Vodnik je sicer svoje razočaranje tudi nad Francozi učinkovito parodično izrazil še z *Ilirijo zveličano*.

Literarni zgodovinarji, ne le liberalni in socialistični, ampak tudi katoliški Ivan Grafenauer (1880–1964), so ga razglasili za prvega izjemnega posvetnega pesnika, s čimer si je prislužil oznako »prvi slovenski posvetni pesnik in predhodnik Prešerna«. Danes vemo, da ni bil čisto prvi, predvsem pa sploh ne edini. A zagotovo med Prešernovimi predhodniki najbolj talentiran. Vemo, da je sodeloval v prvi slovenski pesniški reviji *Pisanice*, kakršne danes sploh več nimamo (prim. izdajo Jožeta Koruze 1977). Njegova temeljna zbirka pesmi pa nosi skromni naslov *Pesme za pokušino* (1806), kakor se za skromnega frančiškana spodobi, druga zbirka pa *Pesmi za brambovce* (1809).

Slovenske šole je oskrbel s številnimi učbeniki, tudi slovnicami, sam pa je predaval poetiko, danes bi rekli literarno teorijo ali vedo o pesništvu, in z Blažem Kumerdejem (1738–1805) sestavljal slovar. Ukvarjal se je z mineralogijo in pomagal zbirati Žigu Zoisu (1747–1819) na invalidskem vozičku kamnine, ki jih danes najdemo v Zoisovi zbirki Narodnega muzeja. Mecen Zois je umrl pred dvema stoletjema devet mesecev za Vodnikom.

Hvaležni pa smo Vodniku tudi za zbiranje narodnega blaga – pesmi in pregovorov. Tako ga lahko imamo tudi predhodnika Glasbenonarodopisnega inštituta Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Nič ne pretiravamo, kajti bil je član njene predhodnice, ki se je imenovala *Accademia operosorum* (ustanovljena 1623, ponovno 1781), po slovensko »akademija delavnih« kot nekakšno delovno omizje pri Zoisu na Bregu, namreč Ljubljanice, kjer se je pol stoletja kasneje odvijal Prešernov *Povodni mož*. Vodnik je bil gotovo najpridnejši med njimi: razsvetljensko usmerjen, a zvest krščanstvu kot prizadevni duhovnik. Premalo je doslej zapisanega o podobi slovenskega razsvetljenskega »dušnega pastirja«, ki v skrbi za duhovni blagor zaupane mu »črede« ne spregleda njenih izobraževalnih potreb z odprtostjo sistematični vedoželjnosti z izgradnjo nacionalnega šolskega sistema, niti snovnih potreb njegove narodno ozaveščene »črede«, na primer kakovostnega prehranjevanja. To pa se ob dvestoletnici smrti ponuja kot izziv sodobni vedi slovenski kulturni antropologiji, ki v iskanju tem danes blodi s svojimi »raziskovalnimi« temami po civilizacijski pustinji postmoderne izvotljene, predvsem »trošeče«, Evrope v službi »brezimnega kapitala«, kakor je pred svojo nesrečno smrtjo pred sto leti ugotovil Ivan Cankar …

V čem je torej edinstven Vodnik ne le v svojem času, ampak v celotnem slovenskem pesniškem izročilu?

Preveč protiversko je naravnana oznaka prvi slovenski posvetni pesnik, kakor da je religiozna lirika nekaj manjvrednega. Tisto, kar Vodnika loči in dviguje nad povprečni slovenski trend, je veselje do življenja in odsotnost melanholije, tako značilne za slovensko pesniško prakso. Vodnik je začetek vitalistične smeri poezije, kakršno je obudil v vrhunski obliki šele Oton Župančič v času moderne.

Poudariti je treba, da si je Vodnik prislužil vključitev v elitno zbirko *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, ki jo je zasnoval akademik Anton Ocvirk in dolga desetletja urejal akademik France Bernik. Šele ko je prevzel uredništvo te elitne edicije Matija Ogrin, začenja vanjo vstopati slovenska religiozna besedna umetnost.

Neizkušenost s starejšim slovenskim pesništvom, pretežno religioznim, ki ga je Kidričeva literarnozgodovinska smer omalovaževala, sklicujoč se na jezikovno-pravopisno okornost, a v bistvu je šlo za diskriminacijsko poveličevanje »posvetnosti«, se pozna tudi pri izdaji Vodnikovih zbranih del (1988) v uredništvu akademika Janka Kosa. Kljub izčrpnim komentarjem znanstvenokritične rešitve izdaje z današnjih izkušenj niso načelne, ampak bolj naključne, prepuščene odstranjevanju »motečosti« za sodobnega bralca. Pogrešamo utemeljeni kritični prepis, ki bi bil sistematično opredeljen vsaj z obširnejšim soočenjem z diplomatičnim prepisom najpomembnejšega pesniškega gradiva. Danes, ko so ekdotični standardi starejše literature jasni od znanstvenokritične izdaje Brižinskih spomenikov (Janko Kos s sodelavci 1993) in Romualdovega Škofjeloškega pasijona (Faganel 1987, Mladinska knjiga, Ogrin 2009, Celjska Mohorjeva družba), bi pričakovali, da standardna izdaja v okviru *Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev* zagotavlja vsaj pravilni izgovor pesniškega gradiva (kakovost samoglasnikov in naglasna znamenja, zapisovanje polglasnika ipd.). To vprašanje še ni docela rešeno niti pri zbranem delu Franceta Prešerna in Ivana Cankarja, vsaj kar se tiče diakritičnih znamenj. Zato se zgodi in godi, da so celo vrhunske interpretacije recitatorjev na osnovi standarda »zbranega dela« zgrešene. Kajti še dolgo v prva desetletja 20. stoletja so umetniki z ostrivcem označevali predvsem naglašenost zloga, kar je upoštevajoč metrum in ritem odločilnega pomena, ne pa kakovosti tako označenega samoglasnika. To dokazuje tudi nedavni posnetek Prešernove *Nove pisarije* na programu Ars Radia Slovenija (2017).

Iz povedanega izhaja, da si pesnik Valentin Vodnik dvesto let po svoji smrti zasluži dejansko znanstvenokritično izdajo svoje vitalistične poezije, če so si jo leta 2011 pri Celjski Mohorjevi zaslužile njegove *Kuharske bukve*, čeprav niso namenjene glasnemu branju kuharic in kuharjev, kakor se pravzaprav poezija dokončno realizira šele z glasnim branjem.

Ob stoletnici smrti največjega slovenskega fonetika, frančiškana Stanislava Škrabca (1844–1918) je čas, da se zamujeno delo pri njegovem sobratu Valentinu Vodniku uskladi z izdajateljskimi standardi, upoštevajoč umetniški govor. To si tolikokrat ideološko poveličevana Vodnikova »posvetna« poezija po dvesto letih tudi zasluži z izdajo diplomatičnega, kritičnega in nemara celo fonetičnega prepisa vsaj njegovega izvirnega pesniškega opusa. Pri tem ne gre prezreti, da so dosedanje izdaje Vodnikovih »izbranih« del (Smole 1840, Levstik 1869, Wiesthaler 1890 in 1891, Grafenauer 1935 pri celjski Mohorjevi družbi, Gspan 1958, Koruza 1970) sicer tipale v vse tedaj možne smeri take uresničitve, a ekdotični standardi za slovenska dela so se dokončno uveljavili šele prav z znanstvenokritično izdajo Brižinskih spomenikov Kosove ekipe, v kateri jih je z odločnostjo uveljavil med drugim tudi njen sodelavec Igor Grdina, vstopajoč s svojim prispevkom na znanstveni Parnas.

Andrej Arko

Alojz Rebula
(1924–2018)

Slovenska književnost je v zadnjih treh mesecih izgubila še tretje veliko ime. Akademik Alojz Rebula, šolan v času prepovedi slovenskih šol in jezika, torej knjižne slovenščine nevešč, se je presenetljivo razvil v žlahtnega svečenika lepe besede maternega jezika. Vsiljena popotnica italijanske kulture in umetnosti mu je, zavednemu Slovencu, samo še podžgala strastno osvajanje slovenske istovetnosti.

Rodil se je 21. julija 1924 v Šempolaju, v vasi severno od Trsta nad Nabrežino. Po klasični gimnaziji v Gorici in Vidmu je po vojni diplomiral iz klasične filologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Kljub možnostim študija na uglednih starodavnih univerzah v Italiji je kot zaveden Slovenec izbral Slovenijo, četudi komunistično, in postal takoj zanimiv za Ozno, kar ga je pahnilo v hudo duševno stisko. Šikaniranje se je ponovilo tri desetletja pozneje, ko sta z akademikom Borisom Pahorjem objavila brošuro, v kateri je Edvard Kocbek javno priznal povojna mučenja in pokole. Alojz Rebula je med tem v Rimu doktoriral s tezo o Dantejevi *Božanski komediji* v slovenskih prevodih. Poučeval je na višjih srednjih šolah v Trstu kot profesor, kar je imel za svoj edini pravi naziv – brez vseh drugih častnih. Kot profesor in kot pisatelj je bil prevzet od antične kulture, latinščine in klasične grščine, in jo jemal kot svoj miselni slog ter kot estetsko merilo, ki ga je desetletja prenašal na rodove slovenskega dijaštva v Trstu.

Avtor zapisa s profesorjema Alojzom Rebulo in Zoro Tavčar Rebula v prešernem razpoloženju 14. septembra 2018 v Loki pri Zidanem mostu. Foto: osebni arhiv.

Rebulov romaneskni, novelistični in esejistični opus je osupljivo obsežen, poleg tega pa je pisal tudi dramska besedila in potopise ter prevajal. S svojo literaturo je segal v antiko, svetopisemske čase, srednji vek, polpreteklost in sedanjost, ki jo je odstiral skozi zgodovino. In čeprav je začel s poezijo (v italijanščini), pa pozneje ne pri svojem ustvarjanju ne v pogledih na sodobno slovensko poezijo, ob častnih izjemah seveda, ni preveč prisegal na Evterpo.

Svoj prvi roman *Devinski sholar* je zastavil kot prikaz, kako se iz preprostega okolja z izobrazbo povzpeti v višji družbeni sloj. Tako v tem kot še nekaterih poznejših romanih je mogoče zaslediti nekaj avtobiografskih potez, na primer v veličastnem štiridelnem romanu *V Sibilinem vetru*, postavljenem v antično obdobje, ki je sledil *Senčnemu plesu*, tehtnemu romanesknemu besedilu,

razodevajočemu pisateljevo odlično poznavanje antične misli. O stiskah duhovniškega življenja je prvič pisal v romanu *Divji golob*, nato pa še v delih *Zeleno izgnanstvo*, *Jutranjice za Slovenijo* in *Nokturno za Primorsko*. Poleg romanov s svetopisemskimi motivi velja omeniti še knjige, v katerih izrisuje usodo slovenstva, posebno Primorcev: *Kačja roža*, *Cesta s cipreso in zvezdo*, *Kominform v Zabrinju*, *Korintski steber* … Kljub zdravstvenim tegobam devetdesetletnika je suvereno pisal (zaradi ne več ostrega vida narekoval) prav do zadnjega. Še nekaj tednov preden se je poslovil, je izšel njegov roman *Ob pritoku Jangcekjanga*.

Toliko bežno o nekaterih romanih. Kje pa so še vsa novelistika, esejistika in dnevniški zapisi! Vsa Rebulova dela, čez štirideset, navdihujejo skrivnost bivanja, usodno občutenje človekovega dejanja in nehanja na tem svetu, odprtost in hrepenenje po večnosti, podčrtana z močno, a kdaj tudi rahlo dvomečo krščansko noto.

Značilna je bila uredniška izkušnja z njim. Bil je dovzeten za vsako pripombo glede na primer pisave imen, zdela se mu je samo po sebi umevna. A če bi se bog ne daj dregnilo v kako mesto, češ da je zapisano morda nekoliko zaostreno in bi domnevno lahko nekaterim delovalo tendenčno, je bil njegov odziv buren. Kaj pa naj potem še ostane od izvirnosti, če bi bilo treba vse izgladiti, je logično komentiral.

Njegovi znameniti *Dnevniki*, ki so vrsto let izhajali v tem časopisu, pozneje pa so izšli v knjižni izdaji, so med meditativnimi poudarki prinašali tudi kratke, lapidarne komentarje h kulturnim in političnim dogodkom. Včasih bi si želeli, da bi svojo oceno razvil, ker se je zdelo, da je kdaj nedorečen, da bi lahko tu in tam še kaj dopisal, dostavil, zaokrožil, postavil piko na i. Ne. *Sapienti sat*,[1] je bil pisateljev lakoničen odgovor.

»V *Družini* najprej preberem Rebulo,« je bilo marsikdaj slišati. In res, njegova *Creda* – zadnja je lahko le narekoval – so skozi dvajset let zbujala splošno zanimanje in kdaj tudi odzive v drugih občilih. (Besede *mediji* ni maral.) Toda ne enkrat je potožil, češ da vse to njegovo pisanje pada v neodmevnost. Le nejeverno je sprejemal nasprotna zagotovila.

Njegovi javni nastopi so bili vedno v samem ospredju zanimanja. S svojo intelektualno vehemenco je deloval malone hipnotično. Jasni in takojšnji odzivi na postavljena vprašanja so ga, rahlo utrujenega po koncu predavanj, znova poživljali, kot da bi komaj čakal, da z erudicijo in elementarnostjo svojih razlag ponudi oceno ali odgovor na še tako zahtevno tematiko. Nikoli pa se s svojim obširnim znanjem ni razkazoval.

Rebulovo književno delo je domoljubno in svetovljansko hkrati. Tudi če se je kot pisatelj postavil v davnino, v antični ali kdaj renesančni čas, je kazal na stiske in tegobe sodobnega človeka. Pri tem je tako na evropskih meridianih kakor tudi na gmajnah tržaškega Krasa vseskozi tipal v nadzemsko, presežno, neminljivo.

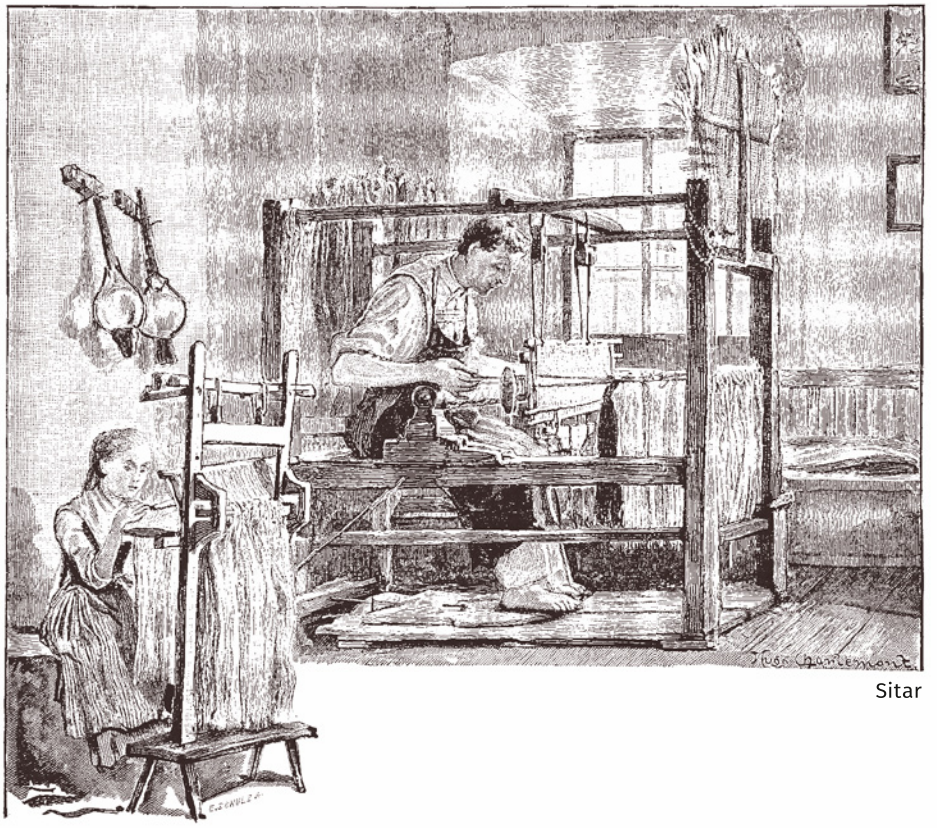
Profesor Alojz Rebula se je v slovenski lepi besedi samorastniško znašel in jo miselno in slogovno izbrusil do potankosti. Hkrati pa je svoj življenjski temelj trdno postavil na Besedo, ki je bila v začetku.

(Za popotnico velikemu in malodane svetniškemu umetniku so se 29. oktobra 2018 prek odprtega groba hvaležno prelivali z ene strani loški in z druge razborski zvonovi …)

[1]Modremu zadostuje.

Dušica Kunaver

Zimski večeri v starosvetni slovenski vasi

Sitar

Mrzli, temni zimski meseci so v domačijo v starosvetni slovenski vasi prinesli vrsto svetlih praznikov pa tudi prijetnih in vedrih delovnih večerov. Prazniki so si sledili od veselega martinovanja v novembru do decembrskih praznovanj miklavževanja, božiča, štefanovega, tepežkanja, koledovanja do januarskih praznikov svetih treh kraljev in priprav na veselo pustovanje, ki že naznanja prihod pomladi.

Ob vseh teh številnih praznikih v zimskih dneh pa je naša vas preživljala delovne zimske večere ob ličkanju koruze, luščenju fižola, preji, tkanju in drugih skupnih delih, ki so družila vaščane danes v eni, jutri v drugi hiši. Tako so si sosedje med seboj porazdelili ne le delo, ampak tudi stroške za razsvetljavo – ob teh delovnih večerih so v hiši namreč gorele oljenke ali petrolejke.

Naši dedje so mojstrsko znali težko in duhamorno delo spremeniti v veseli večer druženja. V teh skupnih delovnih druženjih je ob delu, ki bi bilo za posameznika nadvse dolgočasno, večer hitro mineval ob petju, kramljanju,

poslušanju starih zgodb, reševanju ugank, pa tudi zavrteli so se kdaj pa kdaj, saj harmonikarja ni smelo manjkati nikjer.

Tudi ko je bila koruza zličkana, fižol oluščen, perje očiščeno in druga večja zimska dela opravljena, se sosedje niso nehali družiti ob večerih, le delo je bilo pestrejše razporejeno. Domača hči in sosedova dekleta so predle lan ali volno ter pletle slamnate kite. Babica je vezla prte, gospodinja je pletla volnene nogavice, gospodar je popravljal orodje, sosedje so ribali zelje in repo ter pomagali gospodarju izdelovati ali popravljati orodje, na peči pa se je grel dedek in pripovedoval stare štorije. V okolici Kranja so ob takih zimskih večerih tudi tkali tkanino za site. To so bili sloviti kranjski sitarji.

Najznačilnejše zimsko skupno delo je bila preja. Večeri ob preji so trajali od novembra do marca. Največ pet predic je lahko predlo ob eni petrolejki ali oljenki, zato so se predice selile od hiše do hiše. Vsaka predica je vedno s seboj prinesla kolovrat in prejo. Med prejo so dekleta rada zapela priljubljeno pesem, ki s svojo melodijo daje ritem kolovratu:

Le predi, dekle, predi,
prav tanko nit naredi,
da se ne bo krotičila
in se ne tkalcu trgala
in se ne tkalcu trgala,
dr dr dr dr dr dr.

Poštena je predica
in stara je resnica,
da tisto dekle kaj velja,
ki obleko vso domačo ima,
ki obleko vso domačo ima,
dr dr dr dr dr dr.

Pletilka

Predice so zelo kmalu dobile obisk. Fantje so jim radi delali družbo. Še danes je v rabi rek *Kaj pa si prišel svetit?* To naj bi pomenilo – nič delati, le lučko držati. V resnici ni bilo ravno tako, saj je gospodinja vedela, da bodo fantje prišli, in je imela tudi zanje pripravljeno delo – ribanje repe in zelja, popravljanje grabelj in še kaj. Fantje so to delo sprejeli, vmes pa so kako šalo povedali, kaj skupaj zapeli z dekleti, pa še malce zaplesali, saj so med seboj zagotovo imeli kakega godca. Hitro je bila ura polnoč in več, čas, ko je bilo treba končati delo.

Sosed Janez je morda takrat vprašal mlado sosedo, ali ji sme pomagati nesti kolovrat domov. Mlada soseda je vedela, kaj to pomeni. Z besedami ji zadržani fant gotovo ni povedal, da jo ima rad, vendar saj besede sploh niso bile potrebne. Tudi ko ji je s sejma prinesel lectovo srce, mu ni bilo treba ničesar reči. Če pa je resno mislil na *štalco in kravco*, se je moral potruditi in kar pohiteti, kajti najprimernejši čas za svatbo je bil v starosvetni slovenski vasi le pred pustom ali pa po martinovem. Pred pustom še ni dela na polju, po martinovem pa so poljski pridelki že vsi pod streho. Vsaka svatba je bila velik dogodek za vso vas.

Dr. Primož Kuret

»Te Deum laudamus«

Glasba na ljubljanskih korih v začetku 20. stoletja

V začetku 20. stoletja se je začela Ljubljana živahno razvijati. Po hudem potresu leta 1895 je bilo mnogo hiš porušenih, mnogo so jih morali še podreti. Po tem dogodku je začelo nastajati novo, modernejše in večje mesto, ki sta mu dajala pečat zlasti arhitekt Maks Fabiani in župan Ivan Hribar. Pomoč, ki je prihajala iz vse monarhije, je pomagala k hitrejši obnovi Ljubljane, ki jo je Izidor Cankar takrat videl takole:

»Ko sem mislil nanjo iz daljave, sem si včasi zašepetal: bela Ljubljana – in sem jo videl belo kot golobico, kot nevesto, kot planjavo narcisov in so mi stopile solze v oči ... / Ljubil sem jo vso tako, kakršna je. Njene lepe cerkve in tihe ulice, bele procesije o veliki noči in svetem Telesu, frančiškansko nedeljsko mašo in postajanje na trgu po maši, dijaški flirt majniških šmarnic, vse to veselo, domačo pobožnost. Ljubil sem njene semanje dneve, smrad usnja na Vodnikovem trgu, kruljenje pitanih svinj po Poljanski cesti, težke konje in kratkoroge, širokonoge krave, ki so nam smetile cesto. Njeno ambicioznost, uvele cvetlice na balkonih, počasni tramvaj, promenadne koncerte in vélike koncerte, pritisk dežele in okolice na blagajno, reklamo in vence in vso to srečno nevednost; njeno posvaljkano elegantnost, prostaško kričanje na promenadi in v gostilni, nesramnost njenih parfumov in njene dandyje ... / O Ljubljana, ljubica naša sovražna, ali nam ne bo nikoli bolje s teboj.«[1]

Ljubljana je v začetku 20. stoletja štela okoli 45.000 prebivalcev. Kot prestolnica vojvodine Kranjske je imela deželni zbor, deželno vlado in že od leta 1462 tudi sedež škofije. Leta 1890 je dobila elektrarno, leta 1896 prve filmske predstave, leto pozneje telefonsko centralo. Leta 1898 je v mesto pripeljal prvi avtomobil, leta 1901 pa tramvaj. Glasbenemu življenju v mestu sta dajali pečat Filharmonična družba in Glasbena matica. Leta 1892 zgrajeno novo Deželno gledališče je gostilo tako nemške kot slovenske drame in opere.

V mestu je danes več kot trideset katoliških cerkva, v začetku 20. stoletja je bilo pet far v središču mesta: stolnica svetega Nikolaja, fara svetega Jakoba, cerkev Marijinega oznanjenja s frančiškanskim samostanom, fara svetega Petra in fara svetega Janeza v Trnovem. Poleg katoliških far je bila v Ljubljani od leta 1851 tudi protestantska občina.

Za cerkveno glasbo so bile pomembne predvsem prve tri farne cerkve, kjer so delovali takrat znani glasbeniki. Tako je bil *regens chori* v stolnici komponist in organist Anton Foerster, pri Svetem Jakobu komponist in

[1] Izidor Cankar, *Leposlovje – eseji – kritika*. Druga knjiga. Ljubljana 1969, 24.

dirigent Fran Gerbič in pri frančiškanih komponist pater Hugolin Sattner. Vsi trije glasbeniki imajo v slovenski glasbeni preteklosti častno mesto. Foerster in Sattner sta bila prepričana cecilijanca, ki sta v tem duhu tudi pisala svoje cerkvene skladbe.

Cecilijansko gibanje je bilo namenjeno obnovi cerkvene glasbe in je imelo svoj začetek v Nemčiji. V Ljubljani je bil v tem času priljubljen cerkveni skladatelj Gregor Rihar (1796–1863), ki pa so mu očitali, da piše profane pesmi, ki nimajo umetniške vrednosti. Cecilijanci so hoteli uvesti nove polifone skladbe na latinska besedila. Vzor jim je bil Palestrina in slog J. S. Bacha. Kritični so bili do cerkvenega petja v domačem jeziku in do glasbe, ki bi nasprotovala cerkvenemu duhu. To je seveda zmanjšalo sodelovanje vernikov pri verskih obredih in so se proti temu gibanju obrnili tudi nekateri duhovniki. Kmalu je naletelo tudi na odpor vernikov. Liberalni politiki so jih napadali zaradi negativnega odnosa do slovenskega jezika. Cecilijanci so že leta 1877 ustanovili po nemškem zgledu Franza X. Witta (1834–1888), pobudnika tega gibanja (1867) Cecilijino društvo, katerega osrednja osebnost je bil skladatelj Anton Foerster. Ljubljana je postala tako v Sloveniji središče reformnih prizadevanj v cerkveni glasbi. Istega leta (1877) so ustanovili tudi orglarsko šolo, ki si je pridobila zasluge za dvig izvajalske ravni cerkvene glasbe pri nas. Podobna šola je nastala 1899 še v Celju. Ustanovil jo je organist Karol Bervar. Pomembna pa je postala tudi nova revija *Cerkveni glasbenik*, ki je izhajala od leta 1878 in močno vplivala na način komponiranja cerkvene glasbe pri nas. Podobni ediciji sta bila zbornika *Cecilija* in *Musica sacra*. Številni članki so propagirali in podpirali cecilijanstvo pri nas in razširitvi glasbenega repertoarja v slovenskih cerkvah. V glasbeni prilogi, ki jo je urejal Anton Foerster, pa so izhajala dela, napisana v cecilijanskem duhu.

Pomembno vlogo je imel v tem času prav Anton Foerster (1837–1926), avtor še danes priljubljene opere *Gorenjski slavček*. Bil je drugi sin kantorja Josefa (1804–1892) iz severnočeške vasi Osenice. O njem so govorili, da so ga prihajali poslušat tudi tujci. Njegov sin Josef (»praški« Josef) je bil znani skladatelj in teoretik, ki je deloval kot organist v stolnici svetega Vida na Hradčanih. Njegov sin Josef Bohuslav je najbolj znan zastopnik družine kot avtor oper, simfonij in zborov ter je kot prijatelj Gustava Mahlerja zapustil nanj pomembne spomine. Drugi sin je bil Antonin Foerster, »ljubljanski«. V Osenicah rojeni Antonin je prišel leta 1864 najprej v Senj in dve leti pozneje v Ljubljano.[2] V Pragi je pridobil glasbeno znanje, na njegov razvoj pa je bistveno vplival Bedřich Smetana, pri katerem je študiral kompozicijo in klavir. V Ljubljani je najprej vodil zbor v Čitalnici in bil kapelnik v Dramatičnem društvu. Pozneje je učil v semenišču, na višji stopnji gimnazije, na realki in zasebno. Leta 1868 je postal *regens chori* in organist v ljubljanski stolnici, kjer je deloval do upokojitve leta 1909. Obenem je vodil in učil na leta 1877 ustanovljeni Orglarski šoli. Prevzel je tudi redakcijo glasbene priloge v reviji *Cerkveni glasbenik* v začetku leta 1878 do upokojitve. Umrl je leta 1926. Kot skladatelj je še vedno

[2] Vladimir Karbusicky, *Gorenjski slavček: Der Zwist zwischen Heimat und Fremde*, v: Kunstgespräche – musikalische Begegnungen zwischen Ost und West (hg. P. Andraschke und E. Spaude) – ein Festschrift zum 60 jährigen Jubiläums Primož Kuret. Freiburg 1998.

popularen, zlasti z opero *Gorenjski slavček*, ki je nastala leta 1872. Kot cerkveni glasbenik in *regens chori* je obnovil cerkveno glasbo v stolnici. Njegovo zanimanje je veljalo skladateljem, ki so se trudili za obnovo cerkvene glasbe. Čeprav so njegova prizadevanja naletela na odpor, kaže repertoar od osemdesetih let 19. stoletja popolno prevlado cecilijanskih skladb skladateljev, kot so bili Caspar Ett, G. Baini, J. B. Aiblinger, I. Oberhofer, M. Brusig, J. G. Mettenleiter, A. Kaim, F. Schöpf, J. G. Zangl, J. G. E. Stehle, P. Piel., K. Jaspers in seveda Franz Xaver Witt.

Cecilijansko gibanje je v času nacionalnega prebujanja povzelo lastno iniciativo, ki je bila povsem v nasprotju s prizadevanji in cilji nacionalnega gibanja. Tako je Foerster v večini svojih cerkvenih skladb uporabljal latinska besedila. To velja za njegovih deset latinskih maš, pisal pa je tudi številne spremljevalne mašne dele, kot so ofertoriji, 60 gradualov, 5 Tedeumov, motete in mnogo drugih krajših latinskih skladb. Ob tem pa je napisal tudi nekaj del na slovenska besedila, tudi maše.[3]

Kot *regens chori* je v stolnici izvedel več kot 70 latinskih maš – vokalne z orglami ali z orkestrom pretežno nemških in le malo slovenskih skladateljev. Med drugimi deli je bilo več kot 200 gradualov, ofertorijev in motetov, preko 90 tantum ergo. Omenim naj še pesmarice, kot so *Lauda Sion* Emila Nikela, 47 gradualov de tempore, 60 de communi, ki jih je mnoge napisal sam.[4]

Od slovenskih pesmi, ki so jih peli pri tihih mašah, so bile pesmi iz različnih pesmaric in iz *Cerkvenega glasbenika*.

Druga največja cerkev v središču mesta je bila frančiškanska cerkev Marijinega oznanjenja, kjer je p. Hugolin Sattner deloval kot župnik in zborovodja, p. Angelik Hribar pa kot organist. Sattner (1851–1934) je bil rojen v Novem mestu kot prvi otrok v družini poštnega uradnika Franca Sattnerja in Alojzije Jutras. Prvi glasbeni pouk je dobil pri novomeških frančiškanih in v gimnaziji, kjer je tudi stopil v frančiškanski red. Teološke študije je končal v Ljubljani, nato se je vrnil v Novo mesto, kjer je poučeval na ljudski šoli in v gimnaziji in deloval kot organist. Leta 1890 so ga prestavili v Ljubljano za župnika in gvardijana. Obenem je zasebno študiral glasbo pri Mateju Hubadu in leta 1913 v Innsbrucku obiskoval še tečaj kontrapunkta pri Petru Griesbacherju. Instrumentacijo je študiral s pomočjo svojega nekdanjega učenca v Novem mestu, Emila Hochreiterja. Tako se je lahko lotil večjih del, kot so oratoriji *Jeftejeva prisega* ali *Assumptio* in kantat (večinoma na besedila Simona Gregorčiča), kot sta *Oljki* in *Soči*. Šele v poznih letih (1925) se je lotil opere *Tajda* (na libreto Ivana Preglja) in kantate *V pepelnični noči*. Umrl je 20. aprila 1934 v svoji celici frančiškanskega samostana v Ljubljani.[5]

Hugolin Sattner je imel na koru mešani zbor s sedmimi soprani, šestimi alti, tremi tenorji in osmimi basi, ki so vadili dvakrat na teden. Zbor je imel veliko dela. Vsako nedeljo in praznik je moral peti trikrat, maja vsak dan popoldne pri šmarnicah, pri cerkvenih obredih v adventu

[3] Jože Trošt, Foersterjeve cerkvene skladbe, v: *Foersterjev zbornik* (ur. Edo Škulj). Ljubljana 1998, 123.

[4] Anton Foerster, Répertoire kora, v: *Cerkveni glasbenik* XXV/10, 79, in Repertoar cerkvenih skladb na koru stolne cerkve, v: *Cerkveni glasbenik* XXIV/5, maj 1901.

[5] Angela Tomanič, Sattnerjeva življenjska pot, v: *Sattnerjev zbornik* (ur. Edo Škulj). Ljubljana 1995, 7.

in na praznik svetega Frančiška. Leta 1902 je denimo pel 48 liturgičnih maš raznih, seveda cecilijansko usmerjenih skladateljev: Jos. Gruber, Friedr. Koenen, Mitterer, J. Singenberger, Eduard Stehle, Franz Xaver Witt, Jos. G. Zangl. Petkrat na leto je sodeloval tudi orkester.

Tretja farna cerkev v mestu je bil Sveti Jakob, kjer je cerkveno glasbo od leta 1899 do oktobra 1910 vodil Fran Gerbič (1841–1917). Bil je izreden glasbeni talent, ki je na konservatoriju v Pragi študiral kompozicijo in operno petje. Po uspešno končanem študiju se je začela njegova velika operna kariera. Bil je angažiran v Pragi, Zagrebu, Ulmu in Lvovu, kjer je postal leta 1883 profesor na konservatoriju. Leta 1886 so ga povabili, da pride v Ljubljano, kjer naj bi dobil pomembno mesto v glasbenem življenju mesta. Čeprav so bili pogoji in okoliščine v Ljubljani mnogo slabši kot v Lvovu, se je Gerbič takoj odzval in nato vse svoje sile profesionalnega glasbenika posvetil napredku slovenske glasbe na raznih področjih. Z lastnimi skladbami je obogatil slovensko glasbeno literaturo. Leta 1892 je postal prvi dirigent novozgrajenega gledališča v Ljubljani.

Cerkvene skladbe je pisal Gerbič že kot mlad študent v Pragi in nato kot *regens chori* pri Svetem Jakobu. V tem času je vidna njegova želja po večjih delih in širini, saj je v svoje skladbe vključeval orkester.[6] Štirikrat na leto je pri latinskih mašah sodeloval orkester, sicer pa je bilo petje uravnano po liturgičnih predpisih. Peli so dela skladateljev, kot so bili J. B. Benz, M. Brosig, A. Foerster, F. Gerbič, B. Hahn, M. Haller, I. Hladnik, W. E. Horak, A. Hribnar, A. Kaim, R. Kempter, J. B. Molitor, L. Perosi itd. Ob nedeljah so peli zjutraj najprej dela domačih skladateljev, kot so bili Leopold Belar, Fran Gerbič, Angelik Hribar, Hugolin Sattner, Gregor Rihar, Andrej Vavken itd. Gerbič je imel na voljo običajno zbor s 14 do 16 pevci in pevkami, ob praznikih je zbor štel tudi od 40 do 50 pevcev.

Cerkveno glasbo v farni cerkvi svetega Petra je vodil učitelj in organist Avgustin Adamič, oče znanega slovenskega skladatelja Emila Adamiča. Peli so podoben repertoar kot v drugih ljubljanskih cerkvah.

Kot je razvidno iz repertoarja omenjenih cerkvenih zborov v začetku 20. stoletja, so bili zastopani pretežno cecilijanski skladatelji. Sattner je napisal tudi vrsto člankov, kjer si je prizadeval za popularizacijo cecilijanskega gibanja. Podobno je pisal tudi Foerster in oba sta se trudila navdušiti vernika za cecilijanske skladatelje in za dvig ravni cerkvenega petja. To zadnje jima je nekoliko uspelo. Vendar je večina slovenskih skladateljev sledila ideji nacionalne prenove in so se odločali za glasbo, ki je sledila nacionalnim idejam. Cerkvena glasba je bila pri nas vedno zelo pravoverna in bila pri tem samo sredstvo in ne namen. Pomembnejši so bili versko-ideološki in manj nacionalni cilji. Prav na nacionalni ravni je zato nastal spor. Uspeh pa pomenita vsekakor ustanovitev orglarske šole in revija *Cerkveni glasbenik*. Estetsko stran te glasbe so že ob nastanku označili kot sterilno in neprimerno času. Danes je večina omenjenih skladateljev že davno pozabljenih in jih tudi v najbolj natančnih leksikonih več ne najdemo.

[6] Fran Gerbič, Avtobiografija, v: *Gerbičev zbornik* (ur. Edo Škulj). Ljubljana 2000, 151; Edo Škulj, *Fran Gerbič*. Celje 2017.

Dr. Andrej Rahten

»Prakatastrofa 20. stoletja« in Slovenci

Kratka bilanca znanstvenih študij v letih spomina na prvo svetovno vojno

Spominska leta 2014–2018 so na področju slovenskih raziskav prve svetovne vojne nedvomno prinesla precej novih dosežkov.[1] Vladna odločitev, da že na predvečer omenjenega obdobja podpre zamisel o ustanovitvi posebnega nacionalnega odbora, se je izkazala za ustrezno tudi v mednarodnem merilu.[2] V tem prispevku bo podana kratka bilanca znanstvenih študij o pomenu »prakatastrofe 20. stoletja« za Slovence,[3] ki pa bo omejena zlasti na novejšo historiografijo, nastalo v že omenjenih spominskih letih.[4] Za starejša obdobja namreč že imamo standardna pregleda slovenske historiografije o prvi svetovni vojni izpod peresa Petre Svoljšak, ki predstavljata tudi izhodišče, na katerem sloni ta prispevek.[5]

Avstro-Ogrska je med vojno mobilizirala okoli 160.000 Slovencev, od tega jih je padlo približno 36.000.[6] Vojna ni prizanesla praktično nikomur, niti sinovom najvplivnejših slovenskih politikov. O tem priča tudi usoda sina Ivana Šusteršiča, kranjskega deželnega glavarja in načelnika Vseslovenske ljudske stranke, takrat nedvomno najmogočnejšega slovenskega politika. Njegov sin Ivo je namreč 28. novembra 1915 padel na soški fronti.[7] Ob omembi družinske tragedije slovenskega državnika velja poudariti, da so bili za slovensko historiografijo dolga desetletja zanimivi predvsem politični vidiki prve svetovne vojne. Dogajanja na frontah in vsakdanje življenje v zaledju so bili deležni manjše pozornosti. Razlog je iskati v tem, da je bila prva svetovna vojna v političnem smislu vrednotena kot neke vrste uvod v nastanek jugoslovanske države. Tako v historiografiji kraljeve kot tudi komunistične Jugoslavije je bila namreč njena ustanovitev obravnavana kot velika prelomnica, ki je pometla z več stoletij trajajočo dediščino habsburške monarhije kot domnevne »ječe narodov«. V tem kontekstu je treba najprej omeniti številno memoarsko literaturo, ko so predvsem politiki in publicisti poskušali za nazaj dokazovati svojo privrženost jugoslovanski ideji, hkrati pa čim bolj očrniti habsburško preteklost. Obdobje »prevrata« je bilo tako ocenjeno kot svetla točka na koncu mračnega predora, ki je simbolizirala začetek svobode in napredka. Kritičnih spominskih ocen je bilo zelo malo, pa še te so bile vezane na emigrantske kroge.

Čeprav so se tudi slovenski zgodovinarji pogosto lotevali opisovanja nastanka Jugoslavije in to radi počnemo še danes, je prva obsežnejša znanstvena monografija o temi slovenske politike med prvo svetovno vojno izšla šele leta 1971 in ostala vse do razpada Jugoslavije ključno referenčno delo. Njen avtor Janko Pleterski, ki je umrl prav

letos, je postavil visoke standarde raziskovanja te tematike.[8] Z osamosvojitvijo Slovenije se je število znanstvenih del o slovenski politiki med prvo svetovno vojno povečalo, pri čemer pa je bilo preteklo črno-belo gledanje dokončno preseženo. V razprave je ob devetdeseti obletnici nastanka Jugoslavije ponovno posegel tudi Pleterski, ki se je lotil biografije uvodoma omenjenega zadnjega kranjskega deželnega glavarja Ivana Šusteršiča.[9] In to kljub temu (ali morda prav zato), da je bil Šusteršič, ki se je moral ob prevratu umakniti v tujino, v jugoslovanski publicistiki zaradi svoje brezpogojne lojalnosti habsburški državi neusmiljeno demoniziran. Danes lahko rečemo, da je tudi vloga tega slovenskega državnika vendarle celovito ovrednotena, o čemer pričajo tudi dela, objavljena v zadnjih letih.[10] Šusteršičevo biografijo, o kateri kot avtor na tem mestu ne bi govoril v podrobnostih, je sprejela v svoj program tudi Avstrijska akademija znanosti. To je v veliki meri tudi zasluga prav tako letos umrlega profesorja celovške univerze Helmuta Rumplerja, ki je vse do smrti v svojih študijah vedno znova opozarjal na vlogo Slovencev v pozni habsburški monarhiji.[11]

Po tradiciji – in slovensko zgodovinopisje ni pri tem nobena izjema – se v razpravah o prvi svetovni vojni težko izognemo omembi sarajevskega atentata. Nenazadnje gre za uvod v »prakatastrofo 20. stoletja«, ki je doživela svojo še bolj grozno ponovitev z osvajalno vojno Hitlerjeve Nemčije. Dolga desetletja smo bili na Slovenskem v zvezi s sarajevskim atentatom večinoma vezani na tujo literaturo, glavna referenca pa je bila monografija Vladimirja Dedijerja, sicer Titovega biografa, ki je bil zelo tesno povezan s slovenskim prostorom. Večinoma se je bilo treba sprijazniti s črno-belimi poenostavitvami, ki so prikazovale atentatorja Gavrila Principa kot junaka, prestolonaslednika Franca Ferdinanda pa kot voditelja agresivne »vojne stranke« na Dunaju, ki si je kot »tiran« zaslužil smrt. Ob stoti obletnici sarajevskega atentata se je tudi na Slovenskem povečal interes za Franca Ferdinanda, kar je privedlo do prve slovenske monografije z jasno ambicijo preseči omenjeno črno-belo gledanje.[12] Poleg tega pa smo v zadnjih letih priča tudi povečani produkciji prevodov mednarodnih uspešnic, kamor spadajo znameniti *Mesečniki* Christopherja Clarka, ali pa romantično-tragična zgodba o Francu Ferdinandu in Zofiji Hohenberški izpod peresa Grega Kinga in Sue Woolmans.

Začetek prve svetovne vojne, ki je sledil sarajevskemu atentatu in zloglasnemu ultimatu Kraljevini Srbiji, je v slovenski historiografiji manj obdelan, čeprav je v zadnjem desetletju tudi ta tematika bolj prisotna.[13] Ostala je namreč v senci analiziranja diplomatskih zapletov zaradi italijanske razglasitve nevtralnosti, ki je izničila njeno pripadnost Trozvezi. Že po tradiciji velja zato v slovenskem in hrvaškem zgodovinopisju velika pozornost zlasti *Londonskemu paktu*, ki ga je Italija podpisala 26. aprila 1915 s silami Antante, saj je ta usodno posegel v ozemeljsko integriteto jadranskih narodov.[14] Ob stoti obletnici podpisa *Londonskega pakta* je bil na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru na pobudo tržaškega zgodovinarja Gorazda Bajca organiziran simpozij. Na njem je bilo osvetljenih kar nekaj manj znanih vidikov tega diplomatskega akta, ki je z otvoritvijo soške fronte pripeljal vojno skoraj pred vrata Ljubljane.[15]

Soška fronta ostaja verjetno ključna tema slovenskih raziskav prve svetovne vojne, Soča pa v tem smislu »sveta reka«, če uporabim naslov znanega standardnega dela izpod peresa Petre Svoljšak.[16] K raziskavam soške fronte v zadnjem času veliko prispevajo pobude v okviru *Poti miru v Posočju*.[17] V spominskih letih, ki so predmet tega prispevka, smo bili po eni strani priča nadaljevanju predstavitev klasičnih prizorišč bojev med avstro-ogrsko in italijansko vojsko, po drugi strani pa so prišli do izraza tudi manj znani vidiki življenja v zaledju fronte. V prvo skupino spadajo najprej dela Vasja Klavore, ki nam predstavlja ključne segmente soške fronte že skoraj tri desetletja.[18] Poleg njega pa velja opozoriti tudi na mlajšo

generacijo zgodovinarjev, ki se z veliko vnemo lotevajo raziskovanja dvanajstih soških bitk. Nedavno smo tako dobili tudi študijo o zadnji, ki zaradi znamenitega oktobrskega »čudeža pri Kobaridu« leta 1917 ostaja pomemben del slovenske zgodovinske zavesti.[19] Zanimivo pa je, da smo šele letos dobili sploh prvo delo o poveljstvu jugozahodne fronte v Mariboru. Razveseljivo je, da gre za doktorsko disertacijo študenta z Univerze v Mariboru Gregorja Antoličiča, kar priča, da je prva svetovna vojna kot raziskovalna tema zanimiva tudi za mlado generacijo slovenskih zgodovinarjev.[20]

Ko že govorimo o mladi generaciji, velja opozoriti še na dva študentska dosežka z mariborske univerze. Tako smo lani končno dobili na knjižne police biografijo Bogumila Vošnjaka, slovenskega politika in diplomata, ki je med prvo svetovno vojno deloval v politični emigraciji kot aktivni član Jugoslovanskega odbora.[21] Poleg omenjene disertacije, ki jo je njena avtorica Aleksandra Gačić napisala v najboljši tradiciji politične biografije, pa je na mariborski univerzi pred dvema letoma nastala tudi magistrska naloga o slovenskih vojakih na vzhodni fronti.[22] Tudi sicer lahko ugotovimo, da je slovenska izkušnja na avstrijsko-ruski fronti v zadnjih letih deležna bolj poglobljene obravnave.[23] Izkušnje Slovencev v ruskem ujetništvu so bile že večkrat predstavljene, zlasti v memoarski literaturi. Ob stoti obletnici ruske kapelice na Vršiču, ki so jo predlani skupaj proslavili najvišji predstavniki Ruske federacije in Slovenije, pa je bilo opaziti tudi povečan interes za usodo ruskih ujetnikov na naših tleh.[24]

V luči množičnih migracij, s katerimi se sooča Evropska unija v zadnjih letih, pa so očitno dobile nov pospešek tudi raziskave o položaju slovenskih beguncev med prvo svetovno vojno.[25] To velja zlasti za taborišča v Spodnji Avstriji, še zlasti Bruck ob Litvi.[26] Na tamkajšnji spominski slovesnosti 4. novembra 2016, ki sta se je udeležila takratna slovenska obrambna ministrica Andreja Katič in njen avstrijski kolega Hans Peter Doskozil, smo skupaj z deželnim glavarjem Erwinom Pröllom prvič spregovorili o tem, da bi lahko v spomin na prvo svetovno vojno organizirali tudi bilateralno znanstveno srečanje. Zamisel se je uresničila 4. oktobra letos s simpozijem v organizaciji Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU in Podonavske univerze v Kremsu. Na simpoziju je bilo med drugim ugotovljeno, da prav begunska problematika ostaja zelo zanimiva tema tudi, ko gre za nadaljnje sodelovanje med avstrijskimi in slovenskimi zgodovinarji. Kot je bilo pričakovati, se namreč v deželnem arhivu v Sankt Pöltnu nahaja bogat arhiv o begunskih taboriščih, kjer so bili močno zastopani prav Slovenci iz Primorske, ki so se morali zateči v notranjost države zaradi italijanske agresije.

Poleg begunske problematike je bil v zadnjih letih narejen tudi velik premik pri raziskovanju drugih tem, povezanih z življenjem v zaledju fronte. Na prvem mestu kaže opozoriti na položaj žensk, ki so zaradi odsotnosti mož nosile izjemno veliko odgovornost za preživetje družin v pogojih neznosne lakote, ki je pestila habsburško monarhijo zlasti zaradi brezobzirne britanske pomorske blokade. Tradicionalne vloge med spoloma so bile marsikje postavljene na glavo.[27] Tudi v slovenskem zgodovinopisju so bile v zadnjem času opravljene obširnejše raziskave o ženskem delu med vojno.[28] Ovrednoten je bil med drugim tudi položaj ženskih strežnic v bolnišnicah.[29] Posebna študija govori o »militarizaciji materinstva«.[30] Predvsem po zaslugi Katarine Keber pa smo dobili tudi več razprav o zdravstveni problematiki v zaledju front.[31] Več pozornosti je bilo posvečeno tudi umetnostnemu ustvarjanju.[32] Pri tem izstopata zlasti dejavnost znamenitega primorskega arhitekta Maksa Fabianija in njegov angažma pri obnovi Gorice.[33] Tudi na področju mikrozgodovine je opaziti večji interes.[34] Seveda pa ni mogoče opisovati vojne brez raziskav vojaških enot. Morda velja med novejšo literaturo

pri tem posebej izpostaviti razprave Matjaža Ravbarja o letalstvu na soški fronti in v njenem zaledju.[35] Dobili smo tudi prvo razpravo o nadvojvodi Evgenu, ki je bil na čelu poveljstva jugozahodne fronte s sedežem v Mariboru, a je v našem zgodovinopisju obtičal v senci »soškega leva« Svetozarja Boroevića.[36]

Že po prvi svetovni vojni so začeli izhajati zanimivi spomini in dnevniški zapisi slovenskih vojakov z različnih front. Tudi v jubilejnih letih smo bili lahko priča nadaljevanju te tradicije, pri čemer je večina memoarske literature izšla ob stoletnici začetka prve svetovne vojne.[37] Kot zanimivost velja omeniti, da je pravkar izšel v slovenščini tudi dnevnik avstrijskega Nobelovega nagrajenca Erwina Schrödingerja, ki je del vojne preživel na Goriškem.[38] Opozoriti pa kaže tudi na knjigo Bogdane Marinac, ki je predvsem na podlagi memoarskih virov in družinskih zapuščin opisala potovanja slovenskih pomorščakov v habsburški mornarici na Daljni vzhod. Podrobno je opisana tudi njihova vloga med prvo svetovno vojno, ko so se znašli v japonskem ujetništvu.[39]

Na splošno pa smo v zadnjem času priča tudi bolj neobremenjenemu gledanju na zgodovinsko vlogo habsburške dinastije v zadnjih letih pred zatonom monarhije. Če smo bili med obema vojnama priča že skoraj objestnemu kritiziranju zadnjih dveh habsburških cesarjev, Franca Jožefa in Karla, je bilo v komunističnem zgodovinopisju zaznati tendenco, da se piše zgodovino habsburške monarhije tako, da se eksponentov dinastije raje sploh ne omenja. A kot rečeno, se percepcija habsburške preteklosti spreminja. Tako smo dočakali, da je bil tudi v Sloveniji ob stoti obletnici smrti Franca Jožefa, ki je umrl sredi viher svetovne vojne, organiziran znanstveni simpozij.[40]

Na koncu te kratke predstavitve znanstvene produkcije velja vsekakor pohvaliti povečano motivacijo, ki smo ji bili priča v zadnjih spominskih letih. Upati je, da ta ne bo usahnila, ko se bodo ta dokončno iztekla.

[1] Ta članek je nastal v okviru raziskav pri projektu *Begunci – nikoli dokončana zgodba*, J6-8249.

[2] *Spiritus movens* omenjenega odbora je od vsega začetka predstojnica Zgodovinskega inštituta Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. Petra Svoljšak, ki je ob avtorju teh vrstic pred dobrimi petimi leti tudi prva predstavila zamisel takratni vladi.

[3] Izraz citiran po: *Der Spiegel*, 30. 12. 2013.

[4] Med novejšimi splošnimi preglednimi razpravami, ki opozarjajo na velik pomen prve svetovne vojne v slovenski zgodovini, izpostavljam zlasti naslednje: Igor Grdina, *Slovenci v vrtincu prve svetovne vojne*, v: *Velika vojna in Slovenci*, uredila Peter Vodopivec in Katja Kleindienst (Slovenska matica: Ljubljana 2005), 35–47; Petra Svoljšak, *Vélika vojna in Slovenci*, v: *Studia Historica Slovenica* 9 (2009), št. 2–3, 297–316; Gregor Jenuš, *Slovenci in velika vojna (1914–1918)*, v: *Studia Historica Slovenica* 15 (2015), št. 2, 301–320; Marko Štepec, *Svetovna vojna in Slovenci*, v: *Fronte se začnejo prebujati. Rudolf Cvetko in prva svetovna vojna*, uredila Jože Podpečnik in Nina Vošnjak (Ljubljana 2016), 95–115.

[5] Petra Svoljšak, *Prva svetovna vojna in Slovenci: 1. del*, v: *Zgodovinski časopis* 47 (1993), št. 2, 263–287; ista, *Prva svetovna vojna in Slovenci: 2. del, 1945–1992*, v: *Zgodovinski časopis* 47 (1993), št. 4, 547–567; ista, *Prva svetovna vojna in Slovenci: 1994–2014*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 55 (2015), št. 2, 143–171.

[6] Več o vojnih žrtvah Petra Svoljšak, *Poizkus ocene vojaških in civilnih izgub (žrtev) med 1. svetovno vojno*, v: *Množične smrti na Slovenskem* (Zveza zgodovinskih društev Slovenije: Ljubljana 1999), 225–240.

[7] Pismo Gregorja Schusterschitza avtorju, 2. 12. 2009, osebni arhiv avtorja [dalje: OAA].

[8] Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918* (Slovenska matica: Ljubljana 1971).

[9] Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič, 1963–1925: pot prvaka slovenskega katolicizma* (Založba ZRC: Ljubljana 1998).

[10] Walter Lukan, *Iz črnožolte kletke narodov v zlato svobodo?: habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni* (Znanstvena založba Filozofske fakultete, Zveza zgodovinskih društev: Ljubljana 2014); Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celjska Mohorjeva družba: Celje – Ljubljana 2016); Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje* (Založba Pivec: Maribor 2018).

[11] Prim. Rumplerjevo pismo avtorju, 11. 11. 2011, OAA.

[12] Andrej Rahten, *Prestolonaslednikova smrt. Po sledeh slovenskih interpretacij sarajevskega atentata* (Cankarjeva založba: Ljubljana 2014).

[13] Igor Grdina, *Svetovna vojna ob Soči I. Evropski zaplet* (Študentska založba: Ljubljana ²2010).

[14] Prim. Milan Marjanović, *Londonski ugovor iz godine 1915. Prilog povijesti borbe za Jadran 1914–1917* (JAZU: Zagreb 1960); Uroš Lipušček, *Sacro Egoismo. Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915* (Cankarjeva založba: Ljubljana 2012).
[15] Prispevki s konference so zbrani v: *Acta Histriae* 25 (2017), št. 4.
[16] Prim. Drago Sedmak, *Krvavo Posočje. Pregled vojaških dogodkov na soški fronti 1915–1917*, v: *Zgodovinski časopis* 41 (1987), št. 1, 63–71; Petra Svoljšak, *Soča, sveta reka. Italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915–1917)* (Nova revija: Ljubljana 2003).
[17] Tadej Koren, *Pot miru od Alp do Jadrana: vodnik po soški fronti* (Fundacija Pot miru v Posočju: Kobarid 2017).
[18] Vasja Klavora, *Plavi križ: soška fronta: Bovec 1915–1917* (Lipa: Koper [1]1991, [2]1993, [3]2000); isti, *Koraki skozi meglo: Soška fronta – Kobarid – Tolmin 1915–1917* (Mohorjeva družba: Celovec – Ljubljana – Dunaj 1994); isti, *Škabrijel: Soška fronta: 1917* (Mohorjeva družba: Celovec – Ljubljana – Dunaj 1997); isti, *Doberdob: kraško bojišče: 1915–1916* (Mohorjeva družba: Celovec 2007); isti, *Fajtji hrib: bojišče na Komenskem Krasu 1916–1917* (Mohorjeva družba: Celovec 2014).
[19] Miha Kuhar in Blaž Torkar, *Zadnja bitka na Soči 1917* (Mohorjeva družba: Celovec – Ljubljana – Dunaj 2018).
[20] Gregor Antoličič, *Maribor in poveljstvo jugozahodne fronte med prvo svetovno vojno* (doktorska disertacija, Univerza Maribor, 2018).
[21] Aleksandra Gačić, *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat* (Založništvo Jutro: Ljubljana 2017).
[22] David Hazemali, *Slovenski vojaki na vzhodni fronti v prvi svetovni vojni: od izbruha vojne do odprtja soške fronte* (magistrsko delo, Univerza Maribor, 2016).
[23] Irena Rože, Srečko Rože, Aneja Rože, *Slovenci v avstro-ogrski vojski na vzhodnem bojišču 1914–1915* (Rože Srečko Antikvar – Vojaški muzej Tabor: Lokev 2014); Marko Štepec, »Kot teleta smo bili«: izkušnja in spomin na Galicijo, v: *Studia Historica Slovenica* 15 (2015), št. 2, 357–376. Prim. Igor Grdina, *Vedno znova Tannenberg* (Inštitut za civilizacijo in kulturo: Ljubljana 2015).
[24] Tadej Koren in Petra Testen, *Ruske sledi iz dni prve svetovne vojne na Slovenskem*, v: *Monitor ISH* 16 (2014), št. 1, 107–156.
[25] Prim. Petra Svoljšak, *Slovenske begunske družine v prvi svetovni vojni: korespondenca primorske družine*, v: *Vojne na Slovenskem: pričevanja, spomini, podobe* (Založba ZRC: Ljubljana 2012), 11–25; Drago Sedmak, *Kam usoda jih je peljala?* (Goriški muzej: Nova Gorica 2014); Jernej Kosi, *Evakuacija, beg in namestitev goriško-gradiškega civilnega prebivalstva v avstrijskem zaledju po odprtju Soške fronte: med brezhibno pripravljenimi načrti in njihovo kaotično izvedbo*, v: *Begunci: slovenski begunci s soške fronte* (Goriški muzej Kromberk: Nova Gorica 2016), 18–29.
[26] Vili Prinčič, *V Brucku taborišču 1915–1918* (ZTT–EST: Trst 2016).
[27] Marta Verginella, *Ženske v vojni in o véliki vojni*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 55 (2015), št. 2, 54–70.
[28] Urška Strle, *K razumevanju ženskega dela v veliki vojni*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 55 (2015), št. 2, 103–125.
[29] Irena Selišnik, *Skrb v službi vojne: bolniške strežnice na Kranjskem*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 55 (2015), št. 2, 90–102.
[30] Ana Cergol Paradiž, *»Militarizacija materinstva« – ženski »naravni poklic« in vélika vojna*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 55 (2015), št. 2, 71–89.
[31] Miha Šimac in Katarina Keber, *»Patriae ac humanitati«: zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte* (Založba ZRC: Ljubljana 2011); Katarina Keber, *Španska gripa leta 1918 v osrednjeslovenskem prostoru*, v: *1918 v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (Znanstvena založba Filozofske fakultete: Ljubljana 2018), 71–77.
[32] Silvester Gaberšček, *Umetniki med strelskimi jarki Zgornjega Posočja v I. svetovni vojni*, v: *SLO: časi, kraji, ljudje: slovenski zgodovinski magazin*, 2017, št. 14, 50–57.
[33] Tina Jazbec, *Maks Fabiani: urbanizem vasi in manjših krajev 1917–1922*, v: *26. Sedlarjevo srečanje Vizije prostorskega razvoja – urejanje voda*, 2015, št. 5, 11–16.
[34] Prim. Ciril Munih, *Leta strahu in trpljenja (1914–1918): kronika župnije Sv. Lucija (Most na Soči)* (Tolminski muzej: Tolmin 2016); Anja Poštrak in Barbara Kalan, *V roki puškica, doma pa ljubica: leto 1917 na soški fronti in v zaledju Gorenjske* (Gorenjski muzej: Kranj 2017).
[35] Matjaž Ravbar, *Letališča na soški fronti*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 52 (2012), št. 2, 231–256; isti, *Letalce so izdale »bele roke in laške lire«; protiletalska obramba v Mariboru v času prve svetovne vojne*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 54 (2014), št. 1, 56–71.
[36] Gregor Antoličič, *Nadvojvoda Evgen 1863–1954*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 55 (2015), št. 2, 199–213.
[37] *Bojevnik: spomini vojnih veteranov prve svetovne vojne*, uredila Marjeta Žebovec (Karantanija: Ljubljana 2014); Alojz Goriup, *Od Galicije do Južne Tirolske: vojni dnevnik 1914–1918* (Mladika: Trst 2014); Jakob Prešeren, *Vojak: 1915–1918* (Celjska Mohorjeva družba: Celje 2014); Ivan Uršič, *Zdaj pa grem na bojno polje: pesmi in dnevniški zapisi 1915–1917* (Tolminski muzej: Tolmin 2014); Alojz Trstenjak, *Spomini iz svetovne vojne 1914–1918* (Pokrajinski arhiv: Maribor 2015); Drago Sedmak, *Dnevnik Ivana Lebana*, v: *Begunci*, 64–73; Filip Jurkovič, *Pa zbogom, junaki … Vojni dnevnik Filipa Jurkoviča 1914–1918*, uredila Maja Kač (RTV Slovenija: Ljubljana 2018); Boštjan Olip, *Dnevnik 1914–1918* (Muzej radovljiške občine: Radovljica 2018); Matija Petkovšek, *Doživljaji iz svetovne vojne: dnevnik vojaka 97. tržaškega pehotnega polka (1914–1918)* (samozaložba R. Brus: Hotedršica 2018).
[38] Erwin Schrödinger, *Kriegstagebuch/Vojni dnevnik (Šempeter pri Gorici/St. Peter bei Görz, 1915)*, uredil Matej Župančič (Založba Univerze: Nova Gorica 2018).
[39] Bogdana Marinac, *Čez morje na nepoznani daljni vzhod. Potovanja pomorščakov avstrijske in avstro-ogrske vojne mornarice v Vzhodno Azijo* (Pomorski muzej »Sergej Mašera«: Piran 2017).
[40] Prispevki s simpozija so zbrani v zborniku *Franc Jožef*, uredil Gregor Antoličič (Cankarjeva založba: Ljubljana 2016).

Dr. Aleš Maver

Modrijan, skrit pod goro nepojedenih pomaranč

Pred nekaj tedni je v družbi pogovor nanesel na to, ali slovenski klasiki danes še lahko nagovorijo bralko in bralca, posebej, če sta stara manj kot, recimo, petdeset let. Seveda se je na tapeti znašel tudi Ivan Cankar. Izraženo je bilo mnenje, da slednji mladim v Sloveniji ne more povedati praktično ničesar več. Opisoval naj bi namreč svet, ki je milenijcem približno enako blizu kot čas prve šivanke iz Potočke zijalke. Takšno mnenje ni brez temeljev. Marsikdaj doživimo, kako že omemba Vrhničana med mlajšimi ljubitelji in ljubiteljicami slovenske besede povzroči mrzlično iskanje križa in česna.

Sam za to precej krivde pripisujem (vsaj nekdanjim) snovalcem šolskega kanoničnega Cankarja. Priznam, tudi sam sem spočetka hudo dvomil, da mi lahko o čemer koli kaj pametnega ali relevantnega sporoči človek, ki je menda vse življenje trpel zaradi nekaj pojedenih hruškinih krhljev v otroštvu. Če sploh pustim ob strani, da je že sama suha hruška celo v mojem otroštvu zame komaj še predstavljala kaj otipljivega. Verodostojnosti Cankarju v mojih očeh ni moglo dvigniti niti njegovo stalno preštevanje materinih očitajočih pogledov, s katerimi mu je od večera pred vstopom v gimnazijo pa vse do svoje sicer zgodnje smrti očitala tisto skledo ješprenja, ki jo je on povečerjal, ona pa ne. In ko sem pomislil, kolikokrat ga je sicer v kratkem času od dogodka do odhoda s tega sveta na ta način z očmi prebadala zaradi vsakega zrna v tisti izsiljeni in potem zavrnjeni skodelici, sem do pisatelja občutil vse drugo, samo sočutja ne. Šele mnogo pozneje sem v njem prepoznal sotrpina skoraj vseh sredozemskih fantov, ki morajo v življenju obstati pred pogledi svojih (v glavnem samozvanih) mučeniških mater ali pa jih val življenja preprosto odplavi. Meni se je ob »šolskem Cankarju« vsekakor zazdelo, da se mu je zgodilo slednje, zaradi česar ga nisem mogel jemati za vzor.

Ob vsem tem sem danes prepričan, da je Vrhničana meni in mlajšim od mene očrnil prebrisani načrt »vladajočih razredov«, kot bi se verjetno reklo v spet vse pogosteje rabljeni latovščini polminulosti iz mojega otroštva. S precejanjem Cankarjevih besedil tako, da so od njih za šolsko rabo ostale skoraj samo hruške, jedelj-pomaranče, nepopita kava, nedosegljivi voz in samomorilski vrabec, so dosegli dva izjemno pomembna cilja. Po eni strani lahko tega klasika *par excellence* še vedno vpregajo v svoj voz. Ga takšnega, kot se kaže v večini v šolo pripuščenih vrstic, razglašajo za zgodnjega borca zoper tako ali tako hudo izmuzljivi neoliberalizem in zoper

pošastne izrastke vampirskega kapitalizma, kar so v lastnih predstavah tudi sami. Obenem s temi lepo zvenečimi oznakami kajpak prikrivajo svoj zaresni strah pred vsakršnim odpiranjem, ki bi dejansko zelo kmalu načelo njihovo prevlado. A klasik, ki je tako priročno povzdignjen na piedestal velikega predhodnika, po drugi strani ne sme odpreti svojih ust tam, kjer bi o »gospodarjih sodobne slovenske domovine« zares spregovoril. No, lahko, ampak mu nihče ne prisluhne, ker se spomni štetja očitkov v materinih očeh in pisatelja odpravi kot večnega otroka, ki niti uboge Neže Pivk v svoji glavi ni znal spraviti v red.

Seveda zdaj takoj priznam, da dejansko ni lahko uskladiti avtorja *Svetega Janeza v Biljkah* in *Peharja suhih hrušk*, avtorja vinjete o človeku, ki je izgubil prepričanje, in *Hiše Marije Pomočnice*, pa dramatika, ki je v razmahu nekaj let spisal *Pohujšanje v dolini šentflorjanski* in *Lepo Vido*. So mesta, ob katerih bi skoraj porekel, da ne more iti za eno in isto osebo, kljub vsemu trudu literarnih zgodovinarjev, da bi bralcem razložili različne plasti, iz katerih je stkana slovenska moderna. A to navsezadnje nič ne spremeni dejstva, da imamo pri Ivanu Cankarju opraviti z enim najpronicljivejših opazovalcev slovenske družbe in politike v njegovem lastnem času, ki je za nameček na težko ponovljiv način opisal nekatere temeljne, do danes obstoječe strukture te iste družbe. Sicer ni vedel in ni mogel vedeti za brezno državljanske vojne, ki se je odprlo med drugo svetovno vojno, in zdi se, da ga niti slutil ni, saj res ni bilo lahko predvideti takšnega preskoka iz groteske v tragedijo. Besedila slovenskega pisatelja so pač nastajala v zadnjih desetletjih Habsburške monarhije, glede katerih je moč pritrditi oceni Vasilija Melika, da so Slovenci tedaj dosegli največji vzpon v svoji zgodovini. Povedano pa nikakor ne odpravi relevantnosti Cankarjevih pomislekov, ker so se slednji nanašali v prvi vrsti na okoliščino, da je nujnost koncentracije vseh sil za dosego tega »vzpona« sočasno vzpostavila precej nekritičen odnos Slovencev do vodstvenih elit, ki jih je Cankar nekje krstil za »bojarje«. Zaradi tega so Slovenke in Slovenci svojim voditeljem pod prste gledali in gledajo precej manj, kot bi bilo primerno in potrebno. Res je največ kritikovih puščic pri tem letelo na zanj gotovo najpomembnejše področje (domnevne) prevlade in spodbujanja diletantstva v umetnosti, a so imele bistveno širši domet.

Najprej ni presenetljiv domala zaničljiv Cankarjev odnos do nekaterih slovenskih arhetipskih junakov iz ljudskega in/ali literarnega izročila. Nekakšno kolektivno nezaupnico jim je izrekel v svojem jedkem zapisu o odkritju Prešernovega spomenika pred ljubljansko frančiškansko cerkvijo. Vsi po vrsti so se mu zazdeli klavrne figure: »Toda ... za veliko misel je vodil boj Črtomir in je oblekel kuto; Brdavsa je premagal Krpan in je postal koncesioniran kontrabandar. Kar se je rodilo kdaj velikega, je umrlo smešno smrt; iz spomenika narodove ljubezni je postal nenadoma spomenik klavrne dobe.«[1] Še zabelil je opisano oceno, ko je Petra Klepca, denimo v *Podobah iz sanj*, prikazal kot zgled zgolj za hlapčevanje uporabne nesmiselne telesne moči.

Bistvo Cankarjeve podobe slovenske politike je sicer, kot rečeno, osredinjeno na popustljivost slovenskega občestva do ljudi, ki naj bi skrbeli za udejanjanje »nacionalnega interesa«. Če se slednjim uspe prodati kot

[1] Ivan Cankar, *Zbrano delo: Petnajsta knjiga* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1972), 53.

prvoborcem ohranjanja slovenstva, jim je po Cankarjevo dovoljeno praktično vse. Še ena senčna stran, izvirajoča iz istega vira, je vzdrževanje prisilnega jopiča »enotnosti« za vsako ceno, ki slovensko občestvo še danes bremeni pri soočanju z lastno skupnostno preteklostjo.

V Cankarjevem imaginariju je zato obdobje političnega slogaštva, ki na Kranjskem zaznamuje čas od polovice sedemdesetih do začetka devetdesetih let 19. stoletja, se na Štajerskem nekako raztegne v prvo polovico 20. stoletja in se denimo na Koroškem praktično ne konča do razpada Habsburške monarhije, tisto nespodbudno okolje, ki je najboljše gojišče za polovičarstvo in hinavščino na vseh ravneh družbenega življenja Slovencev. Ne v Vrhničanovi pripovedni prozi ali dramatiki ne v esejistiki ni tako rekoč nobene stične točke z razširjenim pojmovanjem omenjenega pojava kot »deviškega« stanja slovenske politike pred »izvirnim grehom« strankarskih delitev, zaradi katerih toliko naših rojakinj in rojakov rado joka še dandanašnji.

V tem oziru velja morda opozoriti na nekoliko presenetljivo Vrhničanovo vrednotenje nastopa Antona Mahniča na slovenski kulturni sceni. Prav njemu je namreč pripisal dobršen del zaslug za prekinitev času neprimerne »sloge«, pri čemer tega koraka vsekakor ni ocenjeval negativno:

> Vladalo je takrat, posebno v razletju 1890 do 1894 – tisto ubogo in klavrno slogaštvo, ki bi v svoji komodni idealnosti najrajši vpilo »živio« naprej in nazaj in na vse strani. O kakih temeljnih političnih in kulturnih nazorih se ni dalo govoriti. /…/ V to limonado pa je pljunil Anton Mahnič. Vsako svetovno naziranje – in to je pač tudi katolicizem – mora biti enotno in celotno in ne sme trpeti nobenih koncesij, nobenih ozirov, nobenega omahovanja. Ali »da« ali »ne«, tako se mora postaviti beseda. Sovražniku boj, polovičarstvu pa zaničevanje.[2]

Seveda je tudi Cankar Mahniču očital, da je s svojo enostransko odklonilno sodbo o literarnih vrhuncih 19. stoletja naredil slovenski kulturi veliko škodo. In seveda je svoje misli o njem pred Tržačani razvijal v času, ko se je še v drugih besedilih začelo kazati tajanje njegovega prej izrazito negativnega odnosa do slovenskega katoličtva. Toda te misli so se brez dvoma prilegale tistemu, kar je ob svojih tematizacijah obdobja slogaštva in njegovih posledic nazorno slikal že v prvem desetletju 20. stoletja. Nemara najizraziteje v leta 1904 napisanem romanu *Martin Kačur*, iz katerega je moč razbrati vse poglavitne stopnje političnega razvoja na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja.

Tegobe slogaštva je Martinu Kačurju predstavil že zdravnik, njegov prvi znanec iz Zapolja. Kot temeljni značilnosti »duha časa« izstopita v njegovem prikazu neznačajnost in prilagodljivost:

> Debel sem! Jaz pa vam rečem: videli boste tam ljudi, še bolj komodne, še bolj lene ljudi, ki so še veliko bolj debeli kakor jaz in ki niso bili zapisani nikoli v črnih bukvah, ki jih noben cesarskokraljevi postrani ne gleda in ki so vendar, Bogu se usmili, zaslužni in imenitni rodoljubi! Niso bili na taborih, bili so v kanclijah, in vendar bi se jim moral odkrivati dandanašnji, če bi hotel![3]

[2] Ivan Cankar, *Zbrano delo: Petindvajseta knjiga* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976), 225–226.

[3] Ivan Cankar, *Zbrano delo: Štirinajsta knjiga* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970), 8–9.

Da pa je lahko ohranjanje prisilne zunanje enotnosti prava nadloga tudi za večne prilagodljivce, je svojemu idealističnemu sokrajanu potožil župan: »Prej je bilo lahko: ali nemškutar ali narodnjak. In iz nemškutarja je človek ob vsaki uri lahko postal narodnjak in še častili so ga! Zdaj pa se ljudje cepijo na take čudne načine, da človek še skozi naočnike ne razloči natanko! Tako potihoma, vse naskrivoma! Sitno, jako sitno!«[4]

V mlakuži slogaštva se nato Kačur tudi utopi. Po drugi strani njegov spretnejši kolega Ferjan pravočasno zamenja ploščo in v novih časih, ko je nenadoma dovoljeno in celo zaželeno biti naprednjak, sijajno uspeva. Kačurju zaveda seveda ne gre v glavo: »To je bil tisti Ferjan … tisti pijanec … klečeplazec; sam je dejal, da je klečeplazec … /…/ Zdaj je ste-ber na-pred-nega … o!«[5] S Ferjanovim vzponom je kajpak nakazano vseskozi razvidno Cankarjevo mnenje, da so po njegovem škodljivi vzorci iz časa slogaštva odločilno zaznamovali tudi naslednje obdobje in vtisnili slovenski družbi neizbrisen pečat.

Zelo veliko pozornosti je zbudilo nadalje Cankarjevo razumevanje razmerja Slovencev do drugih južnoslovanskih narodov. Čeprav so njegove tozadevne misli velikokrat citirane, lahko glede na nadaljnji potek slovenskega 20. stoletja še vedno presenetijo s svojo brezprizivnostjo. Tudi danes, ko se zelo pozna sedemdesetletni zavoj dotlej v srednjeevropskih okvirih potekajoče zgodovine slovenskega prostora proti jugovzhodu. Po eni strani je kajpak res, da gre pri Vrhničanu za odziv na v slovenski kulturni zgodovini na koncu obroben pojav novoilirizma, ki pa se mu je po vsem videzu zdel pomemben in vreden najostrejše graje. Po drugi strani vodilni slovenski pisatelj spada, ko izraža svoje pomisleke, v okvir širšega, predvsem za Kranjsko značilnega videnja slovenskega zgodovinskega položaja:

> Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira. Morda je kdaj eksistiralo; toda rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četvero narodov s četverim, čisto samostojnim kulturnim življenjem. /…/ Bodi tega kriva zgodovina, bodi kriv kdorkoli – jaz, ki dejstvo konstatiram, ga čisto gotovo nisem zakrivil. Nevarno je dandanašnji take resnice očitno povedati.[6]

A najsi zveni Cankarjeva diagnoza, predvsem kar zadeva odnos do ohranjanja domnevnega »nacionalnega interesa« in njegovih varuhov, še tako sveže, se žal do sodobnih mlade bralke in mladega bralca zelo težko prebije. To ji preprečijo neprijetni spomini na nekega drugega, njunemu svetu povsem tujega, čudaškega pisatelja z Vrhnike iz domačega branja.

[4] Prav tam, 50.

[5] Prav tam, 128.

[6] Ivan Cankar, *Zbrano delo: Petindvajseta knjiga* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976), 234.

France Pibernik

Usoda Balantičevega pesniškega dosjeja po njegovi smrti

Balantičeva prepuščenost času in zgodovini je začela svojo nepredvidljivo pot neposredno po pesnikovi ognjeni smrti. Domobranska stran je nemudoma pohitela z objavami časopisnih člankov o grahovski tragediji, na primer *Z orožjem v roki umirajo naši junaki*[1] in *Strašna žaloigra v Grahovem. Nova junaštva in nove žrtve slovenskih domobrancev.*[2] Balantiča je posebej izpostavil Tine Debeljak v članku *Dragocena žrtev grahovske noči: Domobranec France Balantič – pesnik. Junaška smrt 22.letnega pesnika ognja, pepela in smrti*. V njem je poudaril dvoje: pesnika je dvignil iz anonimnosti in ga postavil v vrsto najpomembnejših slovenskih lirikov, kot sta Kette in Kosovel, hkrati pa ga je označil kot junaka protikomunističnih bojevnikov in ga tako prepustil ideološkim in družbeno političnim spopadom. Nemudoma je začel uresničevati napoved, da bo izdal njegovo pesniško delo, in svojo namero v posebni vlogi naslovil na založbo Ljudska knjigarna.

Zbirka je pod označujočim naslovom *V ognju groze plapolam* izšla sredi maja 1944 in v resnici predstavlja Balantičevo zbrano delo, saj je Debeljak v knjigo vključil tudi vse pesnikove pesniške fragmente in osnutke, poleg tega ji je napisal literarnozgodovinski uvodni esej, ob koncu pa dodal še dragocene opombe k posameznim pesmim. S to izdajo je Debeljak Balantiča rešil pozabe in omogočil, da ga je spoznala širša literarna javnost.

Debeljak je pripravil tudi izjemen Balantičev spominski večer v ljubljanski Drami, kjer so pred polnim avditorijem Balantičeve pesmi brali prvaki narodnega gledališča Mila Šaričeva, Mileva Ukmar Boltarjeva, Slavko Jan in Ciril Debevec, uglasbitve Balantičevih pesmi pa so izvajali tenorist Janez Lipušček in sestre Fink. Debeljak je v uvodnem nastopu ponovno poudaril pesnikovo izjemno veličino.

Celotna prireditev je bila pravzaprav popularizacija protikomunističnih bojevnikov. Vsak udeleženec je sprejel priložnostno zgibanko s Tršarjevo vinjeto in s pesmijo Severina Šalija Francetu Balantiču. Takrat je bil predstavljen tudi kip Franceta Balantiča, delo Franceta Goršeta. S to prireditvijo je bil Balantič dokončno izročen družbenemu dogajanju in vpleten v nazorski spopad tistega časa. Svoje je k temu dodal general Rupnik. Ko so 28. marca 1945 podeljevali pokrajinske literarne nagrade, ki so jih prejeli Alojz Gradnik, Stanko Majcen in Emilijan Cevc, je prezident general Rupnik odredil, »da se v počastitev spomina za domovino padlega pesnika osnuje Balantičeva ustanova, iz katere se bo vsako leto izplačala literarna nagrada našemu pesniškemu prvencu«.[3]

[1] *Slovenec*, 27. 11. 1943.

[2] *Domoljub*, 22. 1. 1944.

[3] Naša kultura živi. *Slovensko domobranstvo*, april 1945.

ESEJ

Za Balantiča in njegovo literarno usodo se je temeljito spremenilo po 9. maju 1945, ko je na Slovenskem zavladala totalitarna komunistična oblast in se z nasiljem lotila razredne preobrazbe slovenskega naroda. Ob številnih montiranih političnih procesih in ob množičnih pobojih vrnjenih domobrancev in civilistov je bilo treba preurediti tudi kulturo in zlasti literaturo. 27. julija 1945 je ministrstvo za prosveto, ki ga je vodil dr. Ferdo Kozak, izdalo seznam prepovedanih avtorjev in njihovih del, kar je pomenilo, da so morali izločiti njihove knjige iz knjigarn in knjižnic ter se o njih ni smelo javno pisati. Na seznamu se je znašel tudi Balantič.

Toda zgodilo se je nekaj nepričakovanega. V času, ko si je oblast prizadevala, da bi slovensko umetnost uravnala po sovjetskem vzoru, po tako imenovani ždanovščini, in naj bi bila povsem podrejena socialistični ideološki sestavi, se je iz literarnega podzemlja spontano pojavil prepovedani pesnik Balantič in nehote postal simbol zamolčane in prepovedane literature. Izvodi njegove zbirke *V ognju groze plapolam* so krožili med bralstvom in mnogi so si pesmi prepisovali. Še več, pojavil se je prvi glas, da je treba Balantiča zaradi umetniške kakovosti kljub družbenim spremembam ponatisniti. Ko je France Novšak poročal o izdaji *Kajuhovih pesmi*, je v dnevniku *Slovenski poročevalec* ob koncu zapisal tvegano pomisel. Za partijske ideologe je bila primerjava Kajuhove in Balantičeve poezija nesprejemljiva, tako da se je Balantič znašel v navzkrižju ideoloških, torej političnih interesov. Na Novšakovo razmišljanje se je v imenu uradne ideološke linije oglasil Ivan Bratko in posredno kritiziral uredništvo dnevnika, ki je zapis sploh objavilo. Z njegovim stališčem je uradna ideologija postavila mejo, preko katere ni bilo mogoče več stopiti. Na njej so se poslej ustavljali vsi spopadi v primerjavah med Kajuhom in Balantičem, le da so se te od časa do časa zaostrovale do skrajnosti: Kajuhu, ki je bil tudi član VOS, je bil podeljen red narodnega heroja, Balantiča pa so opredelili za narodnega izdajalca.

Ker je bilo zlasti med mladimi veliko zanimanje za Balantičevo poezijo, je bil zanimiv odmev na 2. posvetovanju mladih piscev in piscev začetnikov v Ljubljani 28. in 29. aprila 1950. Ker je France Kosmač, partizanski pesnik, sicer pa Balantičev gimnazijski sošolec, v uvodnem referatu omenil Balantiča, se je v odprti razpravi razvila tudi ostra polemika o njem. Večina ga je zavračala – bilo je v obdobju tako imenovane kramparske poezije –, najostreje pa Miško Kranjec. Balantiča je edini branil njegov prijatelji in sošolec Jože Šmit, predvsem pa je bilo pomembno, da je Balantič dejansko imel velik vpliv na mlado slovensko poezijo, ki se je želela otresti ždanovske zamejenosti. V to smer je nedvomno šel Ivan Minatti in skupaj z Ado Škerlovo odpiral pot v osebno intimno liriko.

Medtem ko je Balantič pridobival priljubljenost v literarnem in širšem kulturnem območju, se je na ideološko-političnem polju ta problem samo stopnjeval, in sicer zaradi izredno močno organizirane politične emigracije, ki je v Buenos Airesu ustvarila središče, osnovala Slovensko kulturno akcijo, ki je združevala emigracije z vsega sveta, izdajala vrsto glasil, tudi literarno revijo *Meddobje*, v lastni založbi pa tiskala svoj knjižni program.

Naša politika je bila pozorna na ponovno izdajo Balantičevih pesmi leta 1956 v založništvu Slovenske kulturne akcije v Buenos Airesu (Argentina).

Iz Debeljakovega uvodnega eseja je bilo razvidno, da je emigracija Balantiča razglasila za svojega pesnika in glasnika.

Do tega časa zaradi stikov z Balantičevo poezijo ali zaradi posrednega ali neposrednega širjenja oblast ni obtožila ali kaznovala nikogar, se je pa to zgodilo po letu 1958, ko je Anton Slodnjak v mednarodno uveljavljeni zbirki Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte v Berlinu izdal knjigo *Geschichte der slowenischen Literatur* in v njej obravnaval Balantiča v primerjavi s Destovnikom Kajuhom. Zaradi te knjige se je nad Slodnjaka, uveljavljenega univerzitetnega profesorja in rednega člana SAZU, zgrnila javna gonja, univerzitetna uprava pod taktirko Borisa Ziherla pa ga je izključila z univerze in ga odtegnila mladim slavističnim generacijam.

Odmevna odstranitev Slodnjaka, povezana s splošno čistko ljubljanske univerze, je imela neposredne posledice tudi za Balantiča, saj se je za stopnjo poslabšal njegov družbeno-političen položaj, kar se je pokazalo v dejstvu, da je Balantič nenadoma postal predmet Službe državne varnosti. Posamezni uslužbenci so začeli sistematično zbirati podatke o ljudeh, ki so se zavzemali – po mnenju omenjene službe – v dveh smereh: prvi, »ki bi radi iz Balantiča napravili usodno žrtev bele garde«, drugi, »da bi bil Balantič priznan za slovenskega pesnika ne oziraje se na politične koncepte oziroma njegovo zadržanje med vojno«.

Vsekakor je med kulturniki vedno bolj prevladalo mnenje, da je treba Balantiča končno ponatisniti tudi v domovini. Pobudo je dal Drago Šega, pripravo za izbor pesmi je prevzel Mitja Mejak, a je bilo to mogoče šele po pogovoru s Stanetom Kavčičem, predsednikom ideološke komisije pri centralnem komiteju Zveze komunistov Slovenije. Mejak je pripravil izbor Balantičevih pesmi na osnovi Debeljakove izdaje, o pesniku pa se je pogovarjal z mnogimi pesnikovimi prijatelji in znanci.

Natis v domovini prepovedanega avtorja je postal predmet številnih republiških forumov in ustanov. Zbirko je založila največja slovenska založba, to je Državna založba Slovenije. Založniški svet je pod predsedstvom Marjana Javornika prvič razpravljal septembra 1965. Iz zapisnika je mogoče sklepati, da so se napovedovale težave.

Tisk je prevzela Tiskarna Jože Moškrič, ki je bila tiskarna notranje uprave in pod posebnim nadzorom. Postopek je ves čas spremljala Služba državne varnosti, saj je prvi zapis, povezan z izdajo zbirke, nastal že 17. februarja 1964 in ga je pripravila Milica Strgar, ki je bedela nad zbirko zdomske književnosti v rokopisnem oddelku NUK, kjer so to literaturo sistematično zbirali v tako imenovanem D-depoju. Ob tem je zanimivo, da je zadevo posebej spremljal Edo Brajnik, dolgoletni vodja Ozne in po letu 1963 funkcionar skupščine Socialistične republike Slovenije, sicer pa mladostni pesnikov prijatelj. Zbiranje podatkov o Balantiču se je nadaljevalo in obstaja novo poročilo iz leta 1966.

Pri natisu je največjo težavo predstavljal Mejakov uvodni esej o Balantiču in njegovi poeziji. Nad njim so bedeli ideologi in znova in znova zahtevali krajšave in popravke vse dotlej, da so ga potrdili za tisk.

Napoved zbirke z izvirnim Balantičevim naslovom *Muževna steblika* je vzbudila ogromno pričakovanj, tudi glasilo slovenskih založb *Knjiga '66*

je v junijski številki uradno napovedalo izid. Založba je že razposlala dolžnostne izvode, zbirka pa ni prišla v knjigarne, kajti vmes je posegla najvišja politična oblast in izid prepovedala. Celotna naklada je romala v kletno skladišče tiskarne.

V ozadju te nepričakovane prepovedi je bila lahko intervencija iz Grahovega. Tam je bila doma znana igralka Ančka Levarjeva, neposredno povezana z domnevnim dogodkom, ki naj bi bremenil Balantiča med služenjem v grahovski postojanki, češ da naj bi ubil njeno sestro. Poizvedovanje po sledeh navedene izjave nas je pripeljalo v Grahovo, kjer se je rodila Ančka Mele (ime Levarjeva je povzela po stricu igralcu Ivanu Levarju), in ker je njen oče padel v prvi svetovni vojni, se je mati ponovno poročila Gornik in v zakonu rodila še sina in hčer, to je bila Amalija Gornik, ki so jo leta 1944 res ubili domobranci, a takrat je bil Balantič že pol leta v grobu. Ančka Levarjeva se je po vojni poročila z dr. Marjanom Brecljem, ki bi kot visok funkcionar v republiški vladi lahko posredoval.

Zaradi zadržanega izida so se kopičile zadrege v založniškem svetu DZS, ker se zadeva ni premaknila več z mrtve točke, ampak se je vse skupaj samo odlašalo, kot je razvidno iz zapisnika seje januarja 1967. Bržkone je bil glavni razlog, ker je neposredno intervenirala Vida Tomšič, predsednica glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije. Ker je zahtevala ponovno preverjanje Balantičevega medvojnega delovanja, posebej zaradi obtožbe nasilnega dejanja, je Služba državne varnosti v Grahovem ponovno raziskala možne dokaze o Balantičevem dejanju. Pomočnik republiškega sekretarja Silvo Gorenc je o tem napisal obsežno, štiristransko poročilo, v katerem je povzel celoten Balantičev historiat in o ključnem problemu jasno ugotovil neverodostojnost podatkov. Kljub tej ugotovitvi pristojnega republiškega organa se zadeva okrog izdaje Balantičeve zbirke ni nič premaknila. To je pokazala tudi ostra razprava na seji založniškega sveta DZS decembra 1968, na kateri naj bi dokončno odločili, da gre Balantič v javnost. S šestimi glasovi: Mitja Mejak, Ivan Bratko, Vojan Rus, Janko Kostnapfel, Jaro Dolar in Miško Kranjec, je bil sprejet sklep, da Balantič izide. Toda Balantič leta 1968 še ni mogel iziti, kajti sklep založniškega sveta največje slovenske založbe DZS je bil ničen, ker je takrat o vsem odločal politični vrh. Tam pa so stali trdno na stališču, da Balantič še ne sme in ne more v javnost.

Sledilo je samo še sklepno dejanje: celotna naklada Balantičeve zbirke je romala v papirnico Vevče v razrez. Datum uničenja ni znan, ohranilo pa se je naključno nekaj čez deset izvodov, ki so danes prava bibliofilska redkost. Balantič je na izid čakal celih osemnajst let, do leta 1984, praznino pa je zapolnila miniaturna izdaja njegovih izbranih pesmi pri celovški Mohorjevi družbi. Pač pa so prve Balantičeve pesmi v domovini ponatisnile tri antologije: *Iz roda v rod duh išče pot*, *Živi Orfej* in *57 pesmi od Murna do Hanžka*.

Medtem je v Buenos Airesu izšlo Balantičevo *Zbrano delo*, v spremnem eseju pa je urednik France Papež Balantiča povsem odvezal od političnih in ideoloških povezav.

V domovini je ponatis Mejakovega izbora mogel iziti šele leta 1984, vendar ni šlo samo za ponatis, ampak je novi urednik Franček Bohanec v opombe vključil večino tistih pesmi, ki v Mejakovem izboru niso bile upoštevane.

Proti koncu osemdesetih let so se družbene razmere že toliko razrahljale, da je lahko izšla prva monografija o Balantiču. Tone Pavček je kot urednik pri Cankarjevi založbi dosegel, da je leta 1989 izšla knjiga *Temni zaliv Franceta Balantiča*.

Nov korak je bil storjen v novembru 1990, ko sta skupščina občine Cerknice (predsednik Janez Okoliš) in Društvo slovenskih pisateljev (predsednik Rudi Šeligo) v Grahovem poskrbela za dostojno ureditev Balantičevega groba in za postavitev Balantičevega spomenika pred osnovno šolo v Grahovem, delo arhitekta Marijana Lobode. Spomenik je odkril minister za kulturo dr. Andrej Capuder, o Balantiču pa je spregovoril pesnik Dane Zajc.

Po odkritju spomenika je bila v nabito polni dvorani cerkniškega kulturnega doma slovesna akademija z nagovori in recitacijami Balantičevih pesmi. Dejavnost cerkniške občine je najbrž spodbudila tudi skupščino občine Kamnik, da je Balantiču v rodnem mestu novembra 1991 – za sedemdesetletnico pesnikovega rojstva – postavila spomenik, delo Draga Tršarja. Odkritje spomenika sta spremljali maša zadušnica, ki jo je daroval ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar, in slavnostna akademija. To se je zgodilo že po slovenski osamosvojitvi, ko se je odnos do Balantiča v javnosti preusmeril v njegov prid.

Objavljenih je bilo veliko kritičnih člankov ne le v zamejstvu in zdomstvu, ampak tudi v domovini. Izjemen literarnozgodovinski in literarnoteoretičen delež k Balantiču je prispeval Balantič-Hribovškov simpozij, ki ga je spodbudil znanstveni svet Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Potekal je 20. in 21. januarja 1994 v prostorih SAZU, na njem pa so nastopili vsi pomembni literarni zgodovinarji vseh generacij, denimo Boris Paternu, Janko Kos, Jože Pogačnik, Matija Ogrin, literarni teoretiki kot Taras Kermauner, Igor Škamperle, Boris A. Novak, Marko Stabej, Vid Snoj, ob njih pa še številni pričevalci in publicisti. Simpozij je torej dokončno kanoniziral Balantičev pesniški pojav, tako so ga dokončno uvrstili v vrsto slovenskih vrhunskih lirikov.

Balantič je bil potem sprejet v zbirko slovenskih pesnikov in pisateljev, v kateri je potem izšlo njegovo *Zbrano delo* in pripadajoča monografija.[4]

O pesniku, kakršen je Balantič, izjemen lirik svojega časa, a ves obremenjen z zapletenimi družbenimi dogodki, s tem še ni bila končana zgodba in tudi ne more biti, dokler ne bo ostal sam s svojo poezijo, kot se je to zgodilo z njegovimi predhodniki. Da težav z Balantičem za zdaj še ni konec, je pokazal spopad za poimenovanje mestne knjižnice v Kamniku. Takrat je spet izbruhnilo zlonamerno ideološko izključevanje v rodnem mestu, a se je za pesnika zavzela vsa slovenska kulturna javnost, tako da je dobil končno svoje poimenovanje v domačem Kamniku, kjer ga do tedaj ni imel: Knjižnica Franceta Balantiča.

[4] France Pibernik, *France Balantič, monografija, življenjska in pesniška pot 1921–1943, literarna usoda po letu 1945*. Litera, 2008.

Dr. Herta Maurer-Lausegger

Andrej Šuster - Drabosnjak (1768–1825)

Ob jubilejni 250-letnici rojstva koroškega bukovnika

Bukovnik, ljudski dramatik in pesniški ustvarjalec Andrej Šuster - Drabosnjak (1768–1825) iz Drabosinj pri Kostanjah je v literarni zgodovini znan kot osrednji lik bukovništva na avstrijskem Koroškem. Že kot petindvajsetletnik je prevzel kmetijo svojega očeta, se poročil in imel številčno družino. Živel je v razgibanih časih (lakota, bolezni, vojna dogajanja) in družina je doživljala hude udarce usode. Andrej Šuster si je skušal gmotno pomagati s tiskom in razširjanjem lastnih in tujih besedil in knjižic, vendar mu jih je oblast zaplenila. Imel je težave z oblastmi (cenzura), zabredel je v gmotne težave, se občasno vdajal pijači in tako je kmetija propadla. Umrl je leta 1825 v Umbaru pri Domačalah na kmetiji svojega najstarejšega sina Gregorja. Andrej Šuster - Drabosnjak je bil preprost, jezikovnokulturno zaveden človek, ustvarjalec ljudskega slovstva, bil je prirejevalec in prevajalec slovenskih oziroma nemških predlog, ki jih je skušal približati okusu in potrebam domačega, slovensko govorečega prebivalstva. S širjenjem slovenske besede v pisani in govorjeni obliki je skrbel za kontinuiteto pisne tradicije in ohranjanje slovenščine na južnem Koroškem. Kot bukovnik, prevajalec in prirejevalec odrskih del je imel pomembno družbenokulturno vlogo. Viri poročajo, da je slikal panjske končnice (ptice, medvede, dimnikarje ...) in da se je kot samouk ukvarjal z urarstvom.

Drabosnjakova dela

Drabosnjakovo življenjsko delo spada v vrh razvoja koroškega bukovništva, ki je doseglo svoj vrhunec na prehodu iz 18. v 19. stoletje. Drabosnjakov jezik lahko opredelimo kot koine ter je v odvisnosti od uporabljanih predlog zelo raznolik. V besedilih se pojavljajo prvine središčnoslovenskega, koroško-gorenjskega, predvsem pa njegovega domačega kostanjskega govora. Tudi podoba grafije in pravopisa se razlikuje od rokopisa do rokopisa. Drabosnjakov opus sestavljajo ljudska dramatika, ljudsko pesništvo in ljudsko slovstvo (apokrifni molitveniki, ljudske knjige).

a) Ljudska dramatika: verske ljudske igre (ritmična proza v neenakomerno dolgih vrsticah, ki se končujejo večinoma na ženske rime ali asonance): *Pastirska igra* z naslovom *Gierten S[hpil]* (...) in *Giertn Shpil* (dve različici avtografov); *Igra od zgublaniga sina* (avtograf z manjkajočo naslovnico in rekonstruiranim naslovom); *Pasijon* (...) (viri navajajo kot najstarejši ohranjeni primerek prepis iz leta 1841). Slovenski biografski leksikon navaja še tri, danes neznane Drabosnjakove priredbe ljudskih iger s svetopisemsko snovjo, vendar jih poznamo iz izročila: *Igro o Amanu in Esteri* (po Esterini knjigi 2–7), njeno nahajališče ni znano; *Igro o Egiptovskem Jožefu*

(po 1 Mz 37–47), ki so jo po izročilu uprizorili v Vrbi leta 1869; *Igro o Bogatem možu* (Lk 16,19–31; po priliki o bogatinu in ubogem Lazarju). Izvirniki teh rokopisov so po podatkih raziskovalcev bodisi izgubljeni bodisi je njihovo nahajališče neznano.

b) Ljudsko pesništvo: natisnjene, v faksimiliranih in poznejših izdajah ohranjene pesnitve in verzifikacije: *Ena lepa celu nova latania od tah hudah žien?*, *Spet ena nova očitna spued za piance inu za vinske bratre*, *Ena žavba, Ena nova pesem od napitah Bratrov* in *Raimi od mlinariov* ter družbenokritična pesnitev *Svovenji OBACE* (brez naslova), ki je ohranjena v poznejšem tisku.

c) Bukovniško ljudsko slovstvo: Marijin pasijon 1811: po nemški predlogi *Das Grosse Leben Christi oder ausführliche* (...) *Beschreibung des Lebens und Leydens* (...) P. Martina Cochema; o tem piše J. Scheinigg v *Kresu* že leta 1885; *Molitovne bukvice za vsakdanje potriebe* (...), *Bukvice svetiga križa* (...) in *Bukvice od Andreja Drabosnjaka* (...): trije izvirni apokrifni rokopisni molitveniki v skupnem sešitku treh knjižic. V *Slovenskem biografskem leksikonu* navaja Niko Kuret še tri Drabosnjakove rokopise s področja tako imenovane ljudske knjige, o katerih piše tudi Pavel Zablatnik: *Prerokovanje*

Giertn Špil – različica božične igre

od tega Ebekšustarja (...): zgodba o večnem židu Ahasverju; *Unteršperg al bukeli od Matjaža* (...): po nemški ljudski knjigi o Frideriku Barbarossi; *Ena liepa historia od te liepe Magdalene in pa od ta Edelpetra v ani provinciji v Švajci*: po Evropi razširjena zgodba o lepi Magdeloni. Našteta bukovniška besedila z izjemo *Marijinega pasijona* in obširnejšega besedilnega sklopa iz *Bukvic od Andreja Drabosnjaka* še niso bila deležna podrobne jezikoslovne obravnave.

Marijin pasijon, ljudski igri *Komedija od zgublaniga sina* in božična *Pastirska igra* (tako imenovan *Petučnikov izvod*) so, skupaj s strokovno spremno študijo, izšli v prvih dveh knjigah Drabosnjakovih *Zbranih bukovniških besedil* (Lausegger 1990,

ESEJ

Maurer-Lausegger 1992). Po odkritju Drabosnjakovih avtografov se izdaja zbranih del ni več nadaljevala. V pripravi je kritična izdaja zbranih del Andreja Šusterja - Drabosnjaka. Gre za več let trajajoči projekt, ki ga skupno izvajata Inštitut za slavistiko Univerze Alpe-Adria v Celovcu (vodstvo: dr. Herta Maurer-Lausegger) in Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU v Ljubljani (vodstvo: dr. Matija Ogrin). Inštituciji izvajata bilateralni znanstvenoraziskovalni projekt z naslovom *Neznana in manj znana rokopisna in tiskana besedila starejšega slovenskega slovstva v širšem slovenskem, regionalnem avstrijskokoroškem in avstrijskem kontekstu ter implementacija rezultatov raziskav* (2018–2019). Eno od raziskovalnih težišč tega projekta je s celovške strani celoviti sistematični popis življenjskega dela Andreja Šusterja - Drabosnjaka.

Raimi od Sveta Antona.

Kateri ozhe marahl videti bodi prav per Antoni ga nebosh nashov al zi Marahelni so per Antoni tepravi de bojo bovnikli ob uri stravi.

Htver S. Antona sa pomvezh pa vsolei strave glide nesi de hudi duh nemore storiti shhove de shaliesje reste samu padvo boge.

Sgublane rezhi dnar noi braga shves nja bosh dobiv vehku ak bos S. Antona lubov bos odnja vse sadvebov.

Ta navarnost vnote bo preshva shves nja preshnje bo pomvezh dosh tu upadave sposnajo noi povieio. de tazhah marahelnov velko vjejo.

Shaljesje je padvo beh od nveg na Antona proshnje je pomagov bveg Otha Sin S. Duh shves Antona pomajo steh nadlveh

Pvosi sanas S. Anton de mi vrjedni povsta mo oblub Kristusavah.

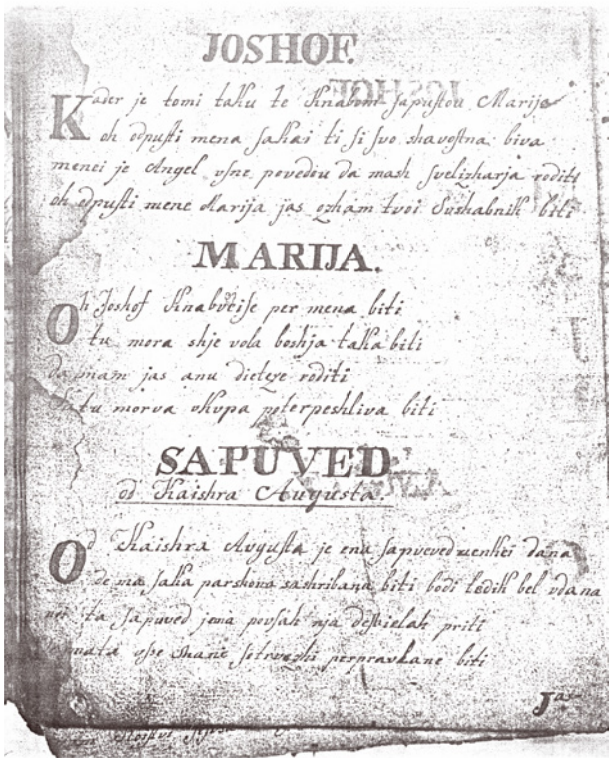
O S. Anton jes te prosim al jes hodim al se vosim. de pomai mene snadlvei priti de bom mogov to noi tam Srezhen biti.

Molitoune bukvice za sakidanje potriebe

Odkrivanje avtorstva rokopisov

Leta 1956 sta etnologa Niko Kuret in Pavle Zablatnik našla Drabosnjakove rokopise v župnišču v Zgornji vasi pri Kostanjah. Hrani jih Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem. Več desetletij je trajalo, da je bilo vprašanje glede njihovega avtorstva dokončno razrešeno. Potrebnih je bilo več grafoloških mnenj, ki so privedla do različnih rezultatov. Nazadnje so bili Drabosnjakovi rokopisi, skupaj z drugim gradivom, predloženi še Centru za kriminalistično-tehnične preiskave pri Ministrstvu za notranje zadeve Republike Slovenije, kjer je bilo Drabosnjakovo avtorstvo, do česar so privedle računalniško oprte jezikoslovne raziskave in dobro poznavanje jezikovnih značilnosti njegovega kostanjskega govora, grafološko potrjeno. Tri rokopisne verske ljudske igre in trije, v skupnem sešitku ohranjeni

rokopisni apokrifni molitveniki so bili strokovno prepoznani in potrjeni kot Drabosnjakovi avtografi: *Komedija od zgublaniga sina* (naslov je rekonstruiran; naslovnica ni ohranjena) in dve različici božične *Pastirske igre*, tako imenovan *Petučnikov* in *Singerjev izvod Pastirske igre – Gierten Shpil* (...) in *Girtn Shpil* ter apokrifni molitveniki z naslovi *Molitovne bukvice za sakidanje potriebe* (...), *Buqvice svetiga križa* (...) in *Bukvice od Andreija Drabosnjaka* (...). Sklep strokovne grafološke ekspertize, datiran 3. aprila 1992, se glasi takole: »Na podlagi preiskave, medsebojne primerjave in zgornjih ugotovitev podajamo naslednji SKLEP: Bukovniška dela: *Pastirsko igro* (I in II), *Bukvice od Drabosnjaka*, *Molitvene bukvice*, *Bukvice Svetiga križa* in *Igro o izgubljenem sinu* je napisal Andrej Šuster - Drabosnjak. Izvedensko mnenje podala prof. Kersnič Andreja, Kriminalistično tehnični izvedenec.«[1]

JOSHOF.

MARIJA.

SAPUVED
od Kaishra Auguista.

Gierten Špil – božična igra

Izvirnik Drabosnjakove *Pasijonske igre* se je po podatkih strokovne literature izgubil, kot najstarejši ohranjeni prepis se navaja *Pasijon* iz leta 1841. Najnovejše raziskave Drabosnjakovih rokopisov, ki jih avtorica tega prispevka izvaja v okviru omenjenega projekta, obetajo nova znanstvena spoznanja. Apokrifne molitvenike *Bukvice od Drabosnjaka*, *Molitvene bukvice*, *Bukvice Svetiga križa* je Šuster-Drabosnjak priredil po raznih slovenskih predlogah, ki jih je jezikovno približal domačemu uporabniku. Primerjalna jezikoslovna analiza obširnejšega besedilnega sklopa iz *Bukvic od Andreja Drabosnjaka* in njegova primerjava z vsebinsko ustrezno natisnjeno različico besedil v koroški *Duhovni brambi* (*Duhouna branua* ...), ki jo je opravila avtorica tega prispevka, je potrdila izrazite spremembe v preoblikovanju baročnih skladenjskih in besednih figur (neznane različice predloge) ter Drabosnjakov poskus posodabljanja izraza in njegovega približevanja bralcu.

Uprizoritve Drabosnjakovih ljudskih iger

Drabosnjakove verske ljudske igre so nastale kot priredbe nemških predlog, v besedila pa so vključeni tudi slovenski obrazci bibličnih vsebin, oprtih na slovensko pisno izročilo. Snovno in tipološko jih uvrščamo v sklop tako imenovanih duhovnih dram, ki so bile nekdaj razširjene po vsem koroško-štajerskem igrskem območju. Drabosnjakov *Pasijon* so uprizarjali na prostem, njegovi igri *Komedija od zgublaniga*

[1] *Pastirska igra* I = *Petučnikov izvod Pastirske igre*, *Pastirska igra* II = *Singerjev izvod Pastirske igre*.

ESEJ

sina in božična *Pastirska igra* pa sta bili sobni igri (nem. *Stubenspiel*), ki so jih nekdaj igrali po domovih na Kostanjah in v bližnji okolici.

Drabosnjakove igre so bile vedno znova uprizarjane z daljšimi premori. Tako sta po daljši prekinitvi Krščanska kulturna zveza v Celovcu in Slovensko prosvetno društvo Drabosnjak na Kostanjah z domačimi igralci, v sodelovanju z igralci iz sosednjih krajev ponovno poskrbela za oživitev Drabosnjakovih iger na južnokoroških odrih. Leta 1980 je kot prva prišla na oder *Komedija od zgublaniga sina*, ki je po arhivskih zapisih Krščanske kulturne zveze doživela uprizoritve v naslednjih južnokoroških krajih: Vrba, Št. Jakob v Rožu, Celovec, Šmarjeta v Rožu, Bilčovs, Tinje, Bistrica v Rožu in Kostanje. Ponovno je ljudska igra prišla na oder v Št. Jakobu v Rožu februarja leta 1993. Leta 1987 je sledila Drabosnjakova božična *Pastirska igra*, ki je doživela štiri uprizoritve v farni cerkvi v Št. Ilju. Na istem prizorišču so leta 2001 izvedli spet tri uprizoritve božične igre, nato pa so sledila gostovanja še v župnijski cerkvi Stožice v Ljubljani, v župnijski cerkvi Pobrežje v Mariboru in v farni cerkvi v Šmihelu nad Pliberkom. Pri uprizoritvah Drabosnjakovega *Pasijona*, ki so bile na tradicionalnem prizorišču v Zgornji vasi pri Kostanjah – igrali so jo na prostem in na farovškem skednju –, so sodelovali igralci s Kostanj in številni domačini iz zgornjekoroških dvojezičnih vasi. Tudi ta igra je v omenjenem obdobju zaživela dvakrat: dve uprizoritvi sta bili maja 1982, štiri pa junija leta 1990.

Andrej Šuster - Drabosnjak v luči strokovnjakov

Andrej Šuster - Drabosnjak, sodobnik prvega slovenskega dramatika Antona Tomaža Linharta (1756–1795), je v zgodovini slovenskega slovstva zaoral pionirsko ledino na področju ljudske dramatike. Bratko Kreft, ki v *Slavistični reviji* leta 1979 podrobno obravnava Drabosnjakovega *Izgubleniga sina*, piše o avtorju naslednje: »Bil je samouk in po njegovem daljnem rojaku Prežihovem Vorancu ga smemo upravičeno imenovati ne samo ljudskega gledališkega amaterja, marveč pravega in prvega ljudsko-literarnega in gledališkega samorastnika slovenskega koroškega slovstva. /.../ Kar je Linhartova ›Županova Micka‹ v okviru naše razsvetljenske meščanske dramatike, to je prav tako Drabosnjakova »Komedija od zgubleniga sina« v okviru ljudskega gledališča. Vse njegovo ni le narodno-kulturni zgodovinski dokument, marveč tudi dragocen del starejše slovenske literarne in še posebej gledališke zgodovine. /.../ Ko bo vse Drabosnjakovo delo raziskano, bomo spoznali, da je Drabosnjak že po tej komediji koroško-slovenski ljudski Linhart in da sodi njegovo delo med staro našo klasiko, čeprav ni napisal takšne komedije, kakor je Linhartov ›Veseli dan ali Matiček se ženi‹.« Tudi pesnik Oton Župančič (1878–1949), ki je postal pozoren na Drabosnjakov *Obace*, piše: »Dva verza sem našel med množico slabih, silna v svoji preprostosti, dva verza, kakor bi zavalil dve skali. Dve vrsti, tako elementarni, kakor so jih pisali samo svetopisemski preroki. V dve vrsti je zgnetel pesnik svoj in svojih rojakov gnev: ›vino pije moj sovražnik noj gre prate jest, jaz mam pa glih tui doro, da mam ano doro viest‹« (*Svovenji OBACE*, v. 193–194). Jubilejna 250. obletnica rojstva koroškega bukovnika, ljudskega dramatika in pesniškega ustvarjalca Andreja Šusterja - Drabosnjaka naj bo povod in spodbuda, da tudi Drabosnjak končno dobi svoje zasluženo mesto v slovenski literarni in kulturni zgodovini.

Dr. Edvard Kovač

Strast po večnosti

V spomin Alojzu Rebuli

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Sam pripadam še tisti generaciji, ki ji je pisatelj in profesor Alojz Rebula s svojo svežino in s svojim jezikom, predvsem pa s svojim pogledom na življenje poklanjal mladostno svežino ter zanjo predstavljal pomlad krščanstva. Njegova beseda je bila klena in ustvarjalna ter močno izklesana, da smo mu kar zavidali, kako zna ubesediti odtenke človeškega hrepenenja in ljubezni pa tudi trpljenja.

Pri Alojzu Rebuli se je venomer razkrivala »strast po večnosti«. Starogrški modreci so zapuščali, kar je bilo čutnega, se poslavljali od vsakodnevnega izkustva in se preko lepih čustev dvigali v miselni preboj. Šele na koncu so se odprli tudi v duhovni svet. Pri Rebuli pa je obratno, saj se naš pisatelj odpira v presežno že na začetku svoje miselne poti. V tem je bil tudi njegov čar in njegova izvirnost, zato nas je miselno tudi vznemirjal.

Kot vemo, se je Rebula rodil pred 94 leti v Šempolaju. To je vas na tržaškem Krasu, ne daleč od Križa. Svojo mladost je preživel med pašniki kot pastir, obiskoval pa le italijanske šole. Dokler ni stopil na Univerzo v Ljubljani, ni poznal slovenskega knjižnega jezika, zato se ga je moral učiti. Lepe slovenščine ga je naučila šele njegova žena, tudi pisateljica, Zora Tavčar. Zanimivo pa je, da je Alojz Rebula v sebi zgodaj nosil neko razpoložljivost za mističnost in za duhovnost. Zato bi takoj pomislili, da ga je kot Tržačana podobno kot

Borisa Pahorja, zaznamoval pogled na morje in da je v njem neskončno obzorje morja prebujalo duhovnost. Toda Alojza Rebule ni vlekel v mističnost pogled na morje. To zrenje morja je sicer navdihovalo stare Grke. Razvili so pojem neskončnosti, saj so imeli pred seboj neskončno obzorje, ki jih je navdihovalo.

Rebula pa ima neko drugo duhovnost, hrepenel je po gorah. Gore so mu bile stičišče neba in zemlje. Zato je s svojim prijateljem Stanetom Gabrovcem hodil po vršacih in se zlahka povzpenjal na dvatisočake. Vsako poletje sta hodila po gorah in občutek imamo, da Rebula, čeprav se je imel za Grka, ni nosil v sebi grške pokrajine, pač pa je v srcu hranil širšo jeruzalemsko deželo. Pri Judih gre za drugačno duhovnost. Ta ne izhaja iz premišljevanj ob morju, ampak jo prebuja pogled z vrha gora, kjer se nebo stika z zemljo. V tem duhu bi lahko tudi rekli, da je Rebula še več kot tipičen Slovenec. Znano je, da je stara slovanska religija občudovala griče in oboževala gore ter na njih postavljala žrtvenike. Stari Slovani niso imeli templjev, nikakršnih svetišč, imeli pa so žrtveniške oltarje, na katerih so opravljali krvave daritve. Toda v 8. stoletju so prišli irski menihi, ki so vedeli, kar je pozneje učila renesansa, da se vsaka navada lahko nadomesti le z drugo navado. Zato te starodavne kulture niso izničili, ampak so jo posvetili, se pravi nadomestili z molitveno daritvijo. Tako imamo še danes po slovenskih gričih cerkvice in znamenja. V tem obzorju tudi Alojz Rebula že zgodaj v sebi ponotranja slovanske prvine, čeprav raste med Latinci in med Mediteranci. Nevede se približa svetopisemski duhovnosti in izraelski zgodovini, v kateri se najbolj pomenljive stvari zgodijo na gorah. Morja so obvarovani, saj se spominjajo prehoda skozi Rdeče morje, pravo razodetje pa prejmejo šele na gori Sinaj. Prav tako Kristus razodene svojo novo postavo ljubezni, svoje blagre, na gori. Tudi Kristusovo spremenjenje poteka na gori Tabor in celo njegova smrt je povezana z goro Golgoto. Zato se lahko tudi vstajenje dogodi le na gori. V Svetem pismu je višek mističnosti povezan z gorami, zato ima za Rebulo vse tisto, kar ga pelje h goram in vrhovom, navdih duhovnosti. Gore obožuje, čeravno še daleč ni panteist, ampak Boga le hvali za lepoto narave, za zelene pašnike in za gozdnate griče, ki se jim rad predaja že od mladosti. Tudi pastirska pokrajina vstaja iz njegove mladosti. Ko je postal skorajda slep, je narekoval svojo knjigo *Moji kraški pašniki*, kjer je spregovoril o svojih »kraških univerzah«. Pašniki so mu bili prava šola, pravi v svojih črticah. Paša ga je zaznamovala, hkrati pa tudi vsaka kraška gmajna, kamor se je zatekel.

Ko je bil njegov oče med drugo svetovno vojno mobiliziran, mu je kot fantič napisal v šempolajskem narečju pismo. Oče je zelo strogo odgovoril njegovi mami, kako vendar dopusti, da njun sin piše takšno obupno slovenščino. In potem ga je mama začela učiti, a se je tudi sam podal k branju. Toda njegov prvi spis, ker je pač ljubil latinščino, je bil v jeziku Ovida.

Rekli smo, da Rebula združuje svetopisemsko duhovnost, ki pa je slovansko naravnana. Tudi zanj obstaja Obljubljena dežela in ta Sveta dežela mu je Slovenija z Jeruzalemom, ki je Ljubljana. Ni ga motilo, da v Ljubljani vladajo tisti, ki so nasprotovali krščanstvu. Zanj so tudi ti Slovenci, se pravi, da so bili zanj prav tako slovenski komunisti člani izvoljenega slovenskega naroda. Zato je prišel v Ljubljano, ker je prestolnico Slovenije kratko malo oboževal. Toda kam ga je njega slovenska povojna vihra prignala?

Zanimivo je, da Alojz Rebula ideološke skušnjave, da bi pripadal marksizmu, nikoli ni imel. Kljub temu da je opazoval svet in imel svoje politične poglede, ni mogel ostati zgolj pri družbenih analizah. Tisto, kar je bilo v globini, je bilo veliko več kakor politična razčlenitev sociooloških danosti. Sam je moral iti v globino človeške duše. Tukaj pa se je razkrila njegova mistična narava. V globinah svoje duše je odkrival daljne otoke in širne pokrajine ter zaznal izjemne dogodke. Avtor, ki mu je spregovoril o globinah človeškega srca in ga poučeval jadranja ter plovbe v globini človeške duše, mu je za nas nenadejan mislec, gre za nemškega filozofa Friderika Nietzscheja. Rebula v svojih študentskih letih bere in občuduje Nietzscheja. Nietzsche sam pa je prebiral in se navduševal nad Dostojevskim in pod njegovim vplivom je ugotovil, da meja med dobrim in zlom, med srečo in tragedijo, med poetičnostjo in lepoto na eni strani in grenkobo in zavrženostjo na drugi, ne gre skozi raso, razred, starost ali spolno razliko. Ta meja gre po sredi vsakega človeškega srca. S tem prepričanjem Rebula neodvisno od filozofa Gabriela Marcela prihaja do podobnih ugotovitev. Z Marcelom deli slično misel, da se je namreč raje kakor s Karlom Marxom in drugimi epigoni ukvarjal z izvirnikom, ki je Friderik Nietzsche. Kot mladenič je bil Rebula zaljubljen v Nietzschejeve spise in s prijateljem Stanetom Gabrovcem sta ga celo prevajala v latinščino. Toda kljub Nietzschejevi poetičnosti in zanosu nemškega filozofa ga ta »veliki zapeljivec« ni mogel do konca osvojiti. Dionizičnost, s katero je Nietzsche razlagal grško tragedijo, je bila sicer za tržaškega študenta zelo zanimiva, toda ne toliko, da bi pozabil na Platona in Aristotela, zato sam o sebi pogosto reče, da je vedno ostajal Grk, se pravi, da se racionalnosti nikoli ni odrekel.

Grško misel pa je, kot vemo, poudarjalo tudi razsvetljenstvo in njegov izrazit predstavnik je bil René Descartes. Prav ta filozof v svoji *Razpravi o metodi* lepo razloži, kako se je mogoče rešiti iz zagate, če bi se znašli sami na nekem otoku. Dovolj je, da izberemo neko smer in na njej vztrajamo, potem bomo zagotovo enkrat prišli do morja. Toda če bomo hodili v eno smer in si nato premislil ter hodil v drugo, se bomo vrteli v krogu, onemogli bomo in nikoli prišli do cilja. Vsaka smer, če na njej vztrajam, me privede do nekega spoznanja. Morda to ni najkrajša pot, ampak pripeljala me bo gotovo do rezultata. Na ta način lahko preverim tudi neko misel, nauk ali podmeno. Če jo izpeljem do konca, se mi bo razkrila, v koliki meri je resnična. V tem duhu tudi naš Alojz Rebula pripelje Nietzschejevo misel do konca, še bolj dosledno kot nemški filozof sam. V tej zadnji skrajnosti vidi, da stoji pred ničem. O niču je res govoril že Nietzsche in hkrati veroval, da lahko človek s svojo ustvarjalnostjo, kar pomeni s svojo poetičnostjo, ustvari nov svet. Nietzsche je prepričan, da lahko premaga nič, ga napolnil s svojo kreativnostjo in pride nazaj v življenje, v neko višje življenje. Toda Alojz Rebula je še veliko bolj resnicoljuben kot njegov učitelj. Nietzsche ga je navduševal, a ne napojil. Kljub občudovanju mojstra dvoma ostaja trezen in ugotavlja, da umetnost, posebno še literatura, sicer lahko človeku lajša bolečine, ga usmerja in mu kaže pot, ampak kot taka tudi umetnost ne more nadomestiti večnosti. Literatura našega pisatelja ne more obvarovati niča, zato tudi sam ostaja skromen in se nima za pisatelja. V tej skromnosti hoče ostati le upokojeni srednješolski profesor grščine in latinščine, ki sega po peresu.

Rebula se nam razkrije kot tisti, ki je še veliko bolj kakor Nietzsche doživel globino in prepad niča ter odsotnost smisla. Ob tem mističnem doživljanju niča ga je popadla groza. To je bila groza, da se bo res pogreznil v razblinjenost, v ta nič, da mu ne bo več za živeti in da ga nobena ideja ne bo več mogla obvarovati čistega izginotja. Ob zrenju niča ga ne hrani več nobena misel, vse ideologije se mu zdijo še bolj cenene in nevredne miselnega napora. Toda takrat doživi neki čudoviti navdih in preobrat. Spreleti ga razodetje, da bo vseeno lahko ustvarjalen, da lahko postane pisec, prevajalec, zgodovinar in učitelj, kajti ta ustvarjalnost zdaj ne prihaja od njega, temveč je dar dobrega Boga. Ni se mu treba razbliniti v nič, kajti Bog je tisti, ki ga bo navdihnil, in On je tisti, ki ga bo vrnil v življenje.

In kdo je vendar tisti, preko katerega bo naš pisatelj doumel, da ga Bog navdihuje in da se lahko vrne v življenje? Tvegajmo hipotezo, da je njegov roman v *Sibilinem vetru*, ki ga je pisal osem let in ki ga je umestil v krščansko antiko, obdobje, ki ga je odlično poznal s patrističnimi debatami o Sveti Trojici vred, kljub vsemu hkrati tudi avtobiografski. Občutek imamo, da nam v pripovedi glavnega junaka Nemeziana pisatelj razgrne vsaj delno tudi svojo pot, predvsem pa svoje poglede na življenje. Vidimo, da se njegov junak najbolj približa krščanstvu prav v bližini ženske. Toda če pobliže pogledamo besedilo, vidimo, da ima pisatelj trojno doživljanje ženske. Najprej se njegov junak Nemezian odloči za čutno strast in ima izkušnjo trenutnega zadovoljstva in vzhičenosti, kar tudi napne njegovo besedo in jo naredi skoraj erotično prebojno. Pravzaprav je pisatelj čutno doživljal vsako napisano besedo. Strastno jo je zaznal ob cigareti, ob ošiljenem svinčniku, ob papirju, ob opazovanju svoje okolice, sveta, ki ga je opisoval. Toda vse to ga ne more zadovoljiti in mu tudi ne daje pravega smisla. A on bi se rad izognil breznu niča. Zato ga popade neka druga skušnjava, namreč da bi šel v čisto duhovnost. To čisto duhovnost predstavlja dekle Psiha, ki je zanj čista lepota, platonična ljubezen, ki pa podcenjuje ta svet, ga več ne ljubi, zato ga zametuje in sanja le o lepih idejah ter z moralno tankočutnostjo ohranja čistost duše in srca. Tudi v poznejših romanih opazimo, da je za Rebulo čista duhovnost skušnjava, ki jo zazna kot past in se ji hoče izogniti. Rebula uvidi, da največja skušnjava preži znotraj duha in tej skušnjavi je ime napuh. V tem duhu se Rebula bojuje, da se ne bi kdaj postavljal namesto Boga, da ne bi bil prevzeten, ampak da bi se odpiral nekomu drugemu in prisluškoval večnosti. Tako se je izognil stari antični gnozi, ki je učila, da lahko, ker znam meditirati in ker imam strašno prodornost uma, sam prodrem v skrivnosti večnosti in zato ne potrebujem razodetja, ni mi potrebno Sveto pismo. Zanimivo je, da tudi v marksizmu prepozna to težnjo, da bi s svojo ideologijo nadomestil božanstvo. V enem izmed zadnjih romanov *Konformbiro v Zabrinju* opisuje to skušnjavo, da bi človek imel v posesti resnico, imel Boga tako rekoč v žepu in da bi neskončnost kar posedoval. Zato, ko govori o stalinistih na Tržaškem, čutimo, da jih občuduje, občuduje radikalnost njihovih idej, ker so za svoje ideje sposobni tudi umirati in trpeti. Toda hkrati uvidi, da je to skušnjava in da mora iti nazaj v realno življenje in ne živeti

zgolj z idejami, ker so čiste ideje zapeljive sirene, ki ga lahko ugonobijo. V *Sibilinem vetru* pove, da je našel ta princip realnosti, pravo ljubezen, ki je ljubezen v vsakdanjem življenju. Zaradi nje ni treba delati samomora in zapuščati tega sveta. To je ljubezen, ki pozna telesnost, a človeka ne použije v strasti. Simbol takšne realistične ljubezni, ki ne zametuje človeškega, hkrati pa tudi razkriva onkrajnost, je Elektra, tista tretja ženska, ki ga vrača v vsakdanjost, v resničnost dogodkov. Elektra mu govori o lepoti stvarstva in tudi o lepoti telesa in duha ter mu nakazuje večnost. Ona ga bo navdihovala in ob njej bo lahko prisluškoval večnosti.

Alojz Rebula slovenski narod razumeva preko judovskega naroda, zato mu je bil tudi slovenski narod izvoljeno ljudstvo. Ker je majhen, je od Boga posebej zaščiten. A hkrati ima ta narod nekaj posebnega, ima svoj čudoviti jezik. Judje so ljubosumno ohranjali svojo Biblijo. Ko so morali bežati, so v kovčke še pred fotografijami in morebitnimi prihranki položili svojo Biblijo. In ta sveta knjiga je Rebuli slovenski jezik. Njegova soproga je doma iz kraja, kjer je služboval oče slovenskega pisnega jezika, Primož Trubar, tudi zato se je Rebula rad preselil v Loko pri Zidanem mostu. A Trubar je bil prepričan, da bo kmalu konec sveta in da bomo stopili pred Božji prestol ter bo treba govoriti pred Bogom, se mu opravičiti, se z Bogom pogovarjati. Če nas je Trubar učil slovenskega jezika, ki ga je odlično strukturiral, je zaradi tega, da bi bili etični, moralni pred Gospodom. Drugi slovanski narodi v 16. stoletju nimajo tako odlično strukturiranega jezika. Mi ga imamo, zato lahko občudujemo Trubarjeve prevode Evangelijev ali Dalmatinovo Biblijo, kakšna odlična in dosledna struktura je to! Trubar jo je zahteval v imenu moralnosti in čistosti, da bomo znali etično dosledno spregovoriti pred Gospodom.

Gotovo je Rebula v sintaksi ali strukturi slovenskega jezika pokazal tudi veliko svobode. Njegov pokojni prijatelj profesor Andrej Capuder je dejal, da je imel Rebula posebno uporabo glagola, da glagol ni samo dejavnost, ampak da ga glagol pelje tudi v stanje. Vsekakor pa je imel naš pisatelj bogat in celo nov besedni zaklad. Filozof Wittgenstein je dejal, da so meje njegovega jezika meje njegovega sveta. Se pravi, kdor jezik bogati z novimi odtenki in izrazi, tudi z novimi kompozicijami, mu bo ta jezik pomagal ustvariti, podobno kot pri Nietzscheju, novi ali vsaj širši svet. Ampak pri Rebuli ta novi svet ne bo svet samovšečnosti, ampak tista posoda, ki bo zajela širšo milostno pokrajino duha in sveta, zajela bo Božjo besedo, potok Božje govorice. Zato je Rebula v zadnjem obdobju življenja narekoval v svojem Credu le, kar je zaznaval v svojem širokem duhovnem obzorju. Njegov jezik je svetopisemski, je metafizičen, zato ga ne more uporabljati več za banalne stvari, da ne bi profaniral naš jezik, ki je po naravi svečan in svet in ki človeku vbrizga željo in hrepenenje, da bi poletel. Slovenski jezik, ki ga je želel bogatiti, mu je postal posoda in celo kelih za zajemanje skrivnosti. Bil je prepričan, da je slovenščina tista posoda, kjer se razodeva Bog in njegova dobrota. In ker smo mi izvoljen narod, imamo etično dolžnost in poklicanost gojiti, ustvarjati, bogatiti svoj jezik.

Za Rebulo je slovenski narod celo mesijanski narod, kjer poteka odrešenje, ki je lahko zgled drugim narodom. Pisatelj je zelo blizu preroku

Izaiju ali Drugemu Izaiju, ki začne pisati v babilonski sužnosti v 5. stoletju pred Kristusom. V tej sužnosti preroki povedo, da njihov Bog ni samo Bog Judov, ampak da je Bog in Oče vsakega naroda. Seveda je ranjena narcisoidnost Izraela, ampak preroki mu razložijo, da izvoljenost ostane. Toda ta izvoljenost pomeni večjo odgovornost pred zgodovino in tudi večjo odgovornost do tistih, ki jih bo ta narod na svoji poti srečeval. V tem duhu tudi preroki govorijo, da bodo vsi narodi romali v Jeruzalem, kar pomeni, da bo Bog sprejel vsako ljudstvo, vsakega posameznika. Rebula je v prepričanju, da ima Bog tudi z nami posebne načrte, zato je napisal prvi slovenski biblični roman, ko je zgodovino judovskega ljudstva primerjal z zgodovino Slovencev. Prepričan je, da smo se ohranili po čudežu in zaradi tega, ker imamo temu svetu nekaj povedati, v tem je naše poslanstvo. Naš pisatelj pa hkrati ne zapade ne v nacionalizem, ne v šovinizem in tudi ne v sektaštvo. Ohranja namreč misel, da Bog deluje tudi pri drugih narodih in hkrati pri drugih ljudeh, tudi teh, ki se nimajo za verne ali ki se nimajo za kristjane. Bog se ne da ujeti, ne v eno ljudstvo, ne v enega posameznika, ne v eno kulturo. Božja milost razširi in razblini vse sheme. Zato tudi pisatelj svojo zaverovanost v domači kraj preraste z novim svetovljanstvom ali po svetopisemsko z Novo zemljo in Novim nebom.

Vidimo, da Rebula v svojih romanih prav goji ta biblični paradoks, ki razgrinja judovsko zavest o izvoljenosti in hkrati njihovo svetovljanstvo, da Božja dobrote bedi nad vsemi narodi. Tako na primer pokaže, da so včasih najbolj zvesti Slovencem tisti, za katere bi najmanj pričakovali, na primer kakšen Italijan, ki se kar zgane ob nepravičnosti in zaradi etičnega poštenja za Slovence največ naredi. Ali da kar naenkrat nekdo, ki ni veren ali ki je daleč od krščanstva, nenadoma izjemno krščansko deluje in je hkrati junak, svetniška osebnost. Zato bi lahko rekli, da je Rebulov politični program svetništvo. Svetniki so blizu njegovega srca svetnikov. Slomšku, Ukmarju, Vovku in Baragi posveča komentarje in knjige. Nad njimi se navdušuje in sposoben je priznati, da Bog deluje tudi preko tistega, ki ga imamo kristjani za nevernika ali celo svojega nasprotnika. Prav v že omenjenem romanu *Konformbiro* v Zabrinju opisuje zgodbo, ko je od prijatelja Miroslava Košute izvedel, da je bil v Križu nek komunist, stalinist, ki je dve leti skrival nemškega ranjenega vojaka. Ko se je to razvedelo, je bil očrnjen, se pravi izgnan izmed svojih tovarišev. Pisatelj iz tega človeka gradi literarno svetniško osebnost. Prav ganljiv je prizor, ko bi nemški vojak, ki je katoličan, rad prejel zakramente, in kako ta komunist na skrivnem gre k gospodu župniku, se z njim spoprijatelji in ga prosi za spovedno molčečnost ter ga pripelje k temu vojaku. Pisatelj nam hoče nakazati, da Boga enostavno tudi on ne more in ne sme ujeti v svoj okvire.

Alojz Rebula je prepričan, da ljubezen vedno preživi, ker ta ljubezen je močnejša kot smrt, ta ljubezen odpušča in je sposobna zaznati Boga, tudi če se je skril in mi mislimo, da ga ni več med nami. Rebula je bil prepričan, da se je takrat na Tržaškem med Slovenci odvijala svetovna bitka med stalinisti in titoisti, med komunisti in demokratskim svetom.

Tako je tudi pozneje menil, da je znotraj slovenstva potekal svetovni spor med subkulturo amerikanizma in globalizma in med ohranjanjem pristnih človeških odnosov, pristne besede, ki jo ponazarjajo mali narodi.

Lep paradoks je zaznati tudi v duhovniškem romanu *Divji golob*, po katerem je Rebula postal znan širši slovenski javnosti. To je zgodba mladega duhovnika, ki doživlja povojne dogodke kot študent delovne brigade in kot kaplan zaslišanja. Toda hkrati pisatelj spregovori o pomladni Cerkvi, in že v povojnih razmerah nakazuje Cerkev v Sloveniji, ki že predčasno doživlja koncilsko pomlad, saj je osvobojena materialnega bogastva in se lahko posveča evangeliju. V svojem predavanju »Krščanska avantura« ima stavek, da »danes Cerkev izgublja prikupno barvo škrlata«. Pisatelj ostaja zvest Cerkvi. Čeprav njene stranpoti doživlja z bolečino, vidi v tem velik paradoks, da v njej še vedno prebiva Bog. Veličina Boga je v tem, da človekov greh, umazanija in propad ne morejo preprečiti Bogu, da ne bi prebival v človeku. Treba je imeti pogum iskati resnico, zato rad navaja pismo Jacquesa Maritaina Raisii Maritain: »Če pa je resnica skrita v kupu gnoja, ki je Katoliška cerkev, jo bova šla iskat v ta kup gnoja!« Nepomirljive sle po neskončnem, po neskončni ljubezni ne more razdreti noben propad in nobena kriza institucije tej ljubezni ne more do živega.

»Bog me uči ponižnosti,« je pisatelj rad dejal v zadnjih letih življenja, ko ga je zapuščal vid. Ne samo ponižnosti pred njim samim, ampak tudi ponižnosti pred svojimi dragimi, od katerih je postal odvisen. To je bila zanj velika preizkušnja, sprejeti dobroto ljudi okrog sebe, sprejeti njihovo usmiljenje, raje bi jo delil. Nikoli v življenju si ni mislil, da se Bog ne razodeva najlepše kot ideja, tudi ne kot strašen pojem ali kot čudovita beseda, ampak da se Najvišji najlepše razkriva v glasbi. Sakralna glasba mu je pomagala, da je ob koncu neprestano molil in uvidel, da Bog želi, da tudi on utihne in samo še posluša sporočilo Božje dobrote in usmiljenja.

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

ESEJ

Peter Opeka in Pierre Lunel

Uprite se!

Izid: **november 2018**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **Tadeja Petrovčič Jerina**

Uprite se!

Bi ta beseda »upor« lahko vzbujala strah?

Pomirite se, saj ne gre za oboroževanje s kalašnikovi! Nasprotno, ta beseda mora radostno zapolniti naša srca, saj v besedi upor nekako odzvanja tudi beseda vstajenje (fr. *insurrection* – upor, *résurrection* – vstajenje). Gre tudi za preobrat v smislu kroženja zvezd, ki takrat, ko se do konca razvijejo, uberejo novo pot. Gre tudi za zavezo, saj nam človeška čast veleva, naj se upremo vsemu, kar človeka rani v njegovi največji globini. Laž, krivica in revščina so v resnici nesprejemljive rane, proti katerim je treba vzdigniti glas.

Ta dolžnost upiranja zadeva ves svet, ne samo izbrancev, profesorjev, novinarjev, humanitarnih delavcev in svetovnih voditeljev. Ne glede na to, kje živimo, se moramo vsi z vsem srcem upreti, takoj ko izbruhne krivica. To je boj brez konca … Predstavljajte si Sizifovo skalo, ki nas hoče zdrobiti, vendar ji ne uspe, saj je moč naših rok večja zaradi moči naše duše. To je zahteven boj, v katerem moramo sprejeti tudi, da kdaj podvomimo o sebi in globoko v sebi odkrijemo kako »šibkost«. Upirati se, pomeni izhajati iz tega notranjega odkritja: »Ni treba čakati, da bomo popolni, da bi začeli delati nekaj dobrega.« Upor ni stvar govoričenja, ampak je stvar srca. Upiramo se za ljubezen in v imenu ljubezni.

Za nič drugega.

Kako se ne bi upirali ob pogledu na zaničevanje drugih, sramotno poteptana življenja, splošno razsipništvo, pehanje za denar, ki je sveta vladar, brezbrižnost do starejših in revnih, pa do lačnih, brezposelnih, obrobnežev vseh vrst … Vse to ni Božja odgovornost! To je naša odgovornost in naša težava, toda z Božjo pomočjo si bomo upali ukrepati. Če ne veste, kaj pomeni beseda »beda«, pojdite za osem dni živet z brezdomci. Mislim, da boste deveti dan že vedeli, in če vas bo spotaknila še milostna Božja noga, boste doživeli celo brezpogojno ljubezen. Najprej je treba izkusiti bedo drugih, da nas lahko prevzame ta močna želja po uporu, da potem sočutno in s srcem pomagamo. Upreti se, pomeni poslušati svoje srce, ki nas spodbuja, naj ukrepamo, včasih pa celo, naj nasprotujemo in se upremo. »Če bi lahko v vsakem trenutku življenja v sebi prebujal najboljše in to podarjal sebi, da bi zares živel, bi v drugem nezavedno prebudil ta isti del njega, ki čaka prav nate, da bi lahko zaživel,« nam govori oče André-Marie.

Upor srca je nalezljiv. Ljubezen v besedah ni dovolj – čas je, da preidemo na ljubezen v dejanjih. V času, ko globalizacija finančnih sredstev in dobrin podpihuje sebičnost kot še nikoli, je nujno, da prebudimo človeško družino in se upremo v imenu bratstva. Brez tega lahko življenje postane pekel … »Nastopilo je obdobje ›globalizacije brezbrižnosti‹,« pravi papež Frančišek, in prav tej brezbrižnosti se moramo upreti. Ta upor te bo spremenil v orodje miru in ničesar ne boš izgubil, kajti če vstopiš v hišo in rečeš: »Mir tej hiši!«, bo, če je tam prijatelj miru, šel mir nadenj, sicer pa se bo vrnil k tebi. Toda nikar ne pozabimo, da je prvi korak – pred uporom – odpuščanje. To, da nam uspe odpustiti, pomeni notranji boj, v katerem je treba pregnati zamero, včasih sovraštvo, ki nas razjeda in nam zadaja toliko hudega. Odpuščanje obnavlja našo človeškost. Za to ceno ponižnosti spet postajamo zmožni obnoviti pretrgane vezi.

Ena najbolj v nebo vpijočih krivic na svetu je revščina. Že od nekdaj in že odkar so ljudje iznašli pisavo, so »reveža« opisovali kot odrinjeno človeško bitje na dnu družbene lestvice, ki je v očeh drugih najmanj cenjeno. V nasprotju z vso zdravo pametjo se revni, nedvomno zato, ker nimajo ničesar, pustijo teptati drugim. Od kod ta negativna energija, ki človeka sili, da tako zavestno ponižuje in uničuje svojega revnega brata? Uprimo se temu! Razširimo pozitivno energijo in pomagajmo svojim bratom, da spet vstanejo, da si povrnejo dostojanstvo in ponos. Naredimo to brez vsakršnega občutka večvrednosti, ne da bi čakali na priznanje in zahvalo. Naredimo to, ker to preprosto moramo narediti. Ko od revnih slišimo: »Hvala,« bi nam prav tako lahko rekli: »Prav je tako.« Pravičnost je nekaj »normalnega«, in prav v njenem imenu upor postane dolžnost.

Tako mi je Bog nekoč odgovoril na molitev, ko sem ga prosil, naj z ljudmi sklene »zavezo uporništva«, da bi revnim pomagali vstati. Moja molitev je bila uslišana in ljudstvo Akamasoe je vstalo, saj je bil to upor v imenu ljubezni, ne sovraštva. Upajte si ljubiti. Preženite sovraštvo. Kadar sovražite, niste nič drugačni od osebe, ki sovraži vas. Le sami se lahko vzdignete nad to! Toda kako lahko vemo, da Ljubezen sploh obstaja, če se vsi, moški in ženske, verni in neverni nočemo vzdigniti nad lastno sebičnost in strahopetnost? Pri tem nas osvobaja prav ljubezen. Čeprav je svet videti brezupen, čeprav nas obkrožajo barbarstvo, pokoli in nasilje, bodimo tisti norci, ki verjamejo v velikodušnost, pravičnost, resnico in dobroto. Upor torej razkriva ljubezen, ki se udejanja. Ne boste več molili: »Gospod, končaj vojno,« ampak: »Gospod, naj postanem orodje miru.« Ne boste več govorili: »Gospod, lačni so,« pač pa: »Gospod, nauči me deliti z njimi.« Ne boste več pasivno ugotavljali: »Gospod, tare jih revščina,« pač pa boste rekli: »Gospod, pomagaj mi, da jih bom naučil stati vzravnano in se nasmehniti lepoti življenja.« Ne glede na to, kdo ste, ne glede na to, kje ste, vstanite in ukrepajte, da zlo ne bo napredovalo.

Dolga leta delovanja nam – meni in vsem mojim misijonskim sobratom – dajejo pravico, čisto majčkeno pravico, da nehamo tiho mrmrati in vam povemo nekaj povsem preprostih stvari. Nisem strokovnjak ne za teologijo ne za moralo. Vendar so me revni naučili, da so izkušnje na terenu najboljša teologija, in zelo hitro sem dojel, da evangelij ni moralni kodeks, pač pa sporočilo usmiljenja in osvobajanja. Nobenega recepta nimam, nobene čudežne paličice. Ampak živel sem med najrevnejšimi. Videl sem, kako trpijo. Skupaj smo se uprli tej usodi, zato lahko svojim bratom v širnem svetu sporočim: to lahko naredimo!

Če je bilo to mogoče na odlagališču odpadkov, zakaj ne bi bilo povsod po svetu? Ne iščem posnemovalcev, učencev ali spremljevalcev. Prosim vas samo, da dopustite, da vas povsod, kjer koli ste, navdihujeta resnica in pravica, in da ne dovolite, da bi ju kdo teptal. Na ubogem smetišču smo skupaj z brati skušali na novo sestaviti raztrgano človeško bitje. Na vseh odlagališčih sveta moramo skupaj na novo odkriti občutek za dostojanstvo in veselje do življenja.

Pozivam vas k miroljubnemu uporu z enim samim orožjem: srcem. Zavestno in z občutkom. Povsod moramo ustvariti te oaze upanja, edine, ki bodo po meri človeka, in te oaze bodo govorile same zase, svetile in žarele bodo okrog nas. Ta luč se imenuje radost, radost pa odganja temo. Težko je, ne bom trdil, da ni. Včasih nas obide, da bi popustili pod to Sizifovo skalo, ki kar naprej pada nazaj, medtem ko se vzpenjamo po tem neskončnem klancu. Včasih se bomo počutili šibki, a nikoli ne odnehajmo! Tako ne bomo nikoli sami – vstali bodo tudi drugi bratje ter se nam pridružili.

Velikodušni in zavzeti ljudje so povsod. Zdaj ni več časa za govorjenje, komentiranje in analiziranje. Čas je za ukrepanje! Pljunimo v roke, saj revščina bíje v oči. Dobrota danes govori s čisto tihim glasom, ki ga pogosto preglasi hrušč nasilja, vojn, denarja, kaosa. Zoperstavimo se mu lahko samo z dejanji upanja, solidarnosti, velikodušnosti in bratstva. To se zdi slabotno, vendar lahko tako preobrnemo svet in odženemo zlo. Ne bojmo se – uprimo se strahu! Nečesa se spominjam. Na srečanju v eni od vasi Akamasoe je neka ženska nenadoma vstala in rekla moškemu, ki je bil do nje nespoštljiv: »Konec je, konec! Ne boš nas več napadal, kot si nas na ulici. Povemo ti, da ne! Ker nas ni več strah!« Te besede je izgovorila glasno pred vsemi moškimi. Po zgledu te ženske se nehajmo bati! Dala nam je zgled in razumela, kaj je častno življenje. To, da stojiš vzravnano, da se čutiš živega, da se čutiš pripoznan v svojem dostojanstvu. Iskrica, ki se je prižgala v srcu te ženske, je bila upor.

Nikoli ne odnehajte!

Že sedeminštirideset let nočem molčati o brezbrižnosti do revščine. In še dlje, če k temu dodamo še moja mladostna leta v Argentini. Tedaj sem bil mlad lazarist, ki je hodil po poti svetega Vincencija Pavelskega in bíl to, kar se mi zdi najlepši življenjski boj: podajal sem roko svojim najrevnejšim bratom. To so bili Indijanci iz plemen Matako in Mapuče na obrobju Argentine, saj nisem mogel sprejeti usode, ki jim je bila namenjena. Pri dvajsetih nas žeja po absolutnem in vztrajamo do konca!

Le kako bi s tako malo moči, kolikor sem je imel, lahko kakor koli izboljšal njihovo usodo? Toda lahko sem vsaj ocenil srečo, ker sem poslušal srce, jim podal roko, nekoliko omilil trpljenje in jim pomagal gojiti upanje. V zameno sem prejel neizmerno hvaležnost. Videti nasmeh, ki razsvetli razdrapani obraz starca, s katerim že dolgo nihče ni spregovoril, brati hvaležnost v pogledu žene, ki jo je mož zapustil, in v otroškem veselju videti zaupanje in upanje – to so najlepše nagrade, ki jih lahko dobimo na tem svetu, stokrat večje od materialnih dobrin, ki jih po nepotrebnem kopičimo.

Za Indijanci so prišli na vrsto revni iz barakarskih naselij v Buenos Airesu, prav tisti, ki jih je kardinal Bergoglio, buenosaireški škof – sedanji papež Frančišek – obiskoval vsak teden in jim prinašal tolažbo. Jorgeja Bergoglia, ki

je od mene starejši dvanajst let, bi lahko imel priložnost spoznati kot profesorja na fakulteti svetega Mihaela, ki sem jo obiskoval, vendar se to ni zgodilo. Toda kakšno usodo je doživel! On je postal prvi Latinskoameričan na sedežu svetega Petra, meni pa je bilo usojeno, da postanem misijonar »na obrobju«, kot on slikovito imenuje svet revnih. Vsak na svojem mestu. On poziva k temeljitim spremembam v Cerkvi in na stežaj odpira vrata evangeljskemu duhu. Jaz pa se skušam korak za korakom boriti proti tej ponižujoči revščini, v tihi in ponižni družbi vseh teh potujočih misijonarjev, ki se povsod vrstijo, da bi spravili človeka na noge. Mi boste rekli, da je to utopija? Morda, ampak prav te utopije dajejo največ veselja tistim, ki jih doživijo. In teh ni malo …

Komaj dvajsetleten sem torej prišel na Madagaskar. Ta kraj ni bil izbran po naključju. Madagaskar je bil znan kot država najrevnejših ljudi na svetu in tista, ki si jo je sveti Vincencij Pavelski, »gospod Vincencij«, v 17. stoletju izbral za prvi čezmorski misijon. Samo Bog ve, kako neverjetno težka je bila ta naloga. Težave se sploh niso mogle meriti z današnjimi. Tedaj so morali na morju preživeti skoraj celo leto, da so prišli do tega popolnoma neznanega ozemlja … Če niso med plovbo umrli. Tudi prihod na cilj ni zagotavljal prav dolgega preživetja. Tisti, ki so ušli skorbutu in neurjem, so v najboljšem primeru na otoku preživeli nekaj mesecev, včasih nekaj let. Toda otroci svetega Vincencija Pavelskega se niso bali ničesar. Že samo zato, ker so v srcu nosili vero v poslanstvo in ljubezen do revnih, so bili pripravljeni na vse. To je bilo poslanstvo gospoda Vincencija in njegovih učencev: da bi v ljubezni šli do konca, pa čeprav bi pri tem tvegali življenje, saj je evangeljsko sporočilo jasno: nič ni lepšega od tega, da damo življenje za tiste, ki jih imamo radi.

Poklican sem bil za lazarista, kar je blagoslov, ki ga nisem mogel zavrniti, in sem trinajst let živel na jugu Madagaskarja, kjer sem se naučil, kaj se skriva za besedo revščina. To ni beseda, temveč vidna, otipljiva, kruta resničnost. Revščina je na prvem mestu trpljenje. Trpljenje zaradi pomanjkanja. Zaradi pomanjkanja zdravstvene oskrbe, izobrazbe, strehe nad glavo – vsega, kar običajno imamo, da smo srečni: da se lahko poročimo, vzgajamo otroke, jemo, dokler nismo siti. Še bolj kot vse pa je to trpljenje zaradi pomanjkanja spoštovanja: tu ni spoštljivih, sočutnih ali ljubečih pogledov. Zelo težko je živeti, če imamo občutek, da nismo nič, da nič ne štejemo, da na nas nihče ne gleda kot na ljudi, da smo za druge nevidni. Ko sem v teh trinajstih letih vsak dan živel kot moji malgaški bratje, sprejemal njihove muke, njihovo upanje, živel kot oni, jedel, kar so jedli oni, pil njihovo vodo, ki sploh ni bila pitna, zbolel tako hudo, da bi skoraj umrl, sem odkril pravo srečo in globoko v sebi zaslišal odmev Jezusovih besed: »Kar koli ste storili enemu od teh mojih najmanjših bratov, ste meni storili« (Mt 25,40). Prav zaradi teh besed sem postal misijonar: da bi se naučil pomagati vsem majhnim in jih ljubiti.

Tega nisem nikoli obžaloval, temveč sem pri tem občutil srečo. Papež Frančišek nas danes vse prosi, naj se podamo na »obrobje«. Jaz sem se podal, a nič bolj zavzeto in nič bolj učinkovito kot vsak od sto tisoč misijonarjev, ki delajo po svetu.

Semjon Frank

Bog z nami

Tri meditacije

Izid: **december 2018**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **dr. Urša Zabukovec**
Uredila: **Mateja Kvartič Dolinšek**

Religija osebe. Krščanstvo in nravnost

Več stoletij, v času racionalizma in razsvetljenstva, so ljudje iskali »naravno religijo«, to je religijo, ki ne bi temeljila na posebnem »pozitivnem« razodetju, ne bi terjala slepe vere vanj, ampak bi sama po sebi izraščala iz človekove narave, kar pomeni, da bi bila zanj nekako nujna in obenem tudi očitna. Pod človekovo »naravo« so tedaj razumeli njegov razum oziroma racionalno osmišljeni nravstveni princip. Ljudje so iskali privid. Takšna religija je namreč nemogoča že po samem bistvu tega, kar religija je. Religija je namreč videnje nekakšne nadracionalne resnice, zadovoljitev potreb človekovega duha, potreb, ki presegajo njegovo razumno oziroma racionalno-moralno razsežnost. A če pod »naravno religijo« razumemo religijo, ki ustreza najglobljemu, resničnemu bistvu človekovega srca, religijo, ki ga povsem zadovoljuje in je zanj notranje očitna, pa je takšna religija ne samo mogoča, ampak je niti ni treba posebej iskati: takšna religija sovpada s krščansko religijo, ki ni nič drugega kot religija, ki izvira iz samega bistva človekovega srca. Tertulijan to izrazi s klasično formulo: *anima naturaliter christiana*, človekova duša je po svoji naravi krščanska. Paradoksalnost krščanstva je obenem tudi njegova *resnica za srce* – za srce človeka, ki je po svojem resničnem bistvu tudi sámo »paradoksalno«, saj presega razum in se ga ne da stlačiti v nobene racionalne nravstvene norme. *Resnica* [правда] krščanstva, tako kot resnica vere nasploh (kar smo videli že zgoraj), ni teoretična resnica [истина] v smislu sovpadanja naših sodb z zunanjo in tujo, brezosebno-faktično realnostjo; prav tako to ni resnica [правда] v smislu sovpadanja z nekakšno splošno nravstveno normo, ki človeka veže in omejuje; resnica je tu živo izkustvo, v katerem se razodeva absolutna, nadčloveška realnost tistega, kar oživlja človekovo srce in kar je pravzaprav njegovo bistvo. To, kar oživlja srce, kar srce nujno potrebuje, je zanj Dobro, Lepota, Blaženost, Resnično Življenje – skratka, najvišja vrednota, ki ga po eni strani povsem zadovoljuje, po drugi pa jo dojema kot absolutno, objektivno, samozadostno vrednoto. Drug izraz za isto stvar, za najvišje dobro je *Resnica* [Правда]. Bistvo vere je neposredna zavest, da Resnica

[Правда] v tem smislu sovpada z resnico-*istino* [правда-истина], s tem, *kar resnično je*, kar je najgloblji pratemelj in univerzalna ustvarjalna sila vsega bivajočega. Vera v tem smislu, kot že vemo, ni nič drugega kot najpopolnejše samozavedanje človeka, človekovo uzrtje svojega lastnega, absolutnega ontološkega pratemelja. To uzrtje sovpada z zavestjo, da človek v biti ni osamljen, da ni bitje, ki bi prišlo od kdove kod, ki bi bilo neznano kako in čemu vrženo v ta svet, temveč je kot tak že izraz najglobljega pratemelja biti, zato ima v globinah biti nekaj sorodnega, na kar se lahko opre. »Razsvetljen(sk)i« zavesti (od antičnega Ksenofana do Feuerbacha), ki religiji očita »antropomorfizem«, to je subjektivno, neutemeljeno upodobljanje Boga človeku, moramo odgovoriti takole: za svojevoljni »antropomorfizem« gre tam, kjer človeška bitja istovetimo z naravnimi silami in pojavi, kjer človekova domišljija naseljuje gozdove in reke s satiri, nimfami in najadami, ko pa gre za pravir ali pratemelj *človekovega bistva samega*, za instanco biti, iz katere je to bitje vzniknilo in ob pomoči katere je, pa je zavest o sorodnosti med tem pratemeljem in bistvom človeka samorazkrivajoča se resnica [истина]; nasprotno, naturalistični »znanstveni« nazor, ki to zanika, ni sposoben pojasniti realnosti osebe in je sam globoko potopljen v nenaraven in protisloven *kozmomorfizem* oziroma *fiziomorfizem*. Krščanstvo pa ni nič drugega kot adekvaten in popoln izraz tega očitnega uzrtja ontološkega temelja človekove biti, kar je pravzaprav sámo bistvo vere in je zatorej »naravna religija«. A človekovo srce je v tem svojem resničnem, najglobljem bistvu, ki presega ves vsakdanji čutni svet ter vsa racionalna merila resnice in dobrega, v tem svojem izvorno-paradoksalnem bistvu, v katerem bo za vedno skrivnost ne le za postranskega opazovalca, ampak tudi za sámo sebe, prav tisto, kar si predstavljamo pod osebo. Krščansko vero bi potemtakem najustrezneje poimenovali *religija osebe*.

Oseba je nedoumljivo, nadracionalno, svobodno-spontano bistvo človeka, ki se ne prilega nobenim okvirjem – je tista najgloblja korenina duše, ki se je sam človek zaveda kot nekakšne absolutno dragocene, neizrekljive in neposredljive skrivnosti ter pristne realnosti svojega »jaza«. Vse, kar človek počne, čemur služi, kar napolnjuje njegovo življenje, le lega na ta pratemelj, se nanj opira, a mu vendarle ne ustreza povsem. Tisto najsubjektivnejše, najosebnejše v človeku, tisto, kar ne ustreza nobenim objektivnim okvirjem, je obenem tudi tisto, kar človek dojema kot nekakšno absolutno realnost – kot tisto, za kar in v odnosu do česar zanj obstaja vse preostalo. Omenil sem že, da je zgodovinsko gledano ideja osebe, to je sámo ozaveščenje tega načela v obliki, kakršno najdemo pri sodobnem človeku, sad krščanskega razodetja. Ne antika ne starozavezni svet osebe nista tako jasno ozavestila, prav tako je ne pozna vzhodni, nekrščanski svet, denimo indijska mistika; v najboljšem primeru povsod lahko najdemo bolj ali manj medle predstave; povsod namreč umanjka vsaj en od osnovnih elementov osebe, in sicer element absolutne vrednosti in neuničljivosti, neponovljive *individualnosti*. Religiozna misel se je neprimerljivo svojevrstne realnosti notranje osebne biti zavedla šele s svetim Avguštinom.

Krščanstvo je torej religija osebe. Tu ne gre za to, da veruje v osebnega Boga. Ta vera je namreč lastna, če že ne vsem religijam, pa vsaj večini; v

določenih pogojih privzame takšno obliko, da realnost osebnega Boga pogoltne, potlači, uniči človekovo osebnost, kar vidimo v islamu, deloma pa tudi v starozavezni veri in na neki čuden način celo v nekaterih zelo vplivnih smereh krščanske bogoslovne misli. V prejšnjem poglavju sem govoril tudi o tistem, kar je problematičnega v običajnih, banalnih predstavah o osebnem Bogu. Resnični smisel krščanske vere, nekakšna srčika njene težnosti je, da je ideja Boga neposredno povezana z idejo realnosti in absolutne dragocenosti *človeške osebe*. Krščanstvo je religija *človeške osebe*, personalistična in antropološka religija. V tej religiji človek prvič *odkrije samega sebe*, v njej najde zatočišče in oporo za tisto, kar je njegovo neizrekljivo bistvo in kar bo v tem svetu vedno nezaščiteno, saj bo v razumu in racionalno-objektivnem nravstvenem principu našlo le nerazumevajočega, brezčutnega in neusmiljenega sodnika.

Ta personalistični značaj krščanske vere, zahvaljujoč kateremu je krščanstvo naravna religija človeka, ki odgovarja temeljnim, najglobljim in najintimnejšim potrebam njegovega duha, se izraža v posebnosti krščanske *nravnosti* in krščanskega odnosa do nravnosti. Te posebnosti se prevladujoče smeri bogoslovne misli pogosto ne zavedajo dovolj.

Najprej moramo torej dobro ozavestiti samosvojost krščanske nravnosti. Običajno, nekako najočitnejše bistvo *nravnosti*, pa naj bo ta religiozna ali nereligiozna, je v vrednotenju človekovega vedenja, v navodilih ali prepovedih določenih *dejanj* in *ravnanj*. Nravnost se zato izraža v moralnih, nravstvenih zakonih, v nekih splošnih normah. Klasični primer je starozavezna postava, kakor se izraža v desetih Božjih zapovedih: »ne ubijaj«, »ne prešuštvuj«, »ne kradi«, »ne pričaj po krivem«, »ne imej drugih bogov«, »spominjaj se sobotnega dne«, »ne izgovarjaj po nemarnem imena Gospoda«, in celo tam, kjer je postava usmerjena neposredno na nagnjenja ali čustva (»spoštuj očeta in mater«, »ne želi žene in hiše svojega bližnjega«), so ta nagnjenja in čustva mišljena prav kot motivi vedênja, in prek njih se to vedenje tudi normira. Vemo tudi, da Stara zaveza ob zapovedih nravstvenega značaja in nekako na isti ravni ponuja tudi predpise bogoslužne, obredne narave, pravila glede prehranjevanja itn. Tudi antična misel nravnost razume kot naravno *pravo*. Zanimivo je to, da je tudi »najnaprednejša«, nereligiozna, sovjetska, civilna nravnost našega časa podobnega značaja, tudi tam se dobro in zlo, zapovedano in prepovedano nanašajo na dejanja, na vedenje; v praksi pa se pravila spodobnosti in prijaznosti, se pravi tako imenovane konvencionalne norme ne po svoji obvezujočnosti ne po predmetu, ki ga normirajo, ne ločijo od nravstvenih norm.

Povsem drugačne vrste pa je krščanska nravnost. Ta pravil vedenja sicer ne zavrača, vključuje jih, a so zanjo nekaj drugotnega, površinskega in izpeljanega. Njen resnični predmet ni vedenje, temveč *notranje stanje, ustroj človekove duše*; njen cilj je čistost in popolnost samega *bistva* človeka, njegovega *srca*, ni usmerjena na dejanja, temveč na sámo *bit*. Vrhovna krščanska zapoved človeku predpisuje »*biti* popoln kot nebeški Oče«, pri čemer gre seveda za duhovno stanje in ne za način delovanja. Vedênje mora biti le naravni izraz in sad notranjega stanja; onkraj tega plemenito

vedenje nima nobene bistvene vrednosti, saj se ne razlikuje od vedenja »poganov«. Notranje stanje pa se seveda »prepozna po sadovih«; dobro drevo ne more roditi slabih sadov, in obratno: dobre sadove lahko rodi le dobro drevo. Krščanska nravnost je nravnost izpopolnjevanja, nravnost gojenja in razvijanja svetega v *ustroju človekove osebnosti*, je nekakšna higiena človekovega duha. Če je njena vsebina vsezaobjemajoča, celotno dušo prežemajoča ljubezen do Boga in samopožrtvovalna ljubezen do bližnjega, če zavrača sleherni egocentrizem, sleherno osredotočenost človeka samega nase in na svoje lastne interese, in če uči, da bo svojo lastno dušo ohranil tisti, ki jo bo izgubil, so to le pravilni pogoji za ohranjanje in izpopolnjevanje človekove osebnosti, pogoji, ki ustrezajo njenemu resničnemu bistvu. Ljubezen do Boga in do ljudi je tisti svež zrak, ki ga za dihanje nujno rabi naša duša, tista živa voda, brez katere se duša posuši in propade. Krščanstvo uči, da je ljubezen do Boga in do bližnjega najvišja in edina prava človekova sreča, nujen pogoj življenja njegove duše. To ne nazadnje izvira iz ontološke povezanosti človeških duš; človek, ki je vejica trte, lahko živi le v enosti s trto, in kot del skupnostnega, zbornega telesa ne more biti zdrav, če so bolni drugi deli istega telesa. Ker je ljubezen sama stihija človekovega življenja, zapoved ljubezni ni nič drugega kot navodilo za zdrav, trden, popoln ustroj notranje biti osebe.

***

Od tod izvira tudi *nevidnost*, *skritost* in brezpogojna *individualna samosvojost* človekovih nravstvenih lastnosti – tako njegovih dosežkov kot tudi grehov oziroma slabosti. Človekova dejanja so vidna vsem in morajo biti tudi za vse enaka, saj jih določajo splošne norme in so lahko predmet splošne presoje. Notranji ustroj osebe in stanje človekovega duha pa nista vidna nikomur, razen tej osebi sami in pa Bogu, ki vidi od znotraj tisto, kar je ljudem nevidno. Vsebina tega notranjega ustroja življenja pa je že po samem svojem bistvu, ker je pač osebna, pri vsakemu drugačna, ima lastno neprimerljivo samosvojost. Če sta popolnost in čistost tega notranjega ustroja naloga, ki je skupna vsem, pa mora vsak človek doseči svojo popolnost – in sicer prav popolnost svoje lastne, edinstvene, nikomur drugemu podobne osebnosti; vsak mora množiti »talent«, ki ga je *njemu osebno* zaupal Bog. Tu ni mogoča nikakršna človeška sodba, ki je po svojem bistvu nekompetentna in brezpredmetna; kajti če dva človeka delata eno in isto, to *vseeno ni* eno in isto, ne pomeni enega in istega za tisto edino realnost, ki jo tu vrednotimo – za stopnjo popolnosti in nepopolnosti, čistosti in nečistosti človekove duše, za duhovno raven, ki jo je dosegla človekova osebnost. Zato zapoved, naj ne sodimo svojega bližnjega, ampak le samega sebe, ni preprost nravstveni nauk, ampak gre za prikaz nravstvene drže, ki izvira iz pravilnega razumevanja ontološke narave stvari – iz nemožnosti pravilno razsojati o tistem, o čemer naj bi sodili, saj je tisto neprimerljivo individualno in skrito.

Ljubka Šorli:
Goriške pesmi
Založba ART, 2018, 143 strani

Dr. Edvard Kovač
»Skozi trpljenje nas žlahti usoda«

Ljubka Šorli Bratož se je rodila leta 1910 v Tolminu in je vse življenje ohranila kljubovalen tolminski značaj. Toda njena upornost se je prepletala s pesmijo, saj je že kot dijakinja objavila svojo pesem v ilegalnem lističu *Soči*. Njena duša je venomer pela in tudi sicer je že kot dekle nadomeščala organista, zato so njene pesmi vse skozi ohranile svojo melodiko in ritmiko.

Prav pesem in petje jo je zbližala z izvrstnim glasbenikom in pevovodjem Lojzetom Bratožem, s katerim se je leta 1933 poročila. A njuna sreča ni trajala dolgo. Po treh letih družinske idile z dvema otrokoma so fašisti slovenskega kulturnika prisilili, da je spil strojno olje pomešano z bencinom, zato je morala ta blaga duša v mukah umreti. Tudi Ljubki ni bilo prizaneseno in je bila med drugo svetovno vojno zaprta, mučena in odpeljana v taborišče. Takrat se je iz nje porodil izjemen pesniški vzklik: »Skoz trpljenje nas žlahti usoda, ena vera, en klic ›svoboda‹«.

Pesničino življenje in ves njen literarni opus je lepo orisala avtorica spremne besede Marija Mercina, Igor Tuta pa je ob pesničinem jubileju, ob petindvajsetletnici njene smrti, izbral in uredil njeno še neobjavljeno poezijo pod naslovom *Goriške pesmi*.

Tokrat pesničino literarno izpoved poleg priložnostnih pesmi prevevajo predvsem tri razsežnosti. Najprej je tukaj njeno domoljubje. V njem se prepletata ljubezen do slovenskega jezika in njenih krajev: Tolmina, Goriških brd, Krasa, vse tja do Beneške Slovenije. Takoj opazimo, da je bila Šorlijeva pod vplivom svojega vzornika, ki ga je še kot dekle brala pozno v noč, Simona Gregorčiča.

Njena poezija pa je tudi globoko religiozna. Vendar tudi njeno duhovnost preveva narodopisna motivika praznikov in Marijinih svetišč, predvsem Svete gore. Marija ji je bila v tolažbo in oporo tudi v temnih trenutkih, ko se ji je vera zašibila.

Njena poezija pa se kaže najmočnejša prav v svoji ljubezenski liriki, ki je hkrati duhovna in čutna. Od izgube svojega moža je več kot petdeset let čutila njegovo prisotnost. Podobe njenega ljubega so prihajale in izginjale, bile daleč, pa znova zelo blizu, podobno, kot ji je bila blizu njegova glasba in petje. Končno je on prvi zaslutil pevnost njene poezije in začel z njeno uglasbitvijo. Njena ljubezen ji je hkrati pomagala izpovedati vero v bližino pokojnih.

Čeprav je pesnica najbolj znana po svojih otroških pesmih, posebno še v slovenski argentinski diaspori, saj so se ob njih tamkajšnji slovenski otroci učili brati in jo lahko tudi tokrat označimo kot pesnico otroške igrivosti, je vendar pred nami pesniška zbirka »upora, upanja in ljubezni«.

Vladimir Kos:
Kot sonca zlat zaton
Mladika, 2018, 96 strani

Andrej Arko

Devetindvajseta pesniška zbirka filozofa, teologa in jezuitskega misijonarja dr. Vladimirja Kosa *Kot sonca zlat zaton* je nekaj posebnega. Pravzaprav prinaša izbor pesmi, ki jih je ta vodilni sodobni pesnik slovenskega izseljenstva objavljal v *Koledarjih Goriške Mohorjeve družbe* zadnjih triindvajset let. Izbor je sestavljen po letnicah natisa posameznih koledarjev in ne po tematiki, ki bi lahko sledila tej Kosovi poeziji, bodisi

po zvrstnosti bodisi pogosto vezani na posamezne mesece ali letne čase.

Kosova poezija tudi v tem izboru izrašča iz trojnega izpovednega humusa: bivanjskega, religioznega in domoljubnega, ki je velikokrat tudi domotožen. To so vse po vrsti duhovno iščoče pesmi, bodisi da izhajajo iz nenehnega iskanja in samospraševanja, bodisi da se v njih prepletajo religiozni motivi in navdihi, ali pa da so vez med domovino in svetom, predvsem Japonsko.

Vladimir Kos razodeva svoje bivanjske stiske in tesnobnosti slovenskega človeka na tujem, ki skoraj nikoli nima ob sebi domačega sogovornika, ki pa z meditacijo tiplje v vesoljno usklajenost sveta. Posameznim predmetom zaznavanja, ki jih upesnjuje – lahko povsem neznatnim –, zna poiskati vez s pomembnimi in odločilnimi pojavi, bistvenimi za človekovo bivanje. Ob tem pa izhaja iz poslanstva pesnika.

Vse to osmišlja z vero in zaupanjem. Vendar odmev religioznosti v njegovi poeziji ni dogmatično teološki, ampak naraven in stvaren, včasih zaupljivo otroški, a ne naiven in cenen, kljub temu vseskozi na eshatološki črti. Podobe japonske narave mu vnemajo svojevrsten pogled na presežno, ki pa ni panteističen. Pesniku je Bog Ljubezen.

Enako kakor pesnikovo možato zaupanje v božjo previdnost tudi ni plehko njegovo oziranje po domači grudi, ki mu je v svoji čistosti in mehkobi daljno prebivališče. V spominjanju na domovino ga povezujejo tudi misli na dobrotno toplino in nepozabno lepoto praznovanj v družini. Neugasel je spomin na mater in na dom.

Po pričakovanju je Japonska tudi v teh pesmih kakor že v poeziji številnih Kosovih zbirk vseskozi navzoča s svojim posebnim ambientom, namreč s pokrajino, cvetjem in barvitostjo, hkrati pa s starodavno, se pravi s tradicionalno in priljubljeno japonsko pesniško obliko tanka, iz katere se je razvil haiku. V takih primerih je Kosov pesniški izraz pogosto skrajno zgoščen in lapidaren.

Po drugi strani pa pesnik velikokrat uporablja daktilsko-trohejsko stišno obliko, značilno za vzneseno pripovedni slog. Vendar se ta oblika morda vedno ne ujema povsem s samo pesniško snovjo, k delni nejasnosti pa prispeva tudi v posameznih primerih rahlo zamotani besedni red v stihu. Vse skupaj tu in tam učinkuje kot rahlo arhaičen način izražanja, vendar ne učinkuje zastarelo, ampak kvečjemu žlahtno nostalgično.

Ta opazka bi bila lahko tudi odveč – navsezadnje pesnik že dvainšestdeset let živi na Japonskem, potem ko je bil, Sobočan po rodu in šolar v Mariboru, z družino izseljen v Srbijo, bival v Ljubljani, od koder je bil interniran v Gonars. Najhuje pa mu je bilo, ko je kot mobilizirani domobranec skusil kalvarijo negotovega begunstva v Avstriji in Italiji. Potem je spet zamenjal jezikovno območje, ko se je izpopolnjeval na Irskem ter se končno kot profesor na tokijski univerzi Sophia ustalil v deželi vzhajajočega sonca. Obvladanju slovenske pesniške besede po toliko desetletjih življenja in v toliko deželah se velja samo prikloniti.

Nekaj pa je vendarle treba povedati tudi o modernosti Kosovega pesniškega izraza, ki z uporabo metaforike prehaja iz stvarnega, otipljivega, v samosvoje asociativne povezave. Tudi ritem ni poenoten, rime so sporadične, bolj ali manj naključne, največkrat pa gre za povsem prosti stih. Nekateri v Kosovem pesniškem izražanju vidijo vpliv njegovega seznanjanja z literaturo na Irskem, se pravi že sredi prejšnjega stoletja, ko so videli v njem malone avantgardnega pesnika. Na kratko pa bi se vendarle dalo zapisati, da te pesmi prehajajo iz tradicionalnega v moderno in japonsko pesniško izražanje.

Pesniško zbirko *Kot sonca zlat zaton* bogati izčrpna in tehtna spremna beseda mlade dr. Maje Melinc Mlekuž, ki se je potrudila napisati tudi sestavek o življenju in delu Vladimirja Kosa. Oblikovalka Jasna Košuta pa je za naslovnico izbrala rdečo, belo in črno barvo, ki na Japonskem označujejo lepoto, svetlobo in čistost.

Ifigenija Simonović

Indija v eni sapi

Mednarodni PEN ima vsako leto konferenco, na kateri se zberejo predstavniki posameznih PEN centrov z vsega sveta, vsako leto drugje, vsako leto dlje. Slovenski PEN še nobeno leto ni manjkal, zato sem pač morala iti.

Indija. Ni me mikalo, povem po pravici. Bila sem pred štiridesetimi leti, pa še v istem mestu. Pune. Nedaleč od Mumbaja.

Takrat sem se iz Delhija peljala z vlakom v Mumbaj, potem z avtobusom še 150 kilometrov jugovzhodno. To je bilo poučno potovanje. Napisala sem nekaj za *Mladino* takrat, če se prav spomnim. Najostrejša podoba, ki mi je ostala v spominu s te noč in dan dolge vožnje, je blesteče bel kamnolom, v katerem delajo ženske. Oblečene – moram reči »ovite« – so v sarije najčudovitejših barv. Na pločevinastih pladnjih na glavi odnašajo kamenje.

Tokrat sem letela v Pune. Gledala sem skozi okno. Daniti se je začelo šele nad Anatolijo, tako da sem ujela še nekaj zelenkastih (redko poraščenih) goratih panoram. Kar nekaj rek, ki so zajezene, da so od zgoraj videti kot kakšno črevesje, ki se tu pa tam razlije v jezero, iz katerega na drugi strani odteka tanka nit. Vidi se, kako je bila voda ukradena naseljem vzdolž reke. Mislila sem na puščavnike, ki pravljično potujejo od oaze do oaze. Nisem videla nobenih oaz – morda smo bili previsoko. Mislila sem tudi na Sibirijo, ki sem jo prečkala pred dvajsetimi leti, ko sem letela na Japonsko. Tudi puščava, a ledena.

Kako lahko kdor koli zbeži iz gulaga v puščavi ali v Sibiriji? Kako daleč lahko pride? Oleg Sentsov, pisatelj in režiser, je zdaj – v tem zlatem času! – zaprt v Sibiriji. Strog zapor za 20 let! Na gladovni stavki je že od 14. maja, zaprt je od 25. avgusta 2015. Je sploh še živ? Prepovedan mu je stik, tudi z družino. Obsodili so ga terorizma v času priključitve Krima. Priča je izpovedala, da je pričala pod prisilo, pa ni pomagalo. Potrebovali so znano osebo, da so zastrašili ljudi. Obstaja dokumentarni film *Proces*, prikazujejo ga po vsem svetu, pa nič ne pomaga.

Po izgubi pogleda na Črno morje pa se je začela razprostirati puščava – gorata najprej, potem, proti jugu zahodnega roba Arabskega polotoka, ujetega med Sueški kanal in Perzijski zaliv, kamor bi lahko natrosili vse države Evrope skupaj, pa se je puščava polegla v ogromne svetlorjave zaplate, razrezana s cestami – morda le s cevmi za nafto. Presedla sem v Abu Dabiju. Z letala sem videla na kocke razrezano puščavo, palače za visokimi ograjami in nekaj veličastnih stolpnic – sem hodijo razkazovat svojo umetnost najdražji arhitekti sveta. Pomislila sem na občino v Kalašinu, spakedrano abstrakcijo slovenskega arhitekta, sem hvaležno pozabila njegovo ime. Bilo me je sram, ko so mi jo razkazovali.

Tako mi misli uhajajo – kako naj skrčim ta zapis! Nisem še niti pristala!

No, morja je med Abu Dabijem in Puno za tri ure letenja – s hitrejšim letalom, kakor če letiš v Anglijo iz Ljubljane – nižje, počasneje prideš v treh urah gor do Škotske!

Skratka, konferenca! Ponovno je bila izvoljena za predsednico Jennifer Clement. Njen roman je izšel tudi pri nas. Že štirikrat je bila na Bledu. Dobra predsednica – napolnjuje me z upanjem, da bo PEN še naprej delal to, kar so sklenili početi njegovi ustanovitelji pred skoraj sto leti. Seveda pa PEN zdaj dela drugače in tudi druge reči. Postaja bolj in bolj politično ozaveščen – v ozaveščenost vlagam predvsem brezkompromisnost in strankarsko neuvrščenost. Med esejiste, pesnike in prozaiste zdaj po sili razmer uvrščamo novinarje, ki so med prvimi tarče režimov, ki se bojijo svobode govora in neodvisnosti medijev.

Skratka, da pohitim, prostor se krči!

Mimogrede: zakaj je pisanje esejev na slovenskem v krizi? Ker ni revijalnega prostora, kjer bi esejist lahko do konca izpeljal misel. Treba je misliti na znake in presledke – kako naj človek sledi misli. Kako slediti »toku zavesti«, ki je bil ventil novoveškega romana!

Skratka: poročila odborov: Pisatelji v zaporu, Jeziki in prevajanje, Ženski odbor in Pisatelji za mir. Najbolj smo se gnetli na sestanku prvega odbora. Omenila sem Olega Sensova, a poročila so strašna: Turčija, Jemen, Kitajska, Izrael, Rusija, Myanmar, Filipini, Indija, Venezuela, Argentina, Somalija. Nihče ne ve ničesar o zatiranju pisateljev na Kubi! Da bi omenjala naše pljuvaške obravnave umetnic in umetnikov, bi bilo malenkostno. Za zdaj še ne streljajo, sem si mislila in molčala …, a nismo daleč od tega. Molčala sem tudi o naši ograji ob Kolpi. Bilo me je sram. Spravili smo se nad Madžarsko, glede Slovenije pa rep med noge! Res me je sram.

Tudi sestanek Odbora za ženske pisateljice je bil živahen. V upravnem odboru je Tanja Tuma, kar je precejšnja čast za Slovenski PEN center. Novost, ki je stara že nekaj let, a zdaj dobiva jasnejše obrise, je delo skupine »prostovoljk«, imenujejo se VIDA. Raziskujejo, koliko člankov v posameznih svetovno znanih časopisih in revijah nosi ženske, koliko moške podpise. Obstajajo tabele, v barvah, vijugaste puščice padcev in rasti, trendi itd. Ogromno delo, seveda. Skušale so pridobiti posamezne PEN centre, da bi sodelovali v raziskavi. Ja, zanimivo, vsekakor, a koliko je to zares potrebno, sem se spraševala. Kaj pa imena, ki jih ne poznamo – pri nas je bilo lahko, ko smo narodnost prepoznavali še po mehkem in trdem č in dolgo spol še po svojilnih končnicah. Ahru, Džamed, Irman pa so lahko od kjer koli in katerega koli spola. In kako naj po podpisih vemo, kakšna je spolna usmerjenost – kako naj se izrazim? V teh raziskavah se avtorje opredeljuje tudi glede na »gender«. No, razvoj me je pač prehitel. Razumem se na to, kdo nosi kamenje na glavi.

Odbor za jezike in prevajanje – predsednica je še ena Slovenka, Simona Škrabec – potomka jezikoslovca! »Pa še Škrabec se pišem!« reče po slovensko sredi Indije, da se mi je milo storilo. Tu gre za problem globalizacije, za prevlado nekaterih jezikov, za izumiranje jezikov, za nujnost prevajanja, ki je zanesljiv način, da se prepoznavamo med sabo in se spoštujemo in se nehamo preganjati čez puščave in ledenike. Prav v Indiji je problem multilingvizma vzorčen. Predsednik južnoindijskega PEN-a, ki nas je gostil, dr. Ganesh Devy, je organiziral tristo prostovoljcev, ki so v petindvajsetih letih raziskali sodobne jezike Indije. Nastaja zbirka stotih knjig o indijskih jezikih – slovarji, zgodovina, pisna tradicija, pripovedke … Raziskali so sedemsto jezikov. Dvesto jih je izumrlo v zadnjih petdesetih letih. A v štetju populacije (leta 2011) so državljani v vprašalnikih

navedli 19.569 maternih jezikov. Samo 1369 jih je birokracija označila za jezike. Vse druge so dali v rubriko »drugo«. Tudi tistih 1369 so potem oklestili na 121 skupin, ki so si zaslužile »ime«. Dvaindvajset od teh je omenjenih v ustavi. Tako se je zgodilo, da je pod rubriko »hindu« skritih petdeset drugih jezikov. Med njimi je na primer jezik Radžistana, ki ga govori trideset milijonov ljudi. Potem je še posebna rubrika »drugi jezik«, jezik ki ga posameznik govori v svoji okolici, potem pa še angleščina – ni res, da vsi govorijo angleško! To mi je razložila študentka na višji šoli za turizem. Šele pri desetih letih se začnejo učiti angleško, kdor ne zna dobro, ne more v srednjo šolo. Če bo dobro govorila angleško, bo delala v recepciji, če ne pa v pralnici, ne glede na diplomo. Ta, ki mi je bila dodeljena za spremljevalko, ko smo nastopali po šolah, je bila očitno odličnjakinja. Šla bo na izmenjavo v Anglijo za tri mesece. Na koncu je nenadoma počepnila in se dotaknila mojega čevlja. Naredila sem isto – je to pozdrav? Eni se podrgnejo z nosovi, tukaj pa se dotaknejo čevlja? Ne, ne, tako človeku izraziš spoštovanje. Učiteljica me je skoraj povlekla gor in rekla, da se čevlja dotika samo mlajši pred starejšim. Medtem je dekle že pokleknilo pred vsemi iz naše skupine. Bila sem pretresena.

No, to o jezikih seveda velja tudi za Afriko. Pripovedoval je afriški udeleženec sestanka tega odbora v Švici. Ljudje so se borili za ohranjanje svojega jezika in šli tako daleč, da so izrinili francoščino kot jezik kolonizatorjev. A potem otroci niso mogli v nobeno višjo šolo v prestolnici in nikamor po svetu. Znali so samo materni jezik, samo jezik svoje vasi – in bili obsojeni na to, da ostanejo doma. Tako rekoč hišni pripor!

Pa še nekaj o jezikih! V Puni so imeli dan jezikov. Praznovali so tako, da so z vseh koncev in krajev ljudje prinesli transparente z imeni jezikov, ne le indijskih, in stopili v sprevod po mestu, se z vseh strani zbrali na največjem mostu. Glasba, smeh, pogovori, narodne noše … ustavil se je promet. Rekli so, da je prišlo na srečanje na stotine ljudi, predstavnikov šeststo jezikov sveta. In počutila sem se zlita z množico, srečna, da sem na svetu. In srečna sem bila tudi tisto dopoldne, ko so nas sprejeli na univerzi – ki ima tristo tisoč študentov. Okrog nogometnega igrišča so izkopali jame, v katere smo udeleženci kongresa posadili vsak svoje drevo. Rekli so, da bomo morali od zdaj naprej redno hoditi v Puno, gledati, kako raste naše drevo. Kako lepa misel!

In v Puni je bil zaprt Gandi, tu je pokopan. Rodil se je pred stopetdesetimi leti. Seveda so nam ga predstavili, videli smo tudi gledališko predstavo. Nastopa starejša ženska v vlogi Gandijeve žene. Prikazan je Gandi z ženskega zornega kota. Pomislila sem na Tolstojevo ženo!

Še nekaj besed o Odboru pisatelji za mir – ki smo ga ustanovili Slovenci pred 26 leti in mu predsedujemo – Marjan Strojan je uspel dobiti potrditve štirih resolucij, ki smo jih pripravili že na Bledu aprila letos: Resolucija o denuklerizaciji, Resolucija o Izraelu, Resolucija o kemičnem orožju in Resolucija o Madžarski. Vse so nujne. In nujnih bi bilo še veliko. Tak je zdaj ta svet!

Ničesar ne bom rekla o uličnih psih, o kravah, o podgani na letališču, o pločevinastih naseljih ob reki, o smetiščih, o reki kot o kloaki, o parkih, ki so popolnoma zapuščeni, o strahotno revnih, o nas, ki smo pili vodo iz steklenic. Ničesar ne bom rekla o čudoviti indijski hrani. Ničesar ne bom rekla o razcefranosti srca in strahu pred neznanim, o svoji otopelosti in trdosrčnosti.

CELOLETNO KAZALO 2018

št./str.

UVODNI ESEJ

Bogataj, Janez: Evropsko leto kulturne dediščine ... in kaj potem? 1/3
Grdina, Igor: Ivan Cankar, naš sodobnik 3-4/3
Jarc Fridl, Ignacija: Petdeset srečanj na Bledu, stotine zgodb 2/3
Kos, Janko: Ivan Cankar in slovenska samozavest 6/3
Maver, Aleš: Ponesrečena hoja za papežinjo Ivano 5/3

SMER LITERATURA

Cimerman, Ivan: Mlini na vodo 2/6
Grlj, Jernej: Pesmi 3-4/11
Mijatović, Nebojša: Odprto morje 3-4/7
Miklavčič, Elizabeta: Pesmi 6/7
Zagorc, Suzana: Letni časi ženske duše 1/6

POEZIJA

Capuder, Andrej: Soneti 2/11
Clancier, Sylvestre: Trinajst pesmi o iskanju 5/6
Jenčič, Lučka: Mrtve lege 5/10
Mercier, Bruno: Ptice Berlina / Skrivnost Ukrajine 1/10
Rudolf, Anthony: Pesmi 3-4/17
Snoj, Jože: Stihožitja in distonije 6/10

PROZA

Gomboc, Mateja: Učitelj 1/12
Jančar, Drago: Moskovski zapisek, pomlad 1991 2/17
Kajzer, Janez: Neljub pripetljaj sredi goste, hrupne teme 3-4/27
Radoš, Božidar: Na straži 6/16
Simčič, Zorko: Homer, Shakespeare in Salomon 5/14
Zupet, Krištof: Izpovedi 3-4/25

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

Remše, Matija: Antropohigiena 6/20
Remše, Matija: Brezbrežje predanosti Duhu 3-4/32
Remše, Matija: Koncil, pomladni veter – koncil, sonce nad ledenikom 2/22
Remše, Matija: Pravičnejši svet 1/18
Remše, Matija: Tanka vez med Mohorjevo in Prešernovo 5/16

POGOVOR

Kurinčič, Jože: Ifigenija Simonović: »Vedno bolj postajam jasna, ker je tako življenje preprostejše« 2/28
Kurinčič, Jože: Jože Faganel: »Priporočam jezikovno samozavest in ponos« 1/24
Kurinčič, Jože: Jože Snoj: Med Bogom in Rogom 6/24
Strojan , Marjan: Shirin Ebadi: »Če si narod sam ne pribori demokracije, je nikoli ne bo imel« 3-4/36
Zupet, Krištof: Življenju zaupam 5/20

št./str.

NOBELOVKA

Ebadi, Shirin: Dokler ne bomo svobodni 2/37
Ebadi, Shirin: Nobelova nagrajenka za mir 2/36

PORTRET

Faganel, Jože: Valentin Vodnik, razsvetljeni dušni pastir in slovenski umetnik 6/37
Gorjup, Tone: Margareta Marija Puhar (1818–1901) 1/34
Legan Ravnikar, Andreja: Stanislav Škrabec (1844–1918) 5/28
Remše, Matija: Aleš Ušeničnik 3-4/42
Žerjal Pavlin, Vita: Fanny Haussmann 2/42

IN MEMORIAM

Arko, Andrej: Alojz Rebula (1924–2018) 6/40
Arko, Andrej: Ciril Zlobec (1925–2018) 5/41
Arko, Andrej: Dr. Andrej Capuder (1942–2018) 5/37
Capuder, Andrej: Marjanca Dakshofler Savinšek 3-4/46
Faganel, Jože: Mirko Mahnič 3-4/49
Grmek, Ana: Lučka Jenčič (1949–2018) 5/32
Karničar, Ludvik: Dr. Erich Prunč (1941–2018) 5/30
Movrin, David: Zmajski most Primoža Simonitija (1936–2018) 5/34
Ogrin, Matija: Anton Drobnič (1928–2018) 1/37
Pintarič, Miha: Dr. Andrej Capuder (1942–2018) 5/39

IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE

Kunaver, Dušica: Gregorjevo – pomladni praznik 1/39
Kunaver, Dušica: Jesen rumena – dobra žena 5/43
Kunaver, Dušica: Jurjevanje in majski mlaj 2/44
Kunaver, Dušica: Kresovanje in poletna dela na polju 3-4/53
Kunaver, Dušica: Zimski večeri v starosvetni slovenski vasi 6/42

MUZIKOLOGIJA

Kuret, Primož: Tržačanka Anita Meze 3-4/55
Kuret, Primož: Ko je prvič zapela radijska kukavica 5/45
Kuret, Primož: »Te Deum laudamus« 6/44

ESEJ

Bahovec, Igor: Tomaž (Thomas) Luckmann 1/59
Cergol, Jadranka: Tu ali tam? O šolskem sistemu v Italiji in Sloveniji 3-4/64
Čeh, Aleš: Poskus rekonstrukcije idej Cankarjevega nedokončanega romana 5/64
Dobravec, Jurij: Zlatorog in njegova narava 3-4/94
Kovač, Edvard: Notranje in zunanje izgnanstvo 2/67
Kovač, Edvard: Strast po večnosti 6/67
Kovač, Edvard: Zagonetni Juda 3-4/67
Kovač,Edvard: Razkritje neskončne ljubezni 5/69
Lokar, Andrej: Na razlomu časa ali razkošni

	št./str.
imanentizem pustolovca Ernsta Jungerja	3-4/84
Marković, Irena: Irenej Friderik Baraga – misijonar in škof med severnoameriškimi Indijanci	1/48
Maurer-Laussegger, Herta: Andrej Šuster - Drabosnjak (1768–1825)	6/62
Maver, Aleš: Modrijan, skrit pod goro nepojedenih pomaranč	6/53
Novak,Bogomir: Razmišljanje ob zborniku Religija kot dejavnik etičnosti in medkulturnega dialoga	2/58
Perne, Tim Rihard: Ruski razumniki po oktobru na Slovenskem	3-4/78
Pibernik, France: Turjak Karla Mauserja	3-4/72
Pibernik, France: Usoda Balantičevega pesniškega dosjeja po njegovi smrti	6/57
Poniž, Denis: Nebo na kvadrate	1/54
Prunk, Janko: Pomembne zgodovinske prelomnice v jeseni 1918	5/60
Rahten, Andrej: »Prakatastrofa 20. stoletja« in Slovenci	6/48
Rahten, Andrej: Ivan Cankar, slovenska samobitnost in jugoslovanska ideja	2/52
Simonišek, Robert: Stisnjen h gori	3-4/89
Vaupotič, Mojca Polona: Elza Kastl Obereigner	2/63
Voje, Ignacij: Zgled iz preteklosti: etnična in verska nadgradnja Dubrovniške republike / 5. del	3-4/59
Voje, Ignacij: Zgled iz preteklosti: izobraževalna, znanstvena in umetniško-kulturna nadgradnja Dubrovniške republike / 6. del	5/49
Voje, Ignacij: Zgled iz preteklosti: prispevek gospodarstva k stabilnosti Dubrovniške republike / 3. del	1/41
Voje, Ignacij: Zgled iz preteklosti: prizadevanje dubrovniške vlade za dvig blagostanja prebivalcev Dubrovniške republike / 4. del	2/46
Vospernik, Reginald: Umetnost je za marsikoga edina pot iz soseske	5/55

PREDBRANJE

Avit, Clélie: Tukaj sem	2/73
Bernik, Janez, Jože Snoj, Milček Komelj: Prazniki v potezi in besedi	3-4/99
Cukjati, France: Slovenske podobe zla	2/70
Cusick, Michael John: Klik k Bogu	3-4/102
Frank,Semjon: Bog z nami	6/78
Heuse, Dalila: Sramežljivost občutij	3-4/106
Kesič Dimic, Katarina: Vzgojarije	3-4/110
Mlinar, Rudi: Maks Pleteršnik	5/77
Opeka,Peter, Pierre Lunel: Uprite se!	6/74
Poniž, Denis: Sedem esejev za sedemdeset let	5/74
Rijavec Klobučar, Nataša, ur.: Živeti in ljubiti po ločitvi	1/69
Schweitzer, Albert: Johann Sebastian Bach	3-4/114
Seksik, Laurent: Zadnji dnevi Stefana Zweiga	1/65

KNJIŽNE OCENE

Arko, Andrej: Matejka Peterlin / Iz dnevnika mlade družine	5/82
Arko, Andrej: Saša Martelanc / Srečanje pod lipami	2/76
Arko, Andrej: Smiljan Trobiš / Tančine	3-4/120
Arko, Andrej: Vladimir Kos / Kot sonca zlat zaton	6/82
Arko, Andrej:Lojzka Špacapan / Pišem pisma	3-4/121
Emeršič, Jurij Pavel: France Cukjati / Slovenske podobe zla	3-4/123
Gomboc, Katarina: Alice Munro / Pogled z grajske pečine	1/72
Kovač, Edvard: Alojz Rebula / Korintski steber	1/73
Kovač, Edvard: Drago Jančar / Mnoga življenja	5/80
Kovač, Edvard: Fabrice Hadjadj / Vstajenje	3-4/118
Kovač, Edvard: Ljubka Šorli / Goriške pesmi	6/82
Kovač, Edvard: Sulpicij Sever / Martinovo berilo	2/78
Kvartič Dolinšek, Mateja: Clélie Avit / Tukaj sem	5/83
R., B.: Karel Gržan / Jaz, Čarli Čeplin	1/78
Remše, Matija: Jože Hlebš / Darwin, evolucija in/ali stvarjenje	1/75
Žerovc, Janez: Adam Makos, Larry Alexander / Višji klic	2/77

JUBILEJ

Poniž, Denis: Vesela pomladna epistola za Franceta Pibernika	3-4/124
Rebula, Alenka: Zora Tavčar	5/85
Skrušny, Jaroslav: Nekaj skic za jubilantov portret	2/80

KULTURNI ODMEVI

Čeh, Aleš: Neukrotljivost doline šentflorjanske	2/85
Pahor, Sergij: Draga 2018	5/87
Pirc, Metka: O komediji tako in drugače	2/87
Simonović, Ifigenija: Indija v eni sapi	6/84
Simonović, Ifigenija: Mehka vdanost kamna	1/79
Vaupotič, Mojca Polona: Prisotnosti	3-4/127

CELOLETNO KAZALO

Celoletno kazalo 2018	6/87